

Anne Marit Haugland Grimsbo

Turisters forståelse og verdsetting av landbrukslandskapet i Valdres

Masteroppgave i geografi

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse

Geografisk institutt

Trondheim mai 2013

Forord

Tusen takk til veileder Karoline Daugstad for god, konkret og jordnær veiledning. Og ikke minst tilrettelagt veiledning, da masteroppgaven skulle kombineres med en fersk baby.

Takk til Norsk senter for bygdeforskning for kontorplass i to år. Jeg er vel den eneste studenten som synes det er trist å rydde kontorlassen min etter innlevering. Alle på "bygdis" har gjort masterhverdagen lettere med gode samtaler over kaffekoppen kl ni og ti, både faglige og ikke-faglige. En spesiell takk til Heidi Vinge og Bjørn Egil Flø for lesing og diskusjon om prosjektet, og Odd Roger Langørgen for datahjelp. Studentene på bygdis-studentkontoret fortjener også en takk for god arbeidsro i lange perioder og kaffe-pauser.

Ellers rettes en takk til familiens data-ekspert, Jon Gunnar, som anbefalte meg å kjøpe ny pc og sannsynligvis reddet hele prosjektet - i god tid. Takk også til gode venninner for korrekturlesing og mental støtte underveis.

En spesiell takk til lille Sigrid som snudde opp ned på livet ni måneder før masteroppgaven skulle leveres, og takk til kjæresten, samboeren og mini sin pappa: Jarle. Takker også mamma og pappa for barnevakt i innspurten.

Og til slutt, takk til deg som faktisk har tenkt å lese masteroppgaven min. Skriver du masteroppgave nå kanskje? Lykke til, det går fint skal du se :)

SAMMENDRAG

Grimsbo, Anne Marit Haugland (2013): *Turisters forståelse og verdsetting av landbrukslandskapet i Valdres*. Masteroppgave, Geografisk institutt, Norsk teknisk-naturvitenskapelige universitet og teknologi, Trondheim.

Utviklingen av norsk landbruk har betydning for hvordan landskapet utvikles og endres. Vi ser at et gjengrodd landskap er en konsekvens av endringer i driftsformer og nedgang i landbruket, spesielt i perioden etter 2. verdenskrig. Landbrukssektoren og reiselivssektoren har lenge etterlyst tiltak mot gjengroing i landskapet. Prosjektet "Cultour" søkte å finne vitenskapelige svar på i hvilken grad landskapet gror igjen som følge av landbruksendringer, og hvordan endringer i det landbrukspåvirkede landskapet kan innvirke på hvordan turistene oppfatter landskapet. Min masteroppgave er en del av prosjektet, og jeg søker spesielt å finne svar på hvordan turistenes bakgrunn påvirker deres forståelse og verdsetting av landbrukslandskapet i Valdres. På veien mot svaret har jeg gjort en analyse av et kvalitativt intervjumateriale fra Valdres, basert på intervjuer med turister fra inn- og utland, samt hyttebrukere. Det ble spurt om deres meninger og refleksjoner rundt landskap, landbruk og gjengroing. I analysen benyttet jeg meg av teori som utdyper hvordan landskapet kan bety forskjellige ting for hvert menneske i forhold til deres bakgrunn, erfaringer, minner og kunnskap, og hvordan menneskenes syn på landskapet kan forstås ut fra begrene innenfra- og utenfraperspektiv på landskap.

Jeg fant at turistene sammenligner det landskapet de ser i Valdres med landskap de kjenner til fra før, enten fra tidligere ferieturer, hjemlassen eller barndommen. Deres landskapspreferanser er nært knyttet til deres landskapsverdier og synet på landskapsendringer. Mange turister snakket om gjengroing relatert til landbruk, men flere snakket også om gjengroing uten å nevne landbruk eksplisitt. Uansett var et åpent landskap å foretrekke, og det var ikke likegyldig hvordan dette åpne landskapet ble holdt i hevd. Videre fant jeg at det å føle en tilknytning til landskapet fører med seg en viss omsorg for landskapet. Her var hyttebrukerne mer opptatt av det spesifikke området i hyttas nærområde, mens øvrige turister hadde en mer generell tilhørighet. Flere av de gjennomreisende turistene var likevel knyttet til landskapet i kraft av sine barndomsminner som de i større eller mindre grad så igjen i landskapet på tur. Det var også barndomsminner og kunnskap om tidligere tradisjonelt landbruk som i stor grad avgjorde om turistene så landbrukets påvirkning i dagens landskap eller ikke. Alle hadde uansett en mening om landbrukets rolle i samfunnet. For de norske turistene sto landbruket for en rekke fellesgoder som selvforsyning av mat, levende bygder og

kortreist mat, men det å reflektere rundt landbrukets rolle medførte også en stor diskusjon om hvor mye landbruket skulle subsidieres. For de utenlandske turistene var refleksjoner rundt landbruk i større grad et spørsmål om miljø og landbruk forstått som storskala industridrift med dets ulemper.

Kort oppsummert bærer alle med seg en personlig og nasjonal identitet som i stor grad styrer deres synspunkter på landskap, landbruk og endring.

Stikkord: landskap, landskapsendringer, kulturlandskap, landbruk, landskapsoppfatning, hytter, turisme, Norge, landbruketsavvikling, natur

ABSTRACT

Grimsbo, Anne Marit Haugland (2013): *Tourists understanding and appreciation of the agricultural landscape in Valdres*. Master's thesis, Department of Geography, Norwegian University of Science and Technology, Trondheim.

Agricultural development in Norway has had a great significance for how the landscape has developed and changed. We see that overgrowth of the land until now kept open by grazing and mowing primarily, is a consequence of changes and decline in agriculture, especially in the period after World War 2. The agricultural sector and tourism sector have for several years called for action to reduce the overgrowth or regrowth of formerly open agrarian influenced land. The project "Cultour" was initiated to provide scientific documentation of the extent of landscape change as an effect of agricultural change and, further, how the tourists perceived agrarian influenced landscape. My master thesis is a part of the project, and I seek specifically to find answers to how the tourist's' background affect their understanding and appreciation of the agriculturally influenced landscape in Valdres. I have analysed qualitative interviews undertaken with Norwegian tourists in Valdres, including cabin users, and foreign tourist. The interviews revolved around the tourist' opinions of, and relationship to landscape, agriculture and changes in the agrarian influenced landscape. My theoretical basis focus on landscape as meaning different things to different people and that people's opinions and perceptions of landscape are influenced by their background, experiences, memories and knowledge. Further, view and opinions can be related to insider outsider perspectives.

I found that tourists compare the landscape they see in Valdres with landscapes they are familiar with, for example from other vacations, their home place or their childhood. Their landscape preferences are closely related to their landscape values and vision of the landscape changes. Many spoke about the regrowth related to agriculture but several others spoke about the regrowth without mentioning explicitly agriculture. However, an open landscape was preferable, and the informants had different opinions on how the landscape should be maintained in a correct way. Moreover, I found that a sense of belonging to and identifying with the landscape brought about a certain concern for the landscape. Cabin users were more interested in the specific area of the cabins surroundings, while other tourists had a more general sense of belonging. However, these tourists were still connected to the landscape through their childhood memories. It was also childhood memories and knowledge of the earlier traditional agriculture that influenced whether they were able to identify landscape as agrarian influenced or not. Nevertheless, everyone had an opinion about the agriculture's role

in the society. The Norwegian tourists mentioned that agriculture provided public goods, such as self-sufficiency of food, 'living' local communities, a variety of local food and more, but they also signaled that this implies a big and difficult discussion concerning how much the agriculture sector should be subsidized. The foreign tourists were more concerned about the environment and, more specifically, the environmental effects of large-scale industrial agriculture.

In summary, for all the interviewed tourists it is clear that their personal and national identity affects their views on the landscape, agriculture and change.

Key words: landscape, landscape change, cultural landscape, agriculture, landscape perception, second homes, tourism, Norway, agricultural decline, nature.

Innholdsfortegnelse

FORORD	I
SAMMENDRAG	III
ABSTRACT	V
INNHOLDSFORTEGNELSE	VII
TABELLISTE	X
FIGURLISTE	X
1. INNLEDNING	1
1.1 BAKGRUNNEN FOR PROSJEKTET "CULTOUR"	1
1.2 "CULTOUR" I HOVEDTREKK	2
1.3 DEN SELVSTENDIGE STUDENT I ET STØRRE FORSKNINGSPROSJEKT	3
1.3.1 <i>Min bakgrunn og motivasjon</i>	4
1.3.2 <i>Hvorfor valget falt på Valdres</i>	5
1.4 VALDRES – ET NORGE I MINIATYR	6
1.4.1 <i>Et mangfold av hytter</i>	7
1.4.2 <i>Valdres "skjerpar sansene"</i>	9
1.5 FORMÅL OG PROBLEMSTILLING	9
1.6 OPPGAVENS STRUKTUR	10
2 BAKGRUNN	13
2.1 SENTRALE BEGREPER OG HISTORISK BAKGRUNN	13
2.1.1 <i>Turisten</i>	13
2.1.2 <i>Hyttebrukeren</i>	14
2.1.3 <i>Turisten og hyttebrukeren i masteroppgaven</i>	16
2.2 GJENGRØINGSDEBATTEN	17
2.2.1 <i>Landskap i endring</i>	18
2.3 NORSK LANDBRUKSHISTORIE I DAGENS LANDSKAP	20
2.3.1 <i>Det tradisjonelle landbruket vokser fram</i>	20
2.3.2 <i>Landbruksutviklingen det siste århundret</i>	23
2.3.3 <i>Gjengrodd landskap får konsekvenser</i>	24
2.4 NORSK REISELIVS BETYDNING GJENNOM TIDENE	25
2.4.1 <i>Turister fra inn- og utland</i>	25
2.5 REISELIV OG GJENGRØING	27
2.5.1 <i>Reiselivets betydning i distrikts-Norge</i>	27
2.5.2 <i>Politiske føringer</i>	28

3 TEORETISKE BEGREPER OG ANALYTISK UTGANGSPUNKT	31
3.1 LANDSKAP	31
3.1.1 Kulturlandskap og naturlandskap.....	31
3.1.2 Landskap: form, representasjon og mening	32
3.2 LANDSKAPSENDRINGER OG VERDIER	35
3.2.1 Landskapsverdier.....	35
3.2.2 Landskapsendringer.....	37
3.3 LANDSKAPETS MENING FOR DEN ENKELTE	39
3.3.1 Minnet om fortiden farger dagens landskapsoppfattelse	39
3.4 LANDSKAP SOM REPRESENTASJON	42
3.4.1 Diskurs og debatt.....	42
3.4.2 Landskapet i turistreklamen er ekte norsk kulturlandskap.....	43
3.4.3 Dagens idealiseringen av bygda og landbrukslandskapet.....	47
3.4.4 Landbruket i Vest-Europa sammenlignet med Norge.....	48
3.5 TILKNYTNING OG IDENTITET TIL LANDSKAPET OG LANDBRUKET	50
3.5.1 Landskapet kan oppleves med innenfra- og utenfraperspektiv.....	51
3.6 HVA FØRER TURISTENE OG HYTTEBRUKERNE TIL FERIELANDSKAPET?	52
3.6.1 Turistens ønsker.....	53
3.6.2 Hyttebrukerens ønsker.....	54
3.7 DET TEORETISKE LANDSKAPET.....	54
4. METODE - KUNSTEN Å VELGE "RIKTIG" VEI TIL MÅLET	57
4.1.1 Valg av materiale.....	57
4.1.2 Valg av metode.....	57
4.2 DATAINNSAMLINGEN.....	58
4.2.1 Været var helt ok – både inne og ute.....	59
4.2.2 Informantene	59
4.2.3 Intervjuguiden.....	61
4.2.4 Kunsten å få turistene på kroken	62
4.2.5 Intervjuets dramaturgi.....	62
4.2.6 Forskers sosiale ferdigheter	63
4.2.7 Forskerdagboken – gull verdt i ettertid	64
4.3 BRUK AV BILDER	65
4.3.1 Bildene som supplement til spørsmålene	65
4.3.2 Bildebruk som verktøy - fordeler og ulemper	68
4.4 ETTERARBEID	69
4.4.1 Transkribering.....	70
4.4.2 Analyse	70

4.5 FORSKER OG FORSKNING PÅ TRYGG GRUNN.....	71
4.5.1 <i>Min rolle – den refleksive forsker</i>	71
4.5.2 <i>Troverdighet, overførbarhet og bekreftbarhet</i>	72
4.6 OPPSUMMERING	73
5 LANDSKAP OG ENDRING RELATERT TIL LANDBRUK	75
5.1 INFORMANTENES LANDSKAPSBESKRIVELSER.....	75
5.1.1 <i>Valdreslandskapet sammenlignes med det hjemlige</i>	75
5.1.2 <i>Utlendingene ser kultur i landskapet med sine øyne</i>	77
5.1.3 <i>Landskapet beskrevet ved hjelp av bilder</i>	78
5.1.4 <i>Valdres oppleves med mer enn øyet</i>	79
5.1.5 <i>Det fysiske og mentale landskapet</i>	80
5.2 HVA DE FORETREKKER SPEILER DERES VERDISYN	80
5.2.1 <i>Landskapsverdien relatert til bruksverdien</i>	81
5.2.2 <i>Turistenes vurderinger av landskapets bruksverdi</i>	83
5.2.3 <i>Turistenes landskapsverdier</i>	85
5.3 LANDSKAPSENDRINGER RELATERES TIL GJENGRØING OG LANDBRUKSENDRINGER.....	85
5.3.1 <i>Det tradisjonelle landbruket er savnet i gjengroingens tid</i>	86
5.3.2 <i>Aktivitetslandskapet gror igjen</i>	88
5.3.3 <i>Gjengroing uten at landbruk nevnes eksplisitt</i>	89
5.3.4 <i>"Åpent landskap" er ikke hva som helst</i>	90
5.3.5 <i>Gjengroing representerer ulike tap</i>	91
6 TURISTENES TILKNYTNING TIL LANDSKAPET RELATERT TIL FORSTÅELSE OG VERDSETTING AV LANDSKAPET	93
6.1 HYTTEBRUKERENS TILKNYTNING TIL LANDSKAPET.....	93
6.1.1 <i>Tilhørighet til landskapet ved å være i det over tid</i>	96
6.2 BARNDOMSMINNER GIR TILKNYTNING TIL LANDSKAPET.....	97
6.3 TILKNYTNING TIL LANDSKAP FØRER TIL OMSORG FOR LANDSKAPET	99
7 HVORDAN FORSTÅR TURISTENE LANDBRUKET I LANDSKAPET OG LANDBRUKETS ROLLE I SAMFUNNET? .	101
7.1 SER DU INNMARK OG UTMARK I BILDENE?	102
7.1.1 <i>Ser du landbruksendringer i innmark?</i>	103
7.1.2 <i>Ser du landbruksendringer i utmark?</i>	106
7.2 NORSK LANDBRUK I NORSKE TURISTERS ØYNE	109
7.2.1 <i>Selvforsyning av mat og levende bygder</i>	109
7.2.2 <i>Småskala-landbruk</i>	110
7.2.3 <i>Subsidier - ikke landbruk for enhver pris</i>	112
7.2.4 <i>Grad av tilknytning påvirker forståelsen av landbrukets rolle</i>	113

7.3 NORSK LANDBRUK I UTENLANDSKE TURISTER ØYNE	114
7.3.1 Pass dere for sentralisering	114
7.3.2 Regional selvforsyning og miljøbevissthet.....	115
7.3.3 Industrielt landbruk hjemme, tradisjonelt landbruk i Norge.	116
7.3.4 Hvor er den norske bonden og hva lever bonden av?.....	117
7.3.5 Norsk landbruk med utenlandske øyne	118
7.4 LANDSKAPET REPRESENTERER ULIKE VERDIER.....	118
8 KONKLUSJON OG AVSLUTTENDE BETRAKTNINGER.....	121
8.1 Hvordan påvirker turistenes bakgrunn deres forståelse og verdsetting av landbrukslandskapet i Valdres?.....	121
8.2 TROR DU GJENGRØING VIL PÅVIRKE NORSK TURISME OG I SÅ FALL HVORDAN?	125
8.1.1 Ja, gjengroing vil påvirke turismen negativt.....	125
8.1.2 Noen er usikker eller tror på den gyldne middelvei	126
8.3 FORSKNINGSBEHOV.....	127
9. LITTERATURLISTE/REFERANSELISTE.....	129
VEDLEGG 1: INTERVJUGUIDE.....	A
VEDLEGG 2: SETERTILSKUDD FOM 2000	K

Tabelliste

TABELL 1: OVERSIKT OVER ALLE INFORMANTENE MED KORT INFORMASJON.....	60
TABELL 2: OVERSIKT OVER TURISTENES SVAR PÅ BILDESERIE TRE.	84

Figurliste

FIGUR 1: KART OVER NORGE MED FYLKESGRENSER HVOR RØD PIL MARKERER VALDRES (STATENS KARTVERK, 2009).	6
FIGUR 2: KART OVER KOMMUNANE I VALDRES (VALDRES NATUR- OG KULTURPARK, 2012D).	6
FIGUR 3: ØVERSTE BILDET: 1965. BESKJEDENT TURISTANLEGG I FJELLET. BEITOSTØLEN, ØYSTRE SLIDRE KOM., OPPLAND. FOTO: KNUT AINE KUNSTFORLAG, F-2887-6.	8
FIGUR 4: ØVERSTE BILDET: CA. 1940. STØLEN VASET SØRE MOT BRATTSTØLSGRENDA, NORD-AURDAL KOM., OPPLAND. FOTO NN, © VALDRESMUSEET.	8
FIGUR 5: KULTURLANDSKAP I VALDRES (VALDRES NATUR- OG KULTURPARK, 2012D).	9
FIGUR 6: VEGETASJON I OMRÅDET PÅ BEITOSTØLEN I 1966 (BRYN & HEMSING, 2012).....	19
FIGUR 7: VEGETASJON I OMRÅDET PÅ BEITOSTØLEN I 2009 (BRYN & HEMSING, 2012).....	19
FIGUR 8: VEGETASJON I OMRÅDET PÅ BEITOSTØLEN I FRAMTIDEN BASERT PÅ PNV (BRYN & HEMSING, 2012).....	20

FIGUR 9: DEN TRADISJONELLE GÅRDSDRIFTEN MED BRUK AV INNMARK OG UTMARK ER VIST PÅ DET ØVERSTE BILDET MENS DET NEDERSTE BILDET VISER PRODUKSJONSSYSTEMET PÅ EN GÅRD I DAG HVOR SAMMENHENGEN MELLOM INNMARK OG UTMARK NÆRMEST ER BORTE TIL FORDEL FOR KRAFTFØR OG KUNSTGJØDSEL (CHRISTENSEN, 2002; ØYE, 2002).	21
FIGUR 10: NORGE SLIK DET FRAMSTILLES FOR TURISTENE (TOURIST DESTINATIONS, 2012).....	43
FIGUR 11: J. C. DAHLS "FRA STALHEIM" (FINEART, 2012).....	46
FIGUR 12: KONG OLAV OG KRONPRINS OLAV VED KONGEBJØRKA I APRIL 1940 (VISITNORWAY, 2013).....	46
FIGUR 13: BILDESERIE ÉN.	65
FIGUR 14: BILDESERIE TO.	66
FIGUR 15: BILDESERIE TRE.	66
FIGUR 16: DET ØVERSTE BILDET: CA. 1970. STØLSVOLL MED ELDRE BYGNINGSMASSE. NÆR BEITSTØLEN, ØYSTRE SLIDRE KOM., OPPLAND. FOTO&© NORMANNS KUNSTFORLAG AS, NR G-35-188.	67
FIGUR 17: DET ØVERSTE BILDET: BEITSTØLEN - VALDRES. ØYSTRE SLIDRE KOM., OPPLAND. FOTO&© NORMANNS KUNSTFORLAG AS, NR G-34-98.	67
FIGUR 18: BILDESERIE ÉN VISER TO MANIPULERTE LANDSKAPSBILDER AV VALDRESREGIONEN.	77
FIGUR 19: BILDENE AV UTMARKA.....	83
FIGUR 20: UTSIKT FRA HYTTA TIL DET OMRÅDET HYTTEBRUKEREN OMTALER SOM "SÅR" I LANDSKAPET. FOTO: GRIMSBO.	90
FIGUR 21: UTSIKTEN FRA PRIVAT HYTTA SOM EN GANG LÅ GODT OVER TREGRENSA. FOTO: GRIMSBO.	94
FIGUR 22: BILDESERIE AV INNMARKSAREAL I VALDRESREGIONEN.....	102
FIGUR 23: BILDESERIE AV UTMARKSAREAL I VALDRESREGIONEN.	107
FIGUR 24: BILDESERIE ÉN.	122
FIGUR 25: BILDESERIE TO.	122
FIGUR 26: BILDESERIE TRE.	122

1. Innledning

Du blir nå tatt med på en reise i Valdreslandskapet sett med norske og utenlandske turister øyne, samt hyttebrukere. Målet med reisen er å finne noen små (og kanskje store) svar på hvordan gjengroing av landskapet vil påvirke norsk reiseliv. Nyt turen.

1.1 Bakgrunnen for prosjektet "CulTour"

Landbruksutviklingen i Norge har hatt og har fortsatt stor betydning for hvordan landskapet utvikles og endres. Det landbrukspåvirkede landskapet har gjennomgått store endringer som en konsekvens av endringer i landbruksnæringen etter 2. verdenskrig. Mekanisering, spesialisering og intensivering har gitt seg utslag i landskapet - blant annet i form av at arealer ikke lenger er i bruk og gjengroingsprosessen igangsettes (Almås, 2004; Bryn, Flø, Daugstad, Dybedal & Vinge, 2012). I 2006 skrev Barstad (2006) en artikkel i helgemagasinet *Nationen* med tittelen "Milliard-landskapet". Her satte han spørsmålsteget ved hvorfor landbruksorganisasjoner, politikere og reiselivsnæringene argumenterte for at norsk reiseliv er totalt avhengig av et vakkert og levende kulturlandskap. Han poengterte at denne argumentasjonen er verdt flere milliarder kroner i året, i form av subsidier til landbruket. Samtidig har ingen undersøkt hvorvidt påstandene er riktige eller ikke. Undheim og Aurbakken (2006), henholdsvis leder og fagsjef i Norges Bondelag, svarte med å kalle Barstad for "landbruksnedlegger", og reiste spørsmålet om det er nødvendig med forskning for å begrunne at ferie i et gjengrodd landskap er mindre verdt enn i et vakkert kulturlandskap med et levende bygde-Norge som kulisser (ibid.). Senere samme år påpekte Daugstad (2006b) i en kronikk at fagbegreper vi omgir oss med, som landbruk og landskap, ofte må tas nærmere i øyesyn. Det er betydningene vi legger i ordene som er viktige, og da bør vi gjerne spørre hva turistene mener selv (ibid.).

Gjengroingsdebatten¹ var ikke ny når *Nationen* tok opp temaet i 2006, men den fikk økt oppmerksomhet i media som følge av disse innspillene. Tidligere hadde det i hovedsak vært nasjonal matvaresikkerhet, bosettingspolitikk og arbeidsplasser i distriktene som ble debattert i henhold til landbruksendringer. På 2000-tallet ble det vekket til live andre dimensjoner med endringsprosessene som foregikk i det norske landskapet (Bryn, et al., 2012). Andre verdier i landskapet ble interessante, og da spesielt fellesverdier som kjennetegnes ved å være allment tilgjengelige og som oftest gratis (Jones, 1993). Konkret var det snakk om biologisk

¹ Jeg bruker begrepet debatt framfor diskurs, og begrunner dette i delkapittel 3.4.1

mangfold, kulturminner og opplevelsesverdier tilknyttet tradisjonelle kulturlandskap med tilhørende estetikk. Reiselivets fokus på de nye fellesverdiene, og da spesielt sistnevnte med gjengroing som en potensiell trussel, tydeliggjorde et behov for forskning på feltet (Bryn, et al., 2012). Bryn og Eiter (2010) poengterte dessuten at hvis det var ønskelig å forhindre gjengrodd landskap for å sikre fellesverdier, måtte virkemidler som rydding og skjøtsel av slike landskap gjøres kontinuerlig, eller i hvert fall settes inn med jevne mellomrom. Dette ville kreve enorme ressurser over relativt store landskapsområder i Norge, og skulle dette iverksettes burde man jobbe ut i fra mer enn antakelser om virkeligheten (ibid.).

1.2 "Cultour" i hovedtrekk

Debatten om gjengroing og landbrukets rolle i forhold til reiselivet var grunnlaget for forskningsprosjektet "Cultural Landscapes of Tourism and Hospitality: Character, Management and Perception of the Tourism-related Cultural Landscapes"², heretter nevnt som "Cultour". For det første var det nødvendig å kartlegge gjengroingens omfang i Norge, og videre om turistene faktisk reiser og overnatter i kulturlandskapet som gror igjen. Hvis landskapet gror igjen i de områdene turistene beveger seg i, kunne utviklingen sees på en reell trussel. Det er ikke gitt at turister ser det vi tror de ser eller ønsker å se og oppleve det vi tror. For eksempel viser Daugstad at det vi ser på som kulturlandskap for flere utenlandske turister benevnes som natur (Daugstad, 1999). Et viktig mål for prosjektet ble derfor å undersøke hvordan turistene oppfatter det norske landskapet og hva de ønsker å se og oppleve i Norge (Cultour, 2009; Norges Forskningsråd, 2012; Norwegian Forest and Landscape Institute & Centre for Rural Research, 2009).

Personer og organisasjoner med interesse for tematikken var med på prosjektet, blant annet forskere fra Norsk institutt for skog og landskap, Norsk senter for bygdeforskning, Transportøkonomisk institutt, The James Hutton Institute og The Swiss Federal Institute for Forest, Snow and Landscape Research. Videre var NHO Reiseliv, Riksantikvaren, Norges Bondelag, Norges Skogeierforbund og Innovasjon Norge finansieringspartnere, i tillegg til Norges forskningsråd som sto for hovedfinansieringen (Bryn et al., 2012).

Prosjektet besto av tre arbeidspakker. Norsk institutt for skog og landskap hadde hovedansvar for arbeidspakke én, som gikk ut på å kartlegge vegetasjon og vegetasjonsendring i Norge. Dette for å se om landskapet gror igjen, og i hvilket omfang. I tillegg skulle kulturminner og

² På norsk: Reiseliv og kulturlandskap - kjennetegn, forvaltning og opplevelser.

turistenes reiseruter kartlegges (Bryn et al., 2012; Cultour, 2009). Norsk senter for bygdeforskning hadde hovedansvaret for arbeidspakke to, som var å få innsikt i turistenes forståelser av landbrukspåvirket landskap, samt annen kulturarv. Det ble gjennomført kvalitative intervju på tre forskjellige steder i Norge, henholdsvis et nord-norsk kystlandskap; Vesterålen, et fjordlandskap på Vestlandet; Vik i Sogn og et fjellandskap sentralt i Sør-Norge; Valdres. Prosjektet etterstrebet et variert utvalg av informanter i forhold til nasjonalitet, kjønn, alder og reisemåte (Bryn, et al., 2012). Arbeidspakke to støtter seg på nr én ved at det ble brukt bilder basert på kartlegging av gjengroing i de kvalitative intervjuene. Videre støtter arbeidspakke tre seg på både nr én og nr to. Den ble gjennomført av Transportøkonomisk institutt som reiste på de samme tre stedene som Norsk senter for bygdeforskning påfølgende sommer, med kvantitative spørreskjemaer utarbeidet på grunnlag av dimensjonene som kom fram i de kvalitative intervjuene (Bryn et al., 2012; Cultour, 2009). Med dimensjoner menes her kvalitetene ved landskapet som turistene trakk frem. Jeg vil trekke inn funn både fra kartleggingen (arbeidspakke én) og fra den kvantitative undersøkelsen (arbeidspakke tre) underveis i masteroppgaven.

1.3 Den selvstendige student i et større forskningsprosjekt

Sommeren og høsten 2010 var jeg forskningsassistent ved Norsk Senter for Bygdeforskning på prosjektet "Cultour" og primært arbeidspakke to. Etter å ha vært deltakende på samtlige intervju sommeren 2010 og transkribert alle intervjuene den påfølgende høsten, ønsket jeg ikke å legge det fra meg. Da jeg søkte meg inn på masterprogrammet i geografi ved NTNU, spurte jeg samtidig om muligheten for å få gjøre en masteroppgave på materialet som var samlet inn. Jeg fikk utelukkende positive tilbakemeldinger fra Norsk senter for bygdeforskning samt prosjektleder for "Cultour", Anders Bryn ved Norsk institutt for skog og landskap. I tillegg fikk jeg stor handlefrihet i forhold til hva og hvordan *jeg* ville bruke materialet i masteroppgaven. Dette anså jeg som en unik mulighet til å jobbe med et materiale som jeg kjente veldig godt og hadde interesse for, og samtidig ha tilknytning til et forskningsmiljø som kunne gi innspill og motivasjon underveis i prosessen. Problemstillingen er naturlig nok formet med utgangspunkt i feltmaterialet, men min egen interesse har vært drivkraften.

Prosesen med å gjennomføre en masteroppgave har dermed fått en noe utradisjonell rekkefølge. Jeg var ikke med helt fra starten i utforming av prosjektets mål og problemstillinger, og heller ikke med på å utforme intervjuguiden fra starten. På den andre siden var jeg med på alle intervjuene som ble gjennomført i felt, i samarbeid med forsker

Bjørn Egil Flø ved Norsk senter for bygdeforskning og Saskia Trägner, som da var masterstudent ved UMB. Sistnevnte var ikke med på intervjuene i Vik i Sogn. I Valdres gjorde Trägner og jeg de fleste intervjuene sammen, men jeg hadde rollen som "hovedforsker" – noe som naturlig nok øker selvstendigheten.

I ettertid transkriberte jeg samtlige intervjuer, ergo kjenner jeg hele datamaterialet fullt ut. Jeg har også påvirket hvilket fokus intervjuene hadde, fordi intervjuguiden ble endret mye underveis, ut fra hva vi erfarte fortløpende i intervjuprosessen. Underveis i selve skriveprosessen har jeg rådført meg noe med Bjørn Egil Flø og Heidi Vinge, som er ansatt ved Norsk senter for bygdeforskning og tidvis jobber på prosjektet "Cultour". Likevel vil jeg anse arbeidet med masteroppgaven som en selvstendig prosess. Jeg har gjort analysen selv og trukket konklusjoner basert på empiri og teori slik det gjøres i en "vanlig" masteroppgaveprosess. I sum mener jeg at masteroppgaven uten tvil kan sees på som et individuelt og selvstendig prosjekt. At det er koblet til et større prosjekt sees utelukkende som en fordel. Som leser kan du forstå og forhåpentligvis se nytten i oppgaven min uavhengig av om du kjenner til prosjektet "Cultour" i sin helhet eller ikke.

1.3.1 Min bakgrunn og motivasjon

Min bakgrunn er relevant fordi jeg som forsker aldri vil stå på utsiden, men derimot befinne meg i konteksten i hele forskningsløpet. Jeg er født og oppvokst på gård og har tilbrakt alle mine barndomssomre på setra i et "levende kulturlandskap" med melkekuer beitende på setervangen og sauene i utmarka. Jeg har sett med egne øyne at trærne vokser lenger opp i fjellet for hvert år. Jeg har også sett, og selv opplevd, hvor mye arbeid og lite økonomisk gunstig det er å drive gård i dag. Denne bakgrunnen vil forme masteroppgaven uansett hvor bevisst jeg er på det når jeg gjennomfører oppgaven. Jeg ønsker å beholde dette landskapet fra barndommen, men den personlige interessen for temaet er imidlertid ikke hovedkraften for masteroppgaven. En vesentlig viktigere motivasjonskilde for meg er at oppgavens tema har en samfunnsrelevans. Den er knyttet til en større debatt vedrørende gjengroing av norsk landskap og dets betydning for norsk reiseliv – noe jeg vil komme tilbake til i bakgrunnskapitlet.

Faglig motivasjon og posisjonering

Jeg har valgt å tone ned geografiens faghistorie til fordel for teori som mer konkret omhandler oppgavens tematikk. Derfor blir dette kun en kort gjennomgang og posisjonering innledningsvis. Jeg redegjør kort for ulike retninger, tanker og ideer innenfor fagfeltet geografi, som jeg har hentet inspirasjon fra til masteroppgaven. Jeg kan ikke, og ønsker heller

ikke å plassere oppgaven innenfor en bestemt fagfilosofisk tradisjon, siden inspirasjon hentes fra flere retninger.

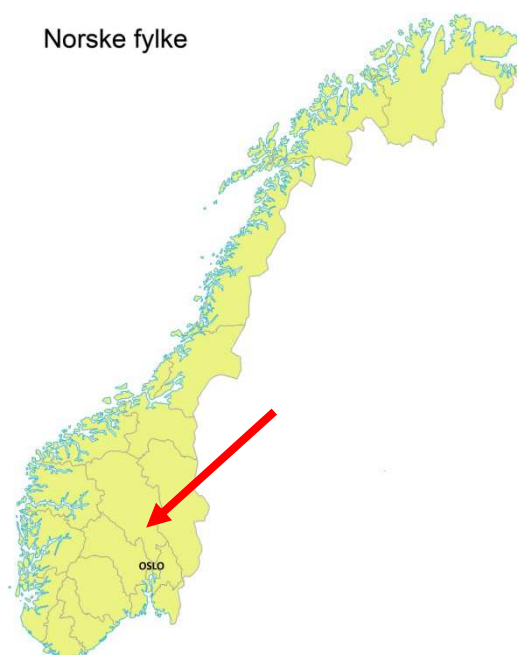
Som Hubbard, Kitchin, Bartley og Fuller (2002) påpeker, er teori og praksis uløselig knyttet til hverandre. Jeg henter mye inspirasjon fra den humanistiske retningen innenfor fagfeltet. Den vitenskapelige søken etter en "fasit" er innenfor en slik forståelse ikke poenget, men derimot søk etter mening gjennom tolkning og refleksjon. Verden skapes av mennesker, ved at de plasserer sine meninger inn i de fysiske fenomenene. I tillegg er det et fundamentalt menneskelig behov å føle tilknytning til et landskap eller sted. Et annet nøkkelord er fenomenologi, som blant annet innebærer at mennesker oppfatter ting gjennom egne forestillinger. Med en tilnærming i retning et humanistisk perspektiv ønsker jeg å rette fokus på individets og dets kognitive prosesser i måten de oppfatter og ser landskapet på (Hubbard et al., 2002; Johnston, 1997). Med et fenomenologisk perspektiv forsøker altså humanistisk geografi å overkomme dualismen mellom objekt og subjekt. Den beste måten å få tak i denne forståelsen på er ved beskrivelser og fortellinger (Hubbard et al., 2002). Mitt teoretiske utgangspunkt er at mennesker konstruerer mening i sine liv og sin verden, fordi virkeligheten er sosialt konstruert og følgelig avhenger av både kontekst og individ. De aktuelle konstruksjonene kan bli utfordret om mennesket får ny informasjon eller tilleggsinformasjon som fører til at han/hun må vurdere å endre sin oppfatning av virkeligheten (Berger & Luckmann, 1967). Jeg nærmer meg fenomenet landskap som en sosial og kulturell konstruksjon. Videre er det et poeng å se landskap og mennesker i en sammenvevd praksis (Førde & Magnussen, 2012). Oppgaven kan også sees som dels inspirert av postmodernismen, da jeg stiller spørsmål ved grunnleggende oppfatninger og strukturer i menneskets verdensbilde, ved å spørre turistene hvordan de oppfatter og forstår landskapet (Hubbard et al., 2002; Johnston, 1997).

1.3.2 Hvorfor valget falt på Valdres

Prosjektmaterialer var som nevnt intervjuer gjennomført i henholdsvis Vesterålen, Vik i Sogn og Valdres. Jeg valgte intervjumaterialet fra Valdres basert på en nøye vurdering. At informantenes hjemlige erfaringer påvirker deres vurdering av estetikken i landskapet er allerede dokumentert i prosjektet "Cultour" (Bryn et al., 2012, Vinge og Flø, 2012). Men samlet fikk vi i Valdres svar som vi ikke helt klarte å sammenfatte så raskt som vi gjorde i de to foregående områdene. På et generelt plan viste intervjumaterialet at *"norske og svenske turister forstår endringene i landskapet til å gå i retning mer gjengroing, mens flere av de andre utenlandske turistene ser et landskap der skogen er truet av jordbruket og menneskelig*

utbygging" (Bryn, et al., 2012). Men i Valdres fikk vi flere "overraskende" svar og nyanser i forhold til det generelle inntrykket som gjorde meg nysgjerrig på hva som lå bak turistenes forståelse av landskap. I tillegg til norske og utenlandske turister, intervjuet vi også en tredje informantgruppe i Valdres; hyttebrukere, som ga spennende perspektiver i materialet. Jeg ønsket å gå dypere inn i materialet ved å bryte ned kategoriene norske og utenlandske turister, samt hyttebrukere, for å se om det finnes noen koblinger mellom deres bakgrunn og landskapsoppfattelse som kan forklare

hvorfor vi fikk flere nyanser i intervjuene gjort i Valdres, enn i de to andre områdene.

Figur 1: Kart over Norge med fylkesgrenser hvor rød pil markerer Valdres (Statens kartverk, 2009).

1.4 Valdres – et Norge i miniatyr

Valdresregionen ligger sentralt i Norge (se Figur 1) og består av seks kommuner (se Figur 2), henholdsvis Øystre Slidre, Vang, Vestre Slidre, Etnedal, Nord-Aurdal og Sør-Aurdal (Helgesen, 2011). Datamaterialet ble samlet inn i Øystre Slidre og Vestre Slidre. De fleste intervjuene ble gjort på Beitostølen og Vaset, men for enkelhets skyld omtales heretter studieområdet som Valdresregionen. Jeg poengterer noen forskjeller mellom stedene relatert til hyttebygging i neste delkapittel, men i analysen har ikke synspunktene som kom fram om de to forskjellige stedene fått noe nærmere fokus. Dette valget er tatt fordi det i hovedsak er hyttebrukerne som er opptatt av de forskjellige kvalitetene Beitostølen og Vaset representerer, og analysens hovedfokus er på turistene i sin helhet og nyansene mellom dem.

Figur 2: Kart over kommunane i Valdres (Valdres Natur- og kulturpark, 2012d).

Valdresregionen har drøyt 18 000 innbyggere fordelt på de seks kommunene. Fagernes fungerer som regionsenter med butikker, idrettsanlegg og kulturhus (Valdres Natur- og kulturpark, 2012a). Resten av regionen består av små tettsteder og spredt bebyggelse. Det er i hovedsak jord- og skogbruk som dominerer, selv om disse næringene har halvert sin andel av sysselsettingen de to siste tiårene. I tillegg er overnatting, servering og varehandel betydelige næringer, og det er en sterk økning i disse næringene, noe som trolig kan sees i sammenheng med vekst i private hytter. Regionen regnes som en av de største innenfor reiseliv i Hedmark og Oppland (Ericsson, Hage & Overvåg, 2004). Utad markedsføres ikke Valdres som like spektakulær og spesiell som for eksempel Lofoten og Geirangerfjorden (Visitnorway, 2012), men det finnes et bredt utvalg turister her. Regionen satser på turister generelt, men spesielt på opplevelsesturisme, gjerne knyttet til landbruk og natur (Valdres, 2012). Alm (1982) skildrer Valdresregionen som et Norge i miniatyr fordi landskapet her innehar alt fra fruktbare jordbruksbygder og skogrike dalstrøk, til fjellbygder med langstrakte vidder innover mot Jotunheimen. Helgesen (2011) beskriver Valdresregionen som et eldorado for fotturer, skiturer, sykkelturer, padleturer og klatring.

1.4.1 Et mangfold av hytter

Valdres (se Figur 1) kan sies å ligge relativt sentralt til med en "tretimers" biltur fra Oslo og omegn. Terskelen for å reise på hytta for helgeturer var på 1970-tallet en time. I dag er det tre-fire timer og terskelen blir stadig utvidet. Dette er en følge av press på hyttemarkedet, samt bedre infrastrukturen og bilpark (Arnesen, Ericsson & Flygind, 2002). Det er mange hytter i Valdres og de er av ulike typer. Det er ønskelig med økt hytteutbygging, og antall hytter er snart på høyde med antall innbyggere. Regionen har godt over 17 000 hytter (Skattebu, 2011). De eldste hyttene er over 80 år gamle og ble i sin tid bygget nær stølslandskapet. I 1960-70-årene fortsatte hyttebyggingen og i de senere årene har det utviklet seg flere nye områder. På Beitostølen og Vaset, der vi som nevnt gjorde intervjuer, er det i senere tid bygget mange høystandardhytter og nye tomter er under utvikling (Valdres Natur- og kulturpark, 2012c). Mens Vaset er et noe roligere alternativ med seterturisme, langrenssløyper og gode sykkel- og turmuligheter (Valdres, 2013a), frontes Beitostølen i tillegg med spennende aktiviteter som bobbane, alpinanlegg og hundekjøring (Valdres, 2013b). Beitostølen bærer dessuten preg av større hytteutbygging og sentrumsutvikling, mens Vaset har bevart mer rolige omgivelser, men det snakkes stadig oftere om utvikling av Vaset som et større hytteområde (Skofteland Film As, 2010). Fra nasjonalt nivå kom det dessuten for noen år siden føringer med formål å sikre en forsvarlig utvikling av fritidsbebyggelse av hensyn til miljøet og omgivelsene

Figur 4: Øverste bildet: Ca. 1940. Stølen Vaset søre mot Brattstølsgrenda, Nord-Aurdal kom., Oppland. Foto nn, © Valdresmuseet.

Nederste bildet: Vasetenden campingplass. Samme fotosted. Foto & © Oskar Puschmann, Skog og landskap, nr 20100621-7399.

Figur 3: Øverste bildet: 1965. Beskjedent turistanlegg i fjellet. Beitostølen, Øystre Slidre kom., Oppland. Foto: Knut Aine Kunstforlag, F-2887-6.

Nederste bildet: 2010. Storskala turistby i fjellet. Samme fotosted. Foto & © Oskar Puschmann, Skog og landskap, nr 20100622-7465.

(St.meld. nr. 26, 2006). Figur 3 viser utviklingen fra et sted på Vaset mens Figur 4 viser utviklingen på Beitostølen³. Det framgår av bildene at hytteutbyggingen til nå har vært større på Beitostølen enn Vaset. Ut fra begge bildene leses forøvrig en betydelig landskapsendring. På Vaset (se Figur 3) er stølen erstattet med en campingplass mens på Beitostølen (se Figur 4) har de få hyttene fra 1965 fått utviklet seg til det Puschmann kaller en "storskala turistby i fjellet".

1.4.2 Valdres "skjerpar sansene"

Valdresregionen ble i 2007 Norges første Natur- og kulturpark (VNK) med slagordet "Valdres skjerper sansene". Målet med slagordet var å formidle at Valdres kan oppleves med alle

³ Bildeparene er en del av Oskar Puschmann og Norsk institutt for skog og landskap (2007) sitt prosjekt med å belyse at norsk landbruk er i endring. Det finnes en mengde bildepar som belyser landskapsendringene i hele landet. Jeg bruker fem bildepar: forsidebildet, samt Figur, 3, 4, 16 og 17 (se side 67).

sansene. I tillegg var det ønskelig å markedsføre Valdresmerket på en bedre og mer innovativ måte enn det som tidligere var gjort. VNK er et bygdeutviklingsprogram hvor de seks Valdreskommunene har gått sammen for å styrke regionen med tanke på arbeidsplasser, bosetning og tilrettelegge for "det gode liv i Valdres". VNK skal være en samhandlingsarena mellom kommuner, reiseliv, kultur- og friluftorganisasjoner, samt bønder og andre næringsdrivende. Merkevarebyggingen er tilknyttet

Figur 5: Kulturlandskap i Valdres (Valdres Natur- og kulturpark, 2012d).

natur- og kulturverdier som gjennom lokal styring skal gi økt verdiskapning og livskraftige lokalsamfunn. Her finnes Nord-Europas mest aktive stølsområde (se Figur 5), flere kulturminner, deriblant stavkirker, og ikke minst landets lengste tradisjon for regionalt samarbeid innenfor reiseliv (Valdres Natur- og kulturpark, 2012b; Valdres - grepa stolt bloggen, 2012). Tidligere var det mye aktiv seterdrift både på Vaset og Beitostølen. Tall av nyere dato viser at det fortsatt er aktiv seterdrift, men at nedgangen er stor. I 2000 var det 334 setrer i drift i Valdres mens det i 2011 var 226, hvorav sju var fellesettrer. Dette er en nedgang på 105 setrer i drift innenfor en tiårsperiode⁴.

1.5 Formål og problemstilling

Hovedproblemstillingen er som følger:

Hvordan påvirker turistenes bakgrunn deres forståelse og verdsetting av landbrukslandskapet i Valdres?

Turistene omfatter her både norske og utenlandske turister på gjennmreise, samt hyttebrukere. I analysen skiller jeg kun mellom kategoriene der det er en forskjell mellom dem, og i presentasjon av empiri, hvor jeg spesifiserer hvor informantene kommer fra⁵. Ellers brukes begrepet turist som en samlebetegnelse. Begrepet landbrukslandskap omfatter i følge den siste landbruksmeldinga (Meld.St. 9, 2011-2012) både skogbruk, jordbruk og reindrift. I masteroppgavens kontekst er imidlertid landbruksbegrepet avgrenset til å gjelde skogbruk og

⁴ Tallene er tilsendt over e-post fra Fylkesmannen i Oppland ved Grønolen (2013). Se vedlegg 2 for fullstendig oversikt.

⁵ Fullstendig oversikt over informantene med informasjon om hvor de kommer fra og annen informasjon sees i tabell 1 i metodekapittel 4.2.2.

jordbruk. Jeg har valgt å bryte opp hovedproblemstillingen i tre delspørsmål. Det gjør det enklere å svare på hovedproblemstillingen til slutt, samtidig som delproblemstillingene danner en struktur for oppgaven i sin helhet.

1. Hvordan beskriver turistene landskapet i Valdres og endring relatert til landbruk?

Det er interessant å se nærmere på hvordan informantene beskriver landskapet de ser omkring seg i Valdres. De er ikke nødvendigvis slik at alle beskriver det med samme ord. Videre ville jeg vite hvilke verdier de ser i landskapet og hvordan de relaterer endring i landskapet til endringer i landbruket. Noen turister snakket uoppfordret om landbruk mens andre gjorde det kun hvis de ble spurt eksplisitt om landbruk. Landbruksdimensjonen er sentral her fordi den er uløselig knyttet til gjengroing av landskapet, som jeg har vist er et sentralt utgangspunkt for oppgavens fokus.

2. Hvordan har tilknytning til landskapet innvirkning på turistenes forståelse og verdsetting av landskapet?

For å se nærmere på denne delproblemstillingen vil jeg ta i bruk et teoretisk perspektiv som sier noe om hvem som kan sies å ha et innfra- og utenfraperspektiv i landskapet og hvorfor. Jeg tror det er fruktbart å se det som et kontinuum, snarere enn en dikotomi og videre se nærmere på hva som fører til at noen har en større tilknytning og tilhørighet til landskapet enn andre. Dette perspektivet leder an til spørsmål tre:

3. Hvordan forstår turistene landbruket i landskapet og landbrukets rolle i samfunnet?

Det antas at kjennskap til landbruket forutsetter en viss grad av innenfraperspektiv i landskapet, som igjen påvirker turistenes forståelse, verdsetting og tilknyttet landskapet. Mer konkret ser jeg på hva turistene er opptatt av når jeg spør nærmere om landbruket i landskapet og landbrukets rolle i samfunnet.

Jeg velger i tillegg å avslutte med et fjerde delspørsmål: ***Tror du gjengroing vil påvirke norsk turisme og isåfall hvordan?*** Det skal imidlertid ikke analyseres på lik linje med de tre første. Det danner heller grunnlag for avrunding av oppgaven i sin helhet.

1.6 Oppgavens struktur

Studieområdet, prosjektet og masteroppgaven i sin helhet er nå presentert.

I *kapittel to* vil du bli presentert for oppgavens sentrale begreper som turist, hyttebruker, fritidsbolig, turisme og reiseliv. Videre ser jeg nærmere på bakgrunnsteppet for oppgavens problemstilling med stikkordene landbruk, landskap, gjengroing og norsk reiseliv. Forskningens, medias, politikkenes og andre aktørers stemmer innenfor temaet blir innbakt her. I *kapittel tre* presenteres teoretiske perspektiver som danner grunnlag for analysen etterpå. I *kapittel fire* blir du presentert for alle sentrale metodiske valg fra start til mål. Det innebærer hva som er gjort og hvordan det er gjort, samt svakheter og styrker ved studiet.

Oppgavens problemstilling er delt opp i tre delproblemstillinger. I analysedelen av oppgaven (kapittel fem, seks og sju) belyses disse enkeltvis, samtidig som jeg bygger de på hverandre og fører oppgaven stødig mot en avsluttende konklusjon. I *kapittel fem* svarer jeg på delproblemstilling 1: "Hvordan beskriver turistene landskapet i Valdres og endring relatert til landbruk?". I *kapittel seks* svarer jeg på delproblemstilling 2: "Hvordan har tilknytning til landskapet innvirkning på turistenes forståelse og verdsetting av landskapet?". I *kapittel sju* svarer jeg på delproblemstilling 3: "Hvordan forstår turistene landbruket i landskapet og landbrukets rolle i samfunnet?".

Konklusjonene på hovedproblemstillingen: "Hvordan påvirker turistenes bakgrunn deres forståelse og verdsetting av landbrukslandskapet i Valdres?" kommer avslutningsvis i *kapittel åtte*, sammen med avsluttende betraktninger. Som svar på mitt fjerde spørsmål inngår her et avsnitt om turistenes egne synspunkter om hvorvidt gjengroing vil påvirke reiselivet eller ikke. Helt til slutt kommer et avsnitt hvor jeg peker på behov for videre forskning innen tematikken.

2 Bakgrunn

Kapitlets funksjon er å klargjøre hva som menes med sentrale begreper i oppgaven; turist, hyttebruker, reiseliv og turisme, samt å skildre bakgrunnen for "gjengroingsdebatten", herunder hvordan og hvorfor den kan kobles til det norske reiselivet. I dette ligger også bakgrunnshistorien til masteroppgavens problemstilling, som blant annet er en gjennomgang av norsk landbrukshistorie. Underveis støtter jeg meg på tidligere forskning innenfor temaene turisme og landskap, samt medias og politikkers rolle i det hele.

2.1 Sentrale begreper og historisk bakgrunn

Å avgrense begreper som turist, hyttebruker, reiseliv og turisme er vanskelig. Du som leser må likevel vite hva jeg legger i de ulike begrepene for at du skal forstå oppgaven i sin helhet. I det følgende skildres bakgrunnen for de aktuelle begrepene, før jeg definerer de slik jeg bruker de i oppgaven. Forøvrig tas det utgangspunkt i den vestlige verden, selv om det finnes lignende begrepsdefinisjoner og historikk i øvrige deler av verden.

2.1.1 Turisten

Begrepet turist har eksistert i flere tusen år, men begrepets innhold har endret seg betraktelig i tråd med andre samfunnsendringer. Våre forfedres reiser bunnet ofte i ønske om landevinninger, handel og utforskning av nye områder, eller reiser med religiøst tilsnitt som pilegrimsreiser (Jacobsen og Viken, 2008). Turismen slik vi kjenner den i dag utviklet seg raskt på 1800-tallet i takt med industrialisering og utvikling i transportmuligheter. Spesielt jernbanen var banebrytende for at flere kunne reise (Yeoman, 2008). Siden da har vi hatt en teknologisk utvikling uten sidestykke som har gjort oss markant mer mobile (Sletvold, 2010). Forløperen til dagens ferie var altså knyttet til religiøse høytider og feiringer med et bestemt innhold og få individuelle valgmuligheter. I dag skal ferien brukes til lystbetonte og frivillige turer, gjerne på en avslappet måte (Jacobsen, 2008).

Turister har tradisjonelt tilhørt middelklassen, men i dagens samfunn har de fleste muligheter til å feriere på et eller annet tidspunkt, uavhengig av klassesetilhørighet (MacCannel, 1999). Det har også skjedd en endring i oppfattelsen av hva livet skal inneholde for mange, som også påvirker ferievanene. I følge MacCannel (1999) har vi sett en utvikling fra arbeidernesamfunnet til fritidssamfunnet. Folk jobber fortsatt, men antall timer og dager er sterkt redusert i forhold til tidligere (ibid.). Fritid i form av kortere arbeidsdager og ferie kom på dagsorden da arbeiderne i industrinæringene begynte å organisere seg (Jacobsen og Viken, 2008). I tillegg til flere uker ferie, bedre råd og økt fokus på selvrealisering og fritid ved siden av jobb, har vi

også fått en sosiologisk endring i livsfaser hos befolkningen. Tidligere gikk de fleste gjerne rett fra barne- og ungdomstiden til familie- og karrierelivet, før de pensjonerte seg. I dag velger flere å utsette spesielt familielivet til fordel for flere år som student og karrierebygger. Etter at barna har blitt voksne har de da gjerne noen gode år med meget stor økonomisk frihet før alderdommen setter sine begrensninger. Disse sosiologiske endringene fører til økt reisevirksomhet i befolkningen, samt ulike reisemønstre. Vi reiser i stor grad gjennom hele livet i dag, men etterspør ulike typer reiser basert på vår livssituasjon (Støre, Singsaas, Brunstad, Ibenholt & Røtnes, 2003).

I etterkrigstiden har vi fått en kraftig økning i antall turister som igjen har gitt oss begrepet masseturisme, hvilket innebærer at stadig flere reiser og gjerne til samme sted. Det er en konsentrasjon av turister i tid og rom (Buhalis, 2001; Sletvold, 2010). Jeg vil poengtere at masseturisme kan gjelde for Geiranger, Operataket i Oslo, eller Taj Mahal i India, men dog ikke for Valdres. Å kalle et fenomen for masseturisme fordrer en viss mengde turister. Det som derimot kan være aktuelt for Valdres, er at det sees en økende trend blant turister som ønsker noe spesielt og unikt i sin ferie. Utfordringen for reiselivsnæringen er således å tilby turistene det egenartede og spesielle (Buhalis, 2001), og her er Valdres aktuell, blant annet med sin markedsføring av regionen via Valdres Natur- og kulturpark (2012b).

Fram til 1960-tallet betydde ferie ofte avslapping og restitusjon. I dag snakkes det like ofte om opplevelse, både av nye ukjente steder og de man allerede har vært på før (Jacobsen og Viken, 2008). Vi kan skjelve mellom ulike trender som har rådet i reiselivet opp gjennom årene, og den siste trenden er at reiselivet skal være preget av opplevelse, og helst noe "ekte" og naturlig. I stedet for å bruke ferien et sted skal turistene nå leve ferien et sted. I tillegg skal de bli kjent med kulturen på feriestedet (Buhalis, 2001; Sletvold, 2010).

Generelt kan begrepet turist fortsatt oppsummeres med Cohen (1974), som peker på en rekke kjennetegn ved turisten. Vedkommende må være på en midlertidig reise av egen fri vilje og reisen må være et mål i seg selv. Videre må turisten være i besittelse av et fast bosted som vedkommende reiser fra og skal hjem til etter endt reise (ibid.). Dette stemmer godt overens med turistene i mitt materiale som kategoriseres som turister på gjennomreise. Til dels stemmer det også med hyttebrukeren, men det er også store forskjeller her.

2.1.2 Hyttebrukeren

Hyttebrukeren er verken turist eller fastboende. Jeg vil si at hyttebrukeren befinner seg et sted midt i mellom. I følge Store norske leksikon (2012c) er ei hytte et mindre hus som gjerne

ligger på fjellet, ved sjøen eller i skog eller mark. Den brukes primært til jakt og friluftsliv. I dag brukes begrepet hytte ofte om større hus, og ofte brukes hytte og fritidsbolig som synonymer. Store norske leksikon (2012b) definerer fritidshus som: *"fellesbetegnelse for hus som bare benyttes i forbindelse med ferie og fritid ved privat bruk (eller utleie) og som kan benyttes for overnatting, det vi i dagligtalen vanligvis omtaler som hytter"*. I dagligtalen omtales med andre ord fritidshus som hytter og jeg velger heretter å bruke begrepet hytte konsekvent.

Teoretisk innebærer begrepet fritidsbolig alle boliger som er i bruk, men ikke som primærhjem der brukeren har sin folkeregistrerte adresse (Farstad, Rye & Almås, 2008). Følgelig kan fritidsboliger like gjerne være en gammel slektsgård som ei nybygd hytte, og dermed også dekke et visst spekter i forhold til bruksmønster, følelser og tilknytning, størrelse og vedlikehold.

Tall fra 2007 viser at 65 prosent av totalt 420 000 fritidsboliger er lokalisert til fjell- og skogområdene i Norge, med størst konsentrasjon på Østlandet. De øvrige 35 prosentene finnes langs kysten og én kilometer inn i landet (Skjeggedal, Overvåg, Arnesen & Ericsson, 2009; Vistad, Eide, Nellemann & Kaltenborn, 2003). I Valdres finner vi Opplands største fritidshuskonsentrasjon og veksten de siste årene har vært stor (Arnesen et al., 2002). Med andre ord tilhører hyttebrukerne mine i Valdres den største hyttegruppen på landsbasis i dag.

Flere studier viser at hyttene oftest ligger innenfor det hyttebrukerne anser som en akseptabel reisetid fra egen bolig, ofte benevnt som akseptabelt for en helgetur⁶. Denne distansen varierer naturlig nok, men den har økt de siste tiårene, som følge av bedre infrastruktur og dermed mer effektiv transport, økt velferd, samt press på det vi kan kalle de mest attraktive hytteområdene, som typisk er fjell- og dalstrøk, og kystnære områder (Müller, 2006; Overvåg, 2007). Over 85 prosent av eierne av hytter i henholdsvis Oslo, Trondheim og Tromsø har sine fritidsboliger lokalisert innenfor et omland som strekker seg 200 km i luftlinje fra sentrum av byene (Overvåg, 2007). Dette kaller Overvåg (ibid.) for byenes "rekreasjonsomland" og "fritidsomland".

Det er ikke bare reiseavstanden til hytta som har forandret seg. Måten hytta blir brukt på har også endret seg opp gjennom tidene (Arnesen & Skjeggedal, 2003). Det er uklart når den første hyttebyggingen tok til i Norge, men allerede på 1600- og 1700-tallet fantes små gårder

⁶ Som nevnt innledningsvis i kapittel 1.4.1 ligger Valdres i en akseptabel reiseavstand fra Oslo og omegn.

og sommerhus i nærheten av byen, eid av Kongen og til allmenn benyttelse for borgerskapet. Med bedring i økonomien skaffet flere seg såkalte "lystgårder". Rundt 1870-tallet begynner man å se forløperen til dagens hytter i fjellområdene, da i hovedsak brukt av jegere og fiskere. Bønder og bygdefolk dro gjerne til de samme områdene, men de dro primært til seters med dyra. Det ble sett på som både rekreasjon og arbeid (Frykman og Löfgren, 1994; Hallan, 2010). Etter 2. verdenskrig ble det bygd flere hytter og de ble brukt mer. Nå begynte hyttebrukerne også å bruke fjellheimen vinterstid, og "påsketraffikken" ble et nytt fenomen (Farstad et al., 2008; Hallan, 2010).

Vi ser altså et økende antall hytter og de brukes langt oftere. Faktorene som ga oss økt turisme som mer fritid og økt økonomisk handlefrihet, kan også sies å ha gitt oss et økt antall hytter. Dette skjer spesielt fra 1970-tallet med økende bilbruk og en økende interesse for utendørsaktiviteter, spesielt i rurale strøk (Müller, 2006). I dag oppgir omtrent halvparten av Norges befolkning at de har mulighet til å tilbringe tid på ei hytte. Om de ikke eier selv, så låner de av familie og venner, eller har en ordning gjennom jobben (Rye & Farstad, 2011). Hytteutbyggingen vi har sett de siste tiårene kan i stor grad forklares med økt velstand. I tillegg har Norge opplevd en sentralisering av bosetningsmønsteret i etterkrigstida, men nærmest parallelt med dette har stadig flere i sentrale strøk etter hvert skaffet seg hytte i mer rurale strøk. Det er også mange i byene som har slekt i distriktene som følge av de siste tiårenes sentralisering, og dermed øker ferietrafikken til distriktene for å besøke familie og eventuelt barndomshjem som nå har blitt hytter (Flemsæter, Storstad & Krokan, 2011). Flere har fått en annen arbeidshverdag, der det er mulig å benytte hjemmekontor, og dette kontoret kan like gjerne kan være på hytta. Med disse endringene følger også en helt annen standard på hyttene. De fleste ser nå strøm og innlagt vann som helt grunnleggende, og velger gjerne andre fasiliteter i tillegg. Generelt har hyttene blitt restaurert og bygd på til tilnærmet samme nivå som vanlige boliger (Skjeggedal et al., 2009; Vistad et al., 2003), men varmt vann og strøm skal fortsatt kombineres med tradisjonell byggestil og gjerne overdrevne symboler på noe som engang var nøkterne løsninger på tradisjonelle gårdsbygg (Christensen, 2002). Denne kombinasjonen blir en særegen byggestil, hvor bondekultur og natur blandes med dagens krav til komfort på hytta (Hallan, 2010).

2.1.3 Turisten og hyttebrukeren i masteroppgaven

Informantene benevnes som norske og utenlandske turister, samt hyttebrukere. Jeg vil her gi en kort begrepsavklaring av disse tre kategoriene. Innovasjon Norge (2012:35) definerer turist/turisme som: "*aktiviteter til personer som reiser og oppholder seg på steder som ligger*

utenfor vedkommendes ordinære oppholdssted, uavhengig av formål, for mindre enn et år". Basert på denne definisjonen avgrensers jeg begrepet turister til å omfatte mennesker på gjennomreise, og da utenfor jobbsammenheng. Videre er **norske turister** bosatt i Norge mens **utenlandske turister** er bosatt i utlandet (ibid.). Det er altså bosted, og ikke statsborgerskap som avgjør om turistene regnes som norsk eller utenlandsk i denne sammenheng.

Blant nordmennene skiller jeg mellom **norske turister** og **hyttebrukere**, der førstnevnte er på gjennomreise i ferie- og fritidssammenheng mens sistnevnte har tilgang til hytte på stedet og benytter den jevnlig. Som nevnt har mange tilgang til hytte via nærmeste familie og/eller venner (Farstad, et al., 2008). Hyttebrukeren er ikke nødvendigvis eier av hytta (Farstad, Rye & Almås, 2009), og i masteroppgavens kontekst er det derfor tilstrekkelig at vedkommende har tilgang til ei hytte og bruker den jevnlig. Derfor brukes begrepet hyttebruker, og ikke hytteeier (selv om de kan eie hytta). Hytta benevnes ofte som fritidsbolig i relevant litteratur (se blant annet Farstad et al., 2008).

Begrepet reiseliv favner næringen som tjener på turistene (Store norske leksikon, 2012a). Varer og tjenester som turistene etterspør kan tilbys av flere aktører enn de som regnes å være innenfor turismeområdet, men så mye som 90 prosent av etterspørselen kommer innenfor reiselivsnæringen, blant annet transport, overnatting og servering (ibid.). Jeg skal gjøre nærmere greiere for norsk reiselivs betydning i Norge, men først forklarer jeg gjengroingsdebatten.

2.2 Gjengroingsdebatten

Det har i lengre tid pågått en større debatt omkring gjengroing av Norges kulturlandskap som følge av endringer i landbruksnæringen og hvilke konsekvenser dette vil få. En stor del av debatten omhandler norsk reiseliv og hvorvidt endringene vil påvirke denne næringen eller ikke. Som et viktig bakgrunnstykke til masteroppgaven vil jeg i det følgende gjøre rede for hovedelementene i denne debatten⁷.

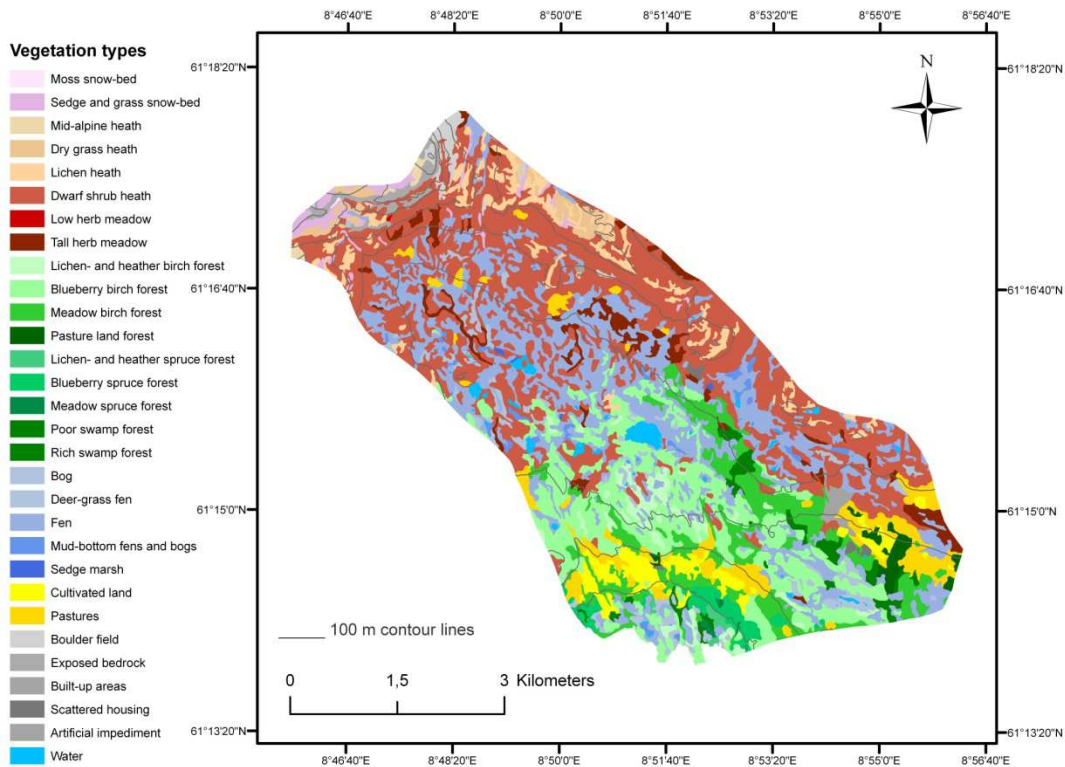
I samsvar med Bryn og Eiter (2010) mener jeg at begrepet gjengroing i utgangspunktet bør oppfattes som nøytralt, men for mange er gjengroing ensbetydende med et kulturlandskap som går tapt når det gror igjen. For andre kan derimot gjengroing være en framtidig ressurs i form av bioenergi og framtidig karbonbinding (Bryn, 2009; Bryn & Eiter, 2010)

⁷ Jeg begrunner valg av begrepet debatt framfor diskurs i delkapittel 3.4.1.

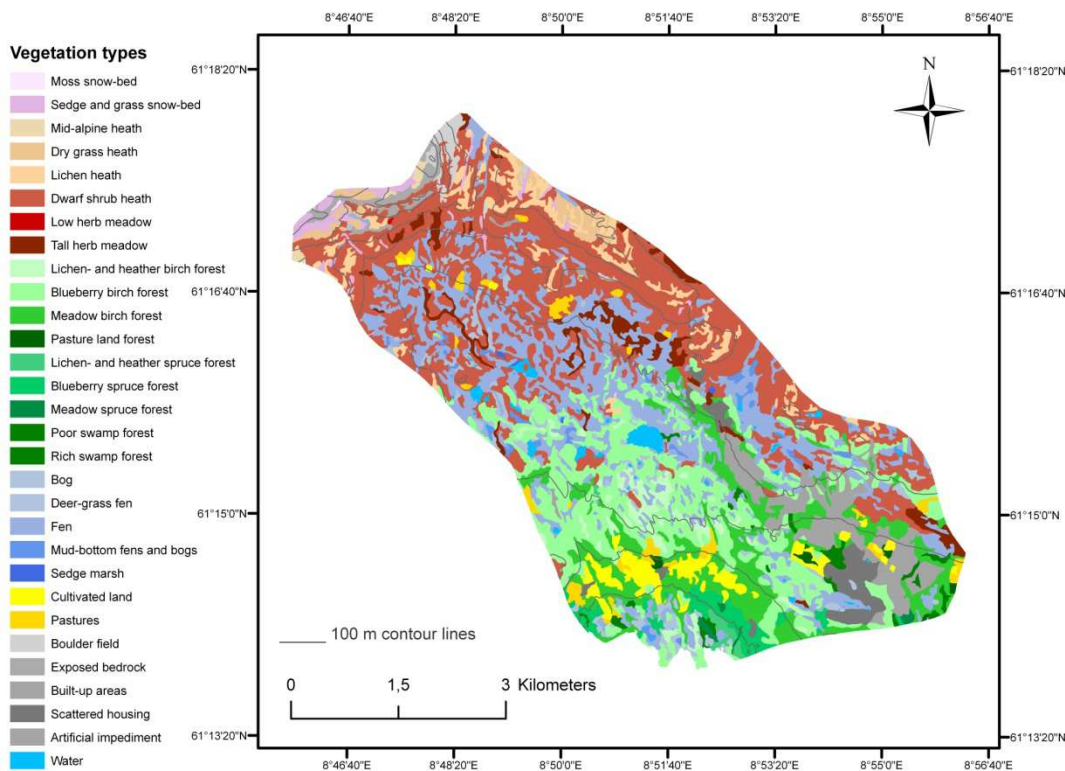
2.2.1 Landskap i endring

Uansett om vi måtte ønske det eller ikke, kan vi aldri oppnå et statisk landskap. Det vil alltid være dynamisk (Bürgi, Herpsperger & Schneeberger, 2004). Landskapets endringer kan foregå raskt eller langsomt og som følge av menneskelige og/eller naturlige endringer. Jones (1979) systematiserer dette i fire kategorier som jeg gjør nærmere greie for i delkapittel 3.2.2.

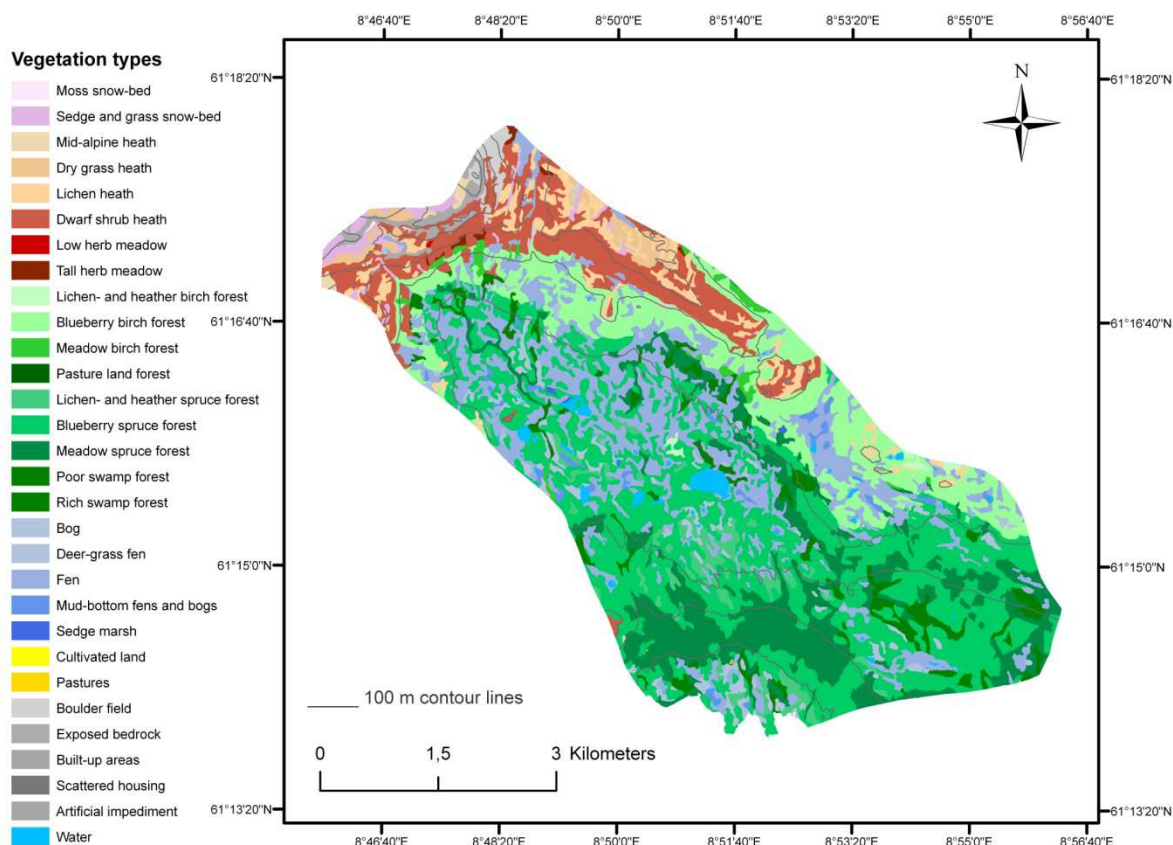
Innenfor gjengroingsdebatten er det to hovedforklaringer på hvorfor det norske landskapet gror igjen. For det første er det gjengroing som følge av at menneskene har endret sin bruk av utmarksressursene. For det andre er det gjengroing som følge av klimaendringer, da i form av høyere temperatur. Bryn (2008b; 2009) argumenterer for at gjengroing som følge av nedlegging i landbruket, og dermed mindre beitetrykk, slått og hogst, vil skje uavhengig av klimaendring. Det er mulig en eventuell klimaendring kan framskynde prosessen, men gjengroingen vil finne sted uansett (ibid.). Dette forklarer Bryn ved at det aller meste av den nye skogen i områder hvor gjengroing foregår, kommer under den klimatiske høydegrenså for skog og følgelig kan ikke denne endringen forklares med utgangspunkt i klimaendringer (Bryn, 2008b; Bryn 2009; Bryn og Eiter, 2010). Disse påpekningene bygger på kartlegging av vegetasjon i Norge utført av Norsk Institutt for Skog og Landskap (Rekdal og Bryn, 2010). Det er utarbeidet kart som viser vegetasjonsendringer for deler av studieområdet mitt, Beitostølen i Valdresregionen (se Figur 6-8). Det er mange små detaljer i kartene og alt er ikke nødvendigvis like viktig i masteroppgavens kontekst, men det store bildet som tegnes er midt i kjernen av debatten som pågår i Norge. Det er en utvikling fra kart til kart, men spesielt fra kart nr én som viser situasjonen i 1966 (se Figur 6) til kart nr tre som viser hvordan det kan bli om tjue år (se Figur 8). Det tredje kartet er en framtidsmoðell, "potential natural vegetation" (PNV), som er utarbeidet på grunnlag av dagens faktiske vegetasjon og hvordan denne potensielt vil endre seg i framtiden. Kartene viser at vegetasjonen går fra å være dominert av ulike typer vegetasjon, en slags landskapsmosaik, til å bli mer monoton. I tillegg ser vi at ulike typer skogsvekster tar over for mer åpen fjellvegetasjon og beitemark. Det er også større innslag av bebygde områder. I sum viser kartene hvordan bruk av utmark har stor betydning for hvilken type vegetasjon vi får, og at landskapsendring kommer som en konsekvens av bruksendringer i blant annet utmark (Bryn og Hemsing, 2012).

Figur 6: Vegetasjon i området på Beitostølen i 1966 (Bryn & Hemsing, 2012).

Figur 7: Vegetasjon i området på Beitostølen i 2009 (Bryn & Hemsing, 2012).

Figur 8: Vegetasjon i området på Beitostølen i framtiden basert på PNV (Bryn & Hemsing, 2012).

2.3 Norsk landbrukshistorie i dagens landskap

Det har vært landbruk i Norge i flere tusen år, og en detaljert gjennomgang ville selvsagt bli altfor omfattende, men hovedtendensene må skisseres som en bakgrunn for dagens situasjon i landbruket og spesielt fokuset på gjengroing i landskapet. Det er primært jordbrukshistorien jeg tar for meg her, men begrepsmessig omfatter oppgaven min også skogbruk, og derfor bruker jeg begrepet landbruk så langt det ikke er mest naturlig å bruke jordbruk. I henhold til den siste landbruksmeldinga (Meld.St. 9, 2011-2012), omfatter begrepet landbruk både jordbruk, skogbruk og reindrift. Jeg presiserer at min bruk av begrepet landbruk kun omfatter jordbruk og skogbruk. Det er også relevant å presisere at skogbruk inntil nylig for mange var en del av jordbruksdriften, spesielt i innlandet. I dag er derimot skogbruket industrialisert og mekanisert. Det meste gjøres nå via store skogmaskiner med datasystemer (Store norske leksikon, 2013b).

2.3.1 Det tradisjonelle landbruket vokser fram

Landbrukets introduksjon har sannsynligvis skjedd på ulik måte og til ulik tid i forskjellige deler av Norge. De eldste sporene av landbruk i Norge dateres til 4000 år før Kristus. Siden da

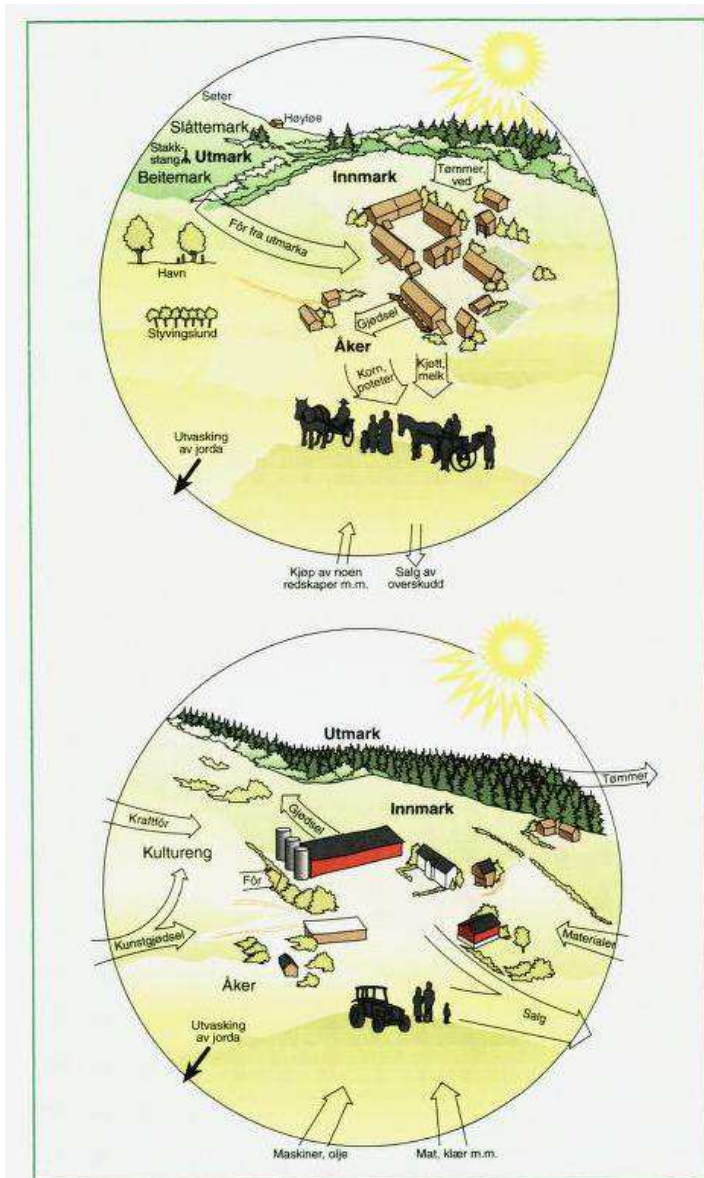
har typen av landbruk så vel som utbredelsen variert enormt. Mellom 2500 og 2000 før Kristus ble landbruk utbredt over hele det sørlige Norge, og etter hvert også nordover i landet (Myhre, 2002). Fra yngre bronsealder og eldre jernalder vokste det fram et bosetningsmønster preget av små jordbruksplasser, i motsetning til de store slektsbaserte boplassene menneskene hadde organisert seg i tidligere (ibid.). Etter hvert som landbruket utviklet seg og befolkningen økte, ble det ryddet ny jord. I tillegg ble gårdene gradvis delt opp for å gi jord til

flere. Fram til 1300-tallet ekspanderte befolkningen, men som følge av svartedauden med påfølgende krig, uår og nye pestutbrudd gikk befolkningenstallene drastisk ned. Fram mot 1800-tallet økte folketallet gradvis igjen (Øye, 2002).

Innmark og utmark

Gården var et stabilt element i bygdelandskapet og dannet kjernen i en gjennomgående lagdelt samfunnsstruktur hvor fellesskapet var sentralt. I tillegg var gården nært knyttet til gjerdet, da innmark i hovedsak ble definert til å ligge innenfor gjerdet mens utmark lå utenfor gjerdet (Christensen, 2002; Øye, 2002). Bruken av utmarka varierte noe fra kyst til innland og nord til sør, alt etter hvordan

ressursene var fordelt. Jeg tar utgangspunkt i fjellområdene i innlandet i tråd med masteroppgavens fokus på Valdres, når jeg forklarer bruken av innmark

Figur 9: Den tradisjonelle gårdsdriften med bruk av innmark og utmark er vist på det øverste bildet mens det nederste bildet viser produksjonssystemet på en gård i dag hvor sammenhengen mellom innmark og utmark nærmest er borte til fordel for kraftfôr og kunstgjødsel (Christensen, 2002; Øye, 2002).

og utmark (se Figur 9).

Utmarka inkluderte allmenningene som var områder eid av fellesskapet eller Kongen til bruk for bygdefolket. Disse var en viktigere del av landbruket her til lands enn i andre nordvesteuropeiske land, til dels fordi det var, og er, relativt lite dyrkingsjord i Norge, og til dels fordi det er store forskjeller mellom sommer og vinter, spesielt i innlandet, som for eksempel Valdres. Styrken lå i utmarka hvor det fantes rikelig med beite. Her ble det høstet fôr som lauv, skav og mose, mens det ble slått høy på innmarka. Den indirekte strømmen av energi fra utmark til innmark, i form av dyregjødsel, var enda viktigere. Dyra sto inne på bås om vinteren, fikk fôr fra utmarka og samlet samtidig gjødsel som ble brukt på innmarka etterpå. Bruken av utmarka gjorde det mulig å holde flere husdyr enn dyrkingsjorda på innmarka ga grunnlag for. Dette kalles et ekstensivt landbruk. Vinterstid var dessuten hovedmålet å holde liv i buskapen med minst mulig fôr, i moderne tid kalt "suldefôring", mens sommeren var selve produksjonstiden av melk og kjøtt. Seterbruket var en sentral del av det og ble etter hvert utvidet. I seterområdene oppholdt folk og fé seg sommerstid for å utnytte beite- og fôrressurser i utmarka og fjellet, og for slik å kunne produsere melk, ost og smør til vinters i bygda. Seterbruk med foredling av all melk på setra ble kalt fullseterbruk og var vanligst i innlandet (Christensen, 2002; Øye, 2002). Seterbruket var på sitt mest omfattende i første halvdel av 1800-tallet. Mange avsluttet seterdriften fra 1840 og utover på grunn av lang vei til seters, dårlige fjøs på mange setre samt sykdommer blant husdyra. Seterbruket ble likevel opprettholdt i øvre dalstrøk og indre fjord- og fjellbygder. Her anså man driftsforutsetningene for gode nok foreløpig. I tillegg førte innovasjoner i melkestellet til at arbeidet ble lettere og produktene bedre. Blant annet fikk budeia separator som gjorde det lettere å skille fløte fra melka (Daugstad, 1999; Gjerdåker, 2002).

Det store hamskiftet

Fra tidlig på 1800-tallet fikk vi en stor tilvekst i befolkningen. Dette skjedde samtidig med økt nyrydding av land, samt en forbedring i landbruksdriften. 1800-tallets gjennomgripende forandringer i landbruket kalles "Det store hamskiftet". Fram til da hadde man drevet et arbeidsintensivt landbruk i Norge med lite maskiner og desto mer arbeidskraft. Nå ble Norge forandret fra et førindustrielt samfunn til et industrielt samfunn. Menneskene som tidligere levde av jorda de bodde på, ble nå en del av en større økonomisk og administrativ helhet. Endring av jordskifteloven ga store landskapsendringer, da bøndene fikk samlet sine jordteiger til større stykker, noe som forenklet arbeidet og gjorde det mulig å bruke maskiner som det ble mer av nå. I tillegg vokste det fram meierier og slakteier. Gårdene endret seg fra å

være basert på selvbergingsprinsippet, til å nærme seg det vi i dag kjenner som pengehusholdning (Gjerdåker, 2002). Sammenlignet med andre land i vestlige deler av Europa ble jordbruket likevel mindre kommersialisert og industrialisert i Norge. Det var heller et ønske om å fordele jorda på flere hender her til lands (Christensen, 2002). Likevel måtte nødvendigvis noen arbeidshender bli overflødige. Disse gikk oftest over i den nye industrien i sentrale strøk (Gjerdåker, 2002).

2.3.2 Landbruksutviklingen det siste århundret

Rundt 1920 bodde drøyt halvparten av Norges befolkning på bygdene. Dette holdt seg stabilt fram til andre verdenskrig. Mellomkrigstida var preget av dårlige økonomiske tider i landbruket. Samtidig var det positive tendenser som at bøndene organiserte seg politisk, samt en økt bureisning og økende tall på selveierbruk i takt med avviklingen av husmannsvesenet. Under andre verdenskrig tvang tyskerne bøndene til å produsere mat for dem. Samtidig var den norske bonden viktig for mange i rasjoneringstiden, da det var knapphet på melk, egg og andre produkter fra landbruket (Almås, 2002).

Et økende antall nordmenn valgte å flytte fra distriktene, og inn til byene i etterkrigstida (Almås, 2002). De som flyttet holdt likevel kontakt med befolkningen i rurale strøk, men kontakten ble etter hvert mindre. Samtidig ble bøndene færre og jordbruket ble enda mer spesialisert og mekanisert (Christensen, 2002).

Det nye hamskiftet

Etter krigens slutt ble drømmen om familiebruket viktig. Landbrukets oppgave var å forsyne landet med mat og arbeidskraft. Endringene etter krigen og i årene framover kalles gjerne for "det nye hamskiftet" (Almås, 2002). Politikerne tok større styring, og satset blant annet på regional spesialisering, hvor kjøtt- og melkeproduksjon ble konsentrert i høytliggende bygder mens korn, poteter og grønnsaker skulle dyrkes på flatbygdene. Videre peker Almås (2004) på en rekke faktorer som har påvirket og fortsatt påvirker utviklingen i landbruket fra andre verdenskrig og fram mot i dag. Det er blant annet mekanisering i form av flere maskiner som gjør jobben flere hender gjorde før. Videre er samfunnet i sin helhet mer individbasert sammenlignet med før da fellesskapet var viktigere. Dessuten ser vi en vitenskapeliggjøring og modernisering innenfor landbruket. I samfunnet forøvrig har vi sett en sentralisering av bosetningsmønsteret og et arbeidsmarked som oppfordrer unge til å utdanne seg innenfor egne interesser og ønsker. Det er ikke lenger selvsagt at odelsjenta eller odelsgutten tar over driften. Familiebruket er på vei bort som ideal, og bildet av en ensom deltidsbonde blir mer

fremtredende. De som velger å ta over, endrer gjerne driften tilpasset dagens rammer i samfunnet. Stadig flere bønder har biinntekter utenfor landbruket. Arbeidsdagen til bonden er ofte lengre enn hos andre yrkesaktive og retten til ferie avhenger av økonomi og lokal avløserordning. I sammenheng med dette har yrkets status blitt markert lavere enn det var tidligere. Vi ser også at det blir stadig færre og større bruk (ibid; Hegrenes, 2009).

Endret landbruk gir endret landskap

Flere av de nevnte endringene i landbruket påvirker landskapet i form av gjengroing. Landbruket i Norge er på generell basis utsatt for nedlegging og strukturendringer i form av at areal ikke utnyttes lenger eller utnyttes mer ekstensivt enn tidligere. Det er spesielt små gårdsbruk i distriktene som har vært og fortsatt er utsatt for nedlegging. Dette viser seg i form av gjengroing og det sees tydeligst i utmarksområdene (Wehn, Olsson & Hanssen, 2012). Det inkluderer gamle setertrakter hvor den intensive seterdrifta tidligere har satt sitt preg på landskapet i fjellområdene. På 1960-tallet var det mange som ga seg med setring. På 1980- og 90-tallet ble det bygd veier inn til fjellheimen slik at melkebilene kunne hente melk. Dette, samt at man fikk statlige tilskudd for å drive setring hjalp noe på den negative trenden (Almås, 2004; Daugstad, 1999), men nedleggingen i jordbruksnæringen har vist seg å være en trend som er vanskelig å snu. I 1949 var det omlag 210 000 gårdsbruk i drift her til lands. I 1999 var tallet sunket til 70 000 og til ytterligere 53 500 i 2006 (Skar & Rønningen, 2006).

2.3.3 Gjengrodd landskap får konsekvenser

Gjengrodd landskap får konsekvenser både på det individuelle plan for bonden og for samfunnet i sin helhet. For bonden vil det potensielt bli mindre inntekt, da dyrkbar jord gror igjen. Bonden kan imidlertid kompensere ved å leie annen jord, øke produksjon på areal som fortsatt er i drift eller skaffe seg biinntekt. For samfunnet i sin helhet kan konsekvensene blant annet bli redusert matvaresikkerhet, redusert kulturbetinget biologisk mangfold og en mulig trussel for reiselivsnæringen som følge av et gjengrodd kulturlandskap (Bryn og Eiter, 2010; Jones, 1993).

På 1980-tallet ble kulturlandskapet "oppdaget" i norsk landbruk, og det ble raskt et viktig tema fordi landskapet gror igjen som følge av strukturendringer og nedlegging i landbruket (Skar og Rønningen, 2006). Historisk sett er bruken av utmarka på et veldig lavt nivå. Fulldyrka innmark dekker knappe tre prosent av Norges areal mens modeller utarbeidet av Bryn (2009) kartlegger at avskoget kulturlandskap i utmarka utgjør omkring 15 prosent av Sør-Norges areal. Med avskoget kulturlandskap menes de arealene som var dekket av skog

før den intensive utnyttinga av utmarka tok til for fullt (ibid.). I dag brukes som sagt ikke utmarka i samme grad lenger, og med endret arealbruk i utmarka ser vi at gress og busker vokser opp og hindrer utsikt. Dessuten gror gamle kulturminner som steingjerder, stier og andre spor fra fortiden igjen. I tillegg til forringet verdi på landbruksjord, risikerer vi som nevnt tap av kulturbetinget biologisk mangfold, og tap av den historiske dimensjonen i kulturlandskapet. Disse endringene kan påvirke det estetiske uttrykket i landskapet og følgelig turismen (Bryn & Eiter, 2010; Bryn & Flø, 2011; Bryn & Hemsing, 2012).

Kort oppsummert finnes ingen tydelige svar på hvordan man skal bevare kulturlandskapet på en tilfredsstillende måte, men flere aktører, og da spesielt innenfor reiseliv og landbruk, hevder at det må gjøres noe snarest. Det ligger ofte ulike motiv og interesser bak de ulike aktørene. Turistnæringen ønsker for eksempel primært å opprettholde turismen og ser i den sammenheng at landbrukets kulturlandskap er viktig mens bøndenes interesseorganisasjoner gjerne bruker turismen som et argument for at politikerne skal prioritere et levedyktig landbruk i Norge (Bryn og Flø, 2011).

2.4 Norsk reiselivs betydning gjennom tidene

Jeg ser nå grundigere på norsk reiselivs betydning i Norge, da dette er masteroppgavens hovedfokus i sammenheng med gjengroing. På verdensbasis er næringen i vekst og dette påvirker også Norge positivt. USA og Europa har lenge dominert i reiselivsnæringen. I de senere årene har de imidlertid fått økt konkurranse fra øvrige kontinenter. Generelt sett reiser mennesker i økende grad på ferie (World Tourism Organization, 2012). Verdiskapningen som reiselivet bidrar med er vanskelig å oppsummere i enkel statistikk, men reiselivsnæringens andel av BNP var i 2009 3,3 prosent, og næringen vokser (Innovasjon Norge, 2010; Statistisk Sentralbyrå, 2012). Veksten i norsk reiseliv kommer fra både inn- og utland (Støre et al., 2003).

2.4.1 Turister fra inn- og utland

I over to århundrer har Norge vært en destinasjon for turister, fra det relativt fattige Norge (Støre et al., 2003) til dagens samfunn hvor vi på verdensbasis sees som et rikt velstandssamfunn (Globalis, 2012). Til tross for en økende variasjon av interesser blant turister, antar vi at mange turister fortsatt er på jakt etter mye av det samme som tidlige turister var, som de dype fjordene på Vestlandet, nordlyset og midnattssola i Nord-Norge, kalde vintre (Støre et al., 2003) og små boplasser, slik de blant annet portretteres i NRK-programmet "Der ingen skulle tru at nokon kunne bu" (Nrk, 2012a).

Nordmenn ferierer fortsatt mye i Norge, selv om utenlandsreisende har vært jevnt økende siden de økonomiske oppgangstidene på 1980-tallet (Støre et al., 2003). Nordmenn sto for 74,5 prosent av gjestedøgnene⁸ mens utlendingene sto for 25,5 prosent i 2009 (Statistisk sentralbyrå, 2012). Det er tyskere, samt våre naboer i Sverige og Danmark som utgjør hovedstrømmen av turister fra utlandet. Nederlendere og briter ligger på henholdsvis fjerde og femte plass (Innovasjon Norge, 2010). Det er imidlertid verdt å merke seg at turister fra Tyskland og Nederland er i nedgang mens det sees en økning fra Sør-Korea og Japan (Innovasjon Norge, 2012). Østlandet⁹ har flest turister på besøk.¹⁰ Hovedtyngden av antall gjestedøgn er konsentrert til sommermånedene, fra mai til august (Innovasjon Norge, 2010), men det siste året har økningen kommet i vintersesongen mens sommersesongen hadde en nullvekst (Innovasjon Norge, 2012). Sterk økonomisk vekst her til lands (Støre et al., 2003; Innovasjon Norge, 2012) kombinert med finanskrisen i store deler av Europa og USA (Nrk, 2012b), har bidratt til å befeste Norge som et av verdens dyreste land å feriere i.

Totalt sett foretas færre av nordmennes feriereiser i eget land (Innovasjon Norge, 2012). Det er likevel norske husholdninger som danner det største grunnlaget for reiselivsnæringen i Norge samlet sett. De bidrar med ca. 50 prosent av det totale turistkonsumet i Norge, og dette har vært stabilt de siste årene. De utenlandske turistene bidrar på sin side med ca. 30 prosent, mens de øvrige 20 prosentene kan tilskrives det norske næringslivet i form av forretningsreiser. Samlet turistkonsum i Norge er definert som norske og utenlandske turistenes samlede turistrelaterte utgifter innenfor norsk område. Det inkluderer varer og tjenester som kjøpes av turister, enten de reiser på ferie- og fritidsreiser eller på oppdrag for arbeidsgiver med formål forretningsreiser, kurs, konferanser eller lignende (Auno & Sørensen, 2009). Nettopp fordi næringen ikke kan samles i en enhet er tallene for reiselivsnæringen problematisk. Turistene legger igjen penger i langt mer enn selve reiselivsnæringen. De bidrar innenfor transport, overnatting, sports- og fritidsaktiviteter, kultur, underholdning, dagligvarehandel og en mengde andre næringer. Tall fra Statistisk Sentralbyrå (Auno & Sørensen, 2009) viser at det legges igjen mest penger i passasjertransport etterfulgt av serveringstjenester og andre varer og tjenester. I tillegg er mange av de som jobber innenfor reiseliv også å finne i andre næringer, som for eksempel jordbruk. Kort oppsummert etterspør

⁸ Med gjestedøgn menes antall overnattinger på reise (Innovasjon Norge, 2012)

⁹ Fylkene Oslo, Akershus, Buskerud, Oppland, Hedmark, Vestfold og Østfold.

¹⁰ Opplysningene er hentet fra Innovasjon Norge (2012) som baserer statistikken på antall gjestedøgn, på hotell, camping, hyttegrend og vandrerhjem.

turistene varer og tjenester utenfor turistnæringen samtidig som mange innenfor turistnæringen også tilbyr varer og tjenester for en større gruppe enn turistene (Støre et al., 2003; Ericsson et al., 2004). Innovasjon Norge gjennomførte i 2012 en større turistundersøkelse hvor de blant annet kartla turistenes forventninger og ønsker for ferieturen. En viss usikkerhet er knyttet til tallene, men kort oppsummert ønsker utenlandske turister en eventyrlig, oppdagende, aktiv og unik ferie mens norske turister foretrekker en sosial, aktiv, frisk og forutsigbar ferie (Innovasjon Norge, 2012).

2.5 Reiseliv og gjengroing

Reiselivsnæringen har lenge ønsket at politikerne skal ta problemene omkring gjengroing på alvor. Det er mye vanskeligere å restaurere et gjengrodd landskap enn å vedlikeholde et intakt kulturlandskap (Bryn, 2008a). Totalt sett sees ikke reiselivsnæringen som vesentlig i norsk økonomi, men flere hevder at reiselivsnæringen er sentral for økonomien i distrikts-Norge. Endringene det oftest pekes på i forbindelse med gjengroing er altså ikke bare tap av kulturlandskap, men også et svekket grunnlag for bosetning i rurale strøk (Bryn & Flø, 2011; Daugstad, 2008; Støre et al., 2003).

2.5.1 Reiselivets betydning i distrikts-Norge

Det argumenteres for at et desentralisert bosetningsmønster med levende bygder og et levende kulturlandskap er viktige både for landbruksnæringen og reiselivsnæringen. Reiselivsnæringen mener det er dette turistene vil se; et levende bygdesamfunn med tilhørende aktivt jordbruk (Daugstad, 2008). Flere innen landbruksnæringen tror et samarbeid med reiselivsnæringen kan være veien å gå for å snu den negative trenden med nedlegging i landbruket. I tillegg til å produsere landbruksvarer opprettholder landbruket et levende kulturlandskap (Daugstad, Rønningen & Skar, 2006a).

Det er regionalt og lokalt store forskjeller i reiselivets betydning. I mange lokalsamfunn kan reiselivsnæringens sees som en basisnæring da den trigger viktige ringvirkninger i øvrig lokalt næringsliv. I St.meld.nr. 15 (1999-2000) vises det til en rapport utarbeidet av Transportøkonomisk institutt (Jean-Hansen, 1997) som fastslår at reiselivet relativt sett betyr mer for enkelte regioner enn byene i Norge, nettopp fordi reiselivsnæringen gir viktige synergieffekter for lokalsamfunnene. Næringen bidrar blant annet til å sikre bosetning og dermed opprettholde viktige samfunnsfunksjoner. Videre gir reiselivet flere arbeidsplasser, spesielt for kvinner, samt muligheter for å kombinere ulike næringer, som for eksempel landbruk og turisme gjennom gårdsturisme. I tillegg etterspør de reisende ofte offentlige

tjenester, handelsvarer og kulturelle tilbud, og er dermed medvirkende til at disse funksjonene opprettholdes på små steder (Jean-Hansen, 1997; St.meld.nr 15, 1999-2000).

2.5.2 Politiske føringer

Begrepet kulturlandskap og dets potensielle verdi ble en sentral del av norsk landbrukspolitikken fra 1980-tallet. Det ble raskt tillagt positive assosiasjoner og brukt som et legitimeringsgrunnlag i landbruksnæringen som mange på det tidspunktet relaterte til overproduksjon og miljøproblemer (Rønningen, Fjeldavli & Flø, 2005). Med gjengroing av kulturlandskap og en økende nedlegging i landbruket har begrepet blitt stadig mer aktuelt, og er fortsatt sentralt i dag. I 1988 ble det innført et viktig økonomisk virkemiddel i landbrukspolitikken for å ivareta kulturlandskapet. Areal- og kulturlandskapstillegget ble innført med det formål å være inntektsutjevner mellom ulike typer landbruksproduksjon, bruksstørrelser og distrikter. Dette ble innført for å trygge kulturlandskapet gjennom produksjon og drift (Skar og Rønningen, 2006). I de senere år har bonden og landbruket fått nye dimensjoner som kan knyttes til reiselivsnæringen som et fullgodt "biprodukt" til øvrig drift (Daugstad, Rønningen & Skar, 2006c). Rønningen et al. (2005) hevder at begrepet det multifunksjonelle landbruk kan sees som en videreutvikling av debatten omkring landbrukets kulturlandskap. Dette gjelder først og fremst i norsk sammenheng (ibid.). Med det multifunksjonelle landbruket menes det at landbruket produserer flere goder enn bare mat. I henhold til landbrukspolitikken innebærer det fellesgoder som å sikre spredt bosetning, ivaretagelse og produksjon av et levende landskap (Blekesaune, 1999). Begrepet det multifunksjonelle landbruk har blitt viktig nasjonalt såvel som internasjonalt. Norge og endel andre land har i forhandlinger med Verdens handelsorganisasjon (WTO) aktivt jobbet for at landbruket skal verdsettes utover produksjon av mat og fiber (Rønningen, et al., 2005). Landbrukets multifunksjonelle rolle kan sies å omfatte økonomisk produksjon, matvaresikkerhet, helse og trygghet for befolkningen, etisk forsvarlig produksjon og dyrevelferd, miljøhensyn, samt rurale områders sosioøkonomiske levedyktighet (Almås, 1999). Altså er landbrukets rolle blant annet å bidra til levedyktige distrikt med stabil bosetting og sysselsetting i tillegg til ivaretagelse av kulturlandskap, kulturarv og rekreasjonsmuligheter (Rønningen et al., 2005).

Landbruksmeldingen legger føringer for den overordnede landbrukspolitikken i Norge. I den siste landbruksmeldingen har fokuset på det multifunksjonelle landbruket og kulturlandskapet kommet noe i bakgrunnen til fordel for fokus på økt matvaresikkerhet, som følge av klimaendringer og usikkerhet i matvaresituasjonen i verden forøvrig (Rønningen, 2013).

Reiseliv er fortsatt nevnt eksplisitt i gjeldende landbruksmelding og herunder sees fremdeles et fokus på kulturlandskapet relatert til landbruket. Landbrukets bidrag til norsk reiseliv kan kobles til et økt fokus på grønt reiseliv. Det skal tilbys natur- og kulturopplevelser med utgangspunkt i landbrukets egne ressurser. Videre slås det fast i gjeldende landbruksmelding at reiselivet er en viktig bygdenæring for å opprettholde et levedyktig lokalsamfunn. Det kreves en helhetlig tilnærming der regionale og lokale krefter tas i bruk (Meld. St. 9, 2011-2012). Går vi noen år tilbake i tid la regjeringen i 2007 fram en nasjonal reiselivsstrategi med hovedbudskapet at næringen skal være verdifull for gjestene, men også for bedriftene, de ansatte, lokalsamfunnene og miljøet (Nærings- og handelsdepartementet, 2007). Strategien ble bygd opp rundt tre hovedmål som også er nevnt i St.meld. nr. 25 om "Lokal vekstkraft og framtidstru. Om distrikts- og regionalpolitikk":

1. Auka verdiskapningen og produktivitet i reiselivsnæringa
2. Levedyktige **distrikt** gjennom fleire heilårsarbeidsplassar innanfor reiselivsnæringa
3. Noreg som eit berekraftig reisemål (St.meld. nr. 25, 2008-2009:119).

Strategien er fulgt opp med økt satsing. Det ble blant annet satt av midler til markedsføring av Norge som reisemål (St.meld. nr. 25, 2008-2009), og våren 2012 ble en ny nasjonal strategi for reiselivsnæringen lansert med navnet "Destinasjon Norge" (Nærings- og handelsdepartementet, 2012). Nå som i 2007 var distrikts-Norge nevnt i ett av totalt tre mål:

- Mål 1: Økt verdiskapning og produktivitet i reiselivsnæringen.
- Mål 2: Flere helårs arbeidsplasser og mer solide bedrifter, særlig i **distrikts-Norge**.
- Mål 3: Flere unike og kvalitativt gode opplevelser som tiltrekker seg flere gjester med høy betalingsvillighet (Nærings- og handelsdepartementet, 2012:4).

Reiseliv er per dags dato en av regjeringens fem store satsingsområder (ibid.). Sett i sammenheng med gjengroing av landskapet som følge av strukturendringer i landbruket gjør dette masteroppgavens tema høyst aktuell i dag.

3 Teoretiske begreper og analytisk utgangspunkt

I dette kapitlet presenteres teoretiske begreper og relevante analytiske utgangspunkt for problemstillingene mine. Jeg presenterer først begrepet landskap og relaterer det til endringer og verdier i landskapet. Dette danner selve kjernen i analysen min. I tillegg er det nødvendig med utfyllende teori om landskapets mening for den enkelte, for å kunne analysere delproblemstilling én og to. Her presenterer jeg teori som omhandler hvordan minner, sanser, barndom og aktiviteter mennesket ser i landskapet, kan påvirke forståelsen og verdsetting av landskap og endringer relatert til landbruk. Under delproblemstilling to er dessuten tilknytning til landskapet en relevant dimensjon, og her bruker jeg i hovedsak innenfra- og utenfraperspektivet. Dette analytiske utgangspunktet er også relevant for den tredje problemstillingen, men da i et større samfunnsperspektiv. Her er det relevant å se på hva landbruket i landskapet representerer for turistene, og da ser jeg nærmere på hvordan nasjonalromantiske strømninger og dagens idealisering av landskap og landbruk, samt strukturendringer i norsk og Vest-Europeisk landbruk, påvirker disse forståelsene.

3.1 Landskap

Landskapsforskningen innbefatter en rekke ulike begreper som forstås og brukes på ulike måter. Jeg tar kort for meg begrepene kulturlandskap og naturlandskap før jeg tar utgangspunkt i "tre teoretiske hovedtilnærminger" til begrepet landskap: Landskap som form, representasjon og mening (Jones, 1991; Nymoen, 2005).

3.1.1 Kulturlandskap og naturlandskap

Det er vanskelig å definere skillet mellom naturlandskap og kulturlandskap. Christensen (2002) påpeker at kulturlandskap som begrep viser seg å være mer problematisk enn landskap. Kulturlandskap betyr helt enkelt "*landskap som rent fysisk er preget av menneskelig virksomhet*" (ibid:202), men dette er ikke nødvendigvis så enkelt i praksis, da mennesker rent fysisk har påvirket hele jorda (ibid.). I dette perspektivet blir begrepet naturlandskap mindre relevant, siden det begrepsmessig ikke finnes naturlandskap lenger, da vi antar at alle landskap er berørt av mennesker i dag. Det interessante i masteroppgavens kontekst er imidlertid hva som avgjør at noen benevner et landskap som "kulturlandskap" mens andre mennesker vil se et "naturlandskap" i det samme landskapet. Jeg bruker begrepet landskap konsekvent med mindre turistene selv bruker begrepene kulturlandskap og naturlandskap.

I stedet for å diskutere hva begrepets innhold er og ikke, viser Jones (1991) hvordan kulturlandskapsbegrepet i all hovedsak har blitt, og fortsatt forstås og brukes. Han opererer da

med en tredeling. I den første hovedkategorien ser han kulturlandskap som landskap som er påvirket og formet av menneskelig aktivitet. Dette sees da som det motsatte av naturlandskap og perspektivet er lineært i en utvikling fra natur- til kulturlandskap. Her lister Jones opp tre underkategorier: kulturlandskap som arealkategori, kronologiske stadier og som spor av menneskelig aktivitet i landskapet. I den andre hovedkategorien sees kulturlandskap som noe som har en verdi og som er truet av endring eller forsvinning. Herunder kan kulturlandskap forstås som jordbrukslandskap, kulturarv og landskap med estetisk kvalitet (ibid.). Denne måten å forstå kulturlandskap på er aktuell for denne oppgaven, da jeg skal se nærmere på hva landskapet og landbruket i landskapet representerer for turistene, altså hva de verdsetter i landskapet og hvorfor. I denne sammenheng tillegges landskapet noen estetiske kvaliteter knyttet til jordbruk, kulturarv og estetikk som er ønskelig å bevare. Jones' (1991) siste tilnærming er også aktuell da begrepet kulturlandskap her forstås med utgangspunkt i mennesker og grupper av mennesker som ser elementer i landskapet med mening for dem, utifra en bestemt kultur eller sosioøkonomisk kontekst (ibid.).

3.1.2 Landskap: form, representasjon og mening

Jeg tar nå for meg en teoretisk tredeling som ofte sees innenfor landskapsforskningen. Tilnærmingene har ulike betegnelser, men i denne oppgaven omtales de som landskap som form, representasjon og mening. Kategoriene er et godt utgangspunkt i et teorikapittel, men som Mitchell (2004) påpeker, er det viktig å lese denne tredelingen med et kritisk blikk, da nøkkelfaktoren i landskapsforskningen er at de ulike perspektivene og tilnærmingene relateres til hverandre og sammen utgjør en helhet (ibid.). En gjennomgang av de ulike perspektivene er på sin plass, selv om det etter hvert blir tydelig at jeg henter mest inspirasjon fra perspektivene landskap som representasjon og landskap som mening.

I tillegg baserer jeg store deler av oppgavens analyse på teori om innenfra- og utenfraperspektivet på landskapet, noe som også henger sammen med landskap som form, representasjon og mening. Derfor er dette relevant allerede her. I henhold til Christensen (2002) kan ikke skillet mellom et innefra- og utenfraperspektiv forstås bokstavelig, men det kan være til hjelp for å forstå hvordan mennesker ser på seg selv og betrakter seg selv i samspill med landskapet. Kort oppsummert kan det sies at de som opplever landskapet med kroppen, og oppholder seg i landskapet over tid, kan sies å ha et innenfraperspektiv, mens de som betrakter landskapet på avstand og reiser gjennom kan sies å ha et utenfraperspektiv.

Landskap som form

Forståelsen av landskap som form kan spores tilbake til tyskeren Otto Schlüter (1769-1859). Han definerte "landschaft" ved hjelp av politiske og sosiale forhold som manifesterte seg i landskapet gjennom menneskelig aktivitet og således dannet grunnlag for forskjeller i landskapet (Olwig, 2002; Palka, 1995). Friedrich Ratzel (1844-1904) introduserte begrepet kulturlandskap som en motsetning til naturlandskapet. Den amerikanske landskapsforskningen med Carl Sauer og det sentrale verket "The Morphology of Landscape" (1925) har sine røtter i tysk geografi, der særlig den tyske kulturgeografien fokuserte på studier av landskap. Sauer og Berkeley-skolen i California introduserte begrepet for den engelskspråklige verden. De kritiserte forøvrig den naturdeterministiske tankegangen og påpekte at mennesket formet naturen omkring seg (Jones, 2003; Morin, 2009). Følgelig skilte de klart mellom naturlandskap og kulturlandskap i sin tenkning. Kulturen ble ansett som agenten, naturen som medium og følgelig ble kulturlandskapet resultatet (Sauer, 1925). Fokuset var å observere, måle og kartlegge landskap, som i sin tur ble ansett som bevis på kulturelle forskjeller og dannet grunnlag for avgrensning av områder (Hubbard et al., 2002; Morin, 2009). Innenfor dette perspektivet var det altså det objektive landskapet som var i fokus, med alt som "er" synlig og følgelig kan registreres (Jones, 1991).

Landskap som representasjon

I den britiske tradisjonen, med røtter i italiensk renessanse, er forståelsen av landskap knyttet til et utsnitt eller et bilde, og kan kobles til landskapsmaleriene som tok form fra 1600-tallet. I dette perspektivet sees landskap som representasjon, og det knyttes gjerne sammen med "den nye kulturgeografien", som var en reaksjon og kritikk mot "den gamle kulturgeografien" (Hubbard et al., 2002). Der den gamle kulturgeografien så det visuelle i landskapet som en refleksjon av virkeligheten, ser den nye kulturgeografien landskapet som en representasjon av virkeligheten (Nymoens, 2005). Innenfor dette perspektivet sees landskap som en tekst (Hubbard et al., 2002), og sentralt for masteroppgaven er utvidelsen av tekstbegrepet til å gjelde ulike kulturelle manifestasjoner som bilder og landskap (Barnes & Duncan, 1992). Ved å se landskap som representasjon, rettes fokus mot måten man ser landskapet på (Setten, 2002).

Under renessansen blir natur og landskap knyttet sammen, da man begynte å male natur og landskap sammen på lerret (Setten, 2003). Forestillingene om hva som var natur og landskap ble avbildet, og det var ikke tilfeldig hva som ble tatt med og utelatt. Det var utsnitt av landskap og natur som ble malt. Her forstås landskap som noe ytre og tingliggjort (Hubbard et

al., 2002). Cosgrove (1997) mener at landskapsbegrepet må forstås som et resultat av renessansen, der det visuelle var i fokus. Landskap er en ideologisk konstruksjon av den virkelige verden som representerer en spesiell måte mennesker ser seg selv i naturen på, framstilt i for eksempel malerier (Cosgrove, 1984).

Ut fra dette perspektivet ble landskap en måte å se verden på, og i hovedsak samfunnselitens måte å se verden på (Cosgrove, 1997; Setten, 2002). Det var altså eliten som bestemte hvordan landskap og natur skulle framstilles. Jones (1991) snakker også om landskap som et verdiladet begrep, der landskap "bør være" på den ene eller den andre måten ut i fra et sett valgte elementer og kriterier. Perspektivet landskap som representasjon tas opp igjen i forbindelse med nasjonalromantikken og det symbolske landskapet i delkapittel 3.4.

Landskap som mening

Det tredje perspektivet, landskap som mening, relateres til den subjektive dimensjonen i landskapsstudier. Meinig (1979b) påpeker at landskap er en måte å se på, og følgelig har hvert individ sin egen betraktningmåte utifra egne minner, erfaringer og kunnskap om landskapet. Det før nevnte innenfra- og utenfraperspektivet er en illustrasjon på nettopp dette. Det meningsfulle oppstår i relasjon mellom mennesket og landskapet (Jones, 1991; Mitchell, 2004).

Meinig (1979a) poengterer at landskap kan sees som et sted hvor mennesker lever. De bor, lever og aktiviserer seg i sin helhet i landskapet. Følgelig kan alt i landskapet sees i en symbolsk kontekst, og sist men ikke minst er landskapet alltid i endring (Meinig, 1979a; Muir, 1999). Dette kan knyttes til Ingold (1993) som snakker om aktivitetslandskapet og "dwelling", da vi som mennesker oppholder oss i landskapet ved at vi lever og bor her. Følgelig er det ikke bare vi som former landskapet. Landskapet former også våre liv (ibid.). Olwig (1996) argumenterer også for at landskap både må forstås substansielt og konstituert gjennom representasjoner. Det foregår en dialektisk prosess mellom menneske og landskap, hvor de påvirker hverandre gjensidig (Førde & Magnusson, 2012). Jeg kommer mer tilbake til dette i delkapittel 3.3.1 om aktivitetslandskapet.

Men landskapsforståelse og meningsproduksjon påvirkes også av intersubjektive forhold. Som jeg skal se nærmere på er det alltid av betydning hvilken kontekst mennesket befinner seg i, eller hva slags bakgrunn vedkommende har med seg i sin betraktning av landskapet. Landskapet leses i en kulturell kontekst. "Landskapssmaken" vil kunne forandre seg i takt

med oss selv, men den vil ofte kunne forklares ut i fra kulturell kontekst, sosial klasse, kjønn med mer (Jones, 1991; Muir 1999).

3.2 Landskapsendringer og verdier

3.2.1 Landskapsverdier

Mennesker vil oftest ha ulike landskapsverdier i ett og samme landskap. Jones (1993) kategoriserer landskapsverdier ved hjelp av tre hovedkategorier; økonomiske verdier, ikke-økonomiske verdier og sikkerhetsverdier (Jones, 1993). I tillegg kom han på et senere tidspunkt med en supplerende fjerde kategori; negative verdier (Jones, 2008). Jeg gjør kort greie for alle, selv om noen er mer relevant enn andre i oppgavens kontekst.

De **økonomiske verdiene** deler Jones (1993) inn i tre underkategorier. Den første, *eksistensminimumsverdier*, dreier seg om mennesker som er direkte avhengig av landskapet for å overleve. Landskapet er en ressurs for å overleve ved at det dekker grunnleggende husholdningsbehov. Dette gjelder en del land i den 3.verden i dag og hører til historien i norsk kontekst. Den andre kategorien under økonomiske verdier er *markedsverdier* i landskapet, som strekker seg bredt fra bonden som selger sine produkter på markedet til store selskaper som ser en økonomisk nytteverdi i landskapet i form av eksempelvis uttak av mineraler og skog. Markedsverdier kan svinge fort og dermed påvirke landskapet raskt, da de er avhengig av blant annet konjunktursvingninger. Den tredje økonomiske verdien er landskapets *økologiske nytteverdier*, som dreier seg om menneskets ønske om å ta vare på en ressurs i landskapet så lenge som mulig. Bærekraftig utvikling er viktig framfor kortsiktige krav om økonomisk effektivitet, som man kanskje ser innenfor markedsverdien.

De **ikke-økonomiske verdiene** deler Jones (1993) inn i fire underkategorier. Den første er *iboende økologiske verdier* i landskapet, hvor landskapet sees som en ressurs i seg selv. Verdigrunlaget baseres på at alle levende skapninger har rett til å leve. Det å vedlikeholde og opprettholde biologisk mangfold er for eksempel viktig i denne sammenhengen. Den andre verdikategorien er *vitenskaps- og utdanningsverdier*. Her verdsettes landskapet som et historisk arkiv, samt en kilde til læring og forskning, og bevarings- og vernetanken er sentral. Den tredje verdikategorien er *estetikk- og rekreasjonsverdier* som tar utgangspunkt i at landskapet er vakkert og fint. Blant annet har kunstnere hentet viktig inspirasjon her. For rekreasjon og nytelse er det åpenbart at skjønnhet er et viktig aspekt i landskapet. Den fjerde verdikategorien er *orienterings- og identitetsverdier* i landskapet, som gir mennesker mulighet til å orientere seg, både fysisk og mentalt. For eksempel kan landskapselementer være viktige

landemerker og viktige for folks kulturelle identitet og tilhørighet til stedet. Et landskap som har utviklet seg sakte vil ofte inneha en mer unik karakter enn et landskap som er produkt av den moderne tidsalder (ibid.). Under estetikk- og rekreasjonsverdi vil jeg tilføye at det i masteroppgavens kontekst ligger en sterk bruksverdi i henhold til turistene som antas å verdsette landskapet utifra egen bruk som for eksempel turgåing, ski, padling, fjellturer og andre friluftaktiviteter. De ulike aktivitetene forutsetter gjerne et estetisk fint landskap og et landskap tilrettelagt for ulike aktiviteter som omfatter rekreasjon.

Jones' (1993) tredje hovedkategori er **sikkerhetsverdier**. Først beskriver han *forsvarsverdier* som sees i områder avsatt til forsvar og militære formål. Forsvarsverdier kan innvirke negativt på omgivelsene, da militære aktiviteter hindrer annen utvikling, men paradoksalt nok kan dette også være positivt, da det hindrer eventuell uønsket utvikling i de samme områdene. Den andre sikkerhetsverdien er *avgrensingsverdier* som forekommer der landskap blir brukt for å markere eierskap av eiendom og land, ved bruk av forskjellige grensemarkeringer som gjerder, steiner, elver og skilt, grensestasjoner og "ingen-manns-land" mellom to lands grensestasjoner (ibid.).

Jones' (2008) siste hovedkategori, **negative verdier**, ble som sagt tilføyd i en artikkel noen år etterpå. Han så behovet for å poengtere at landskapet ikke bare har positive verdier for menneskene. De negative verdiene kommer til uttrykk der mennesker ser på landskapets kvaliteter som negative, for eksempel fordi det er stygt, at det drives omfattende virksomhet som gruvedrift der eller at området er ansett som slumområder. Slike landskap kan endres til å inneha positive verdier hvis det som ansees som negativt fjernes eller hvis menneskene endrer syn på hva som er verdifullt. For eksempel kan et gammelt nedslitt gruveområde¹¹ fremstå som positivt i form av kulturarv (ibid.).

Landskapsverdiene speiler menneskets behov og ønsker

Verdiene er ikke iboende i landskapet, men oppstår mellom mennesker og/eller grupper av mennesker som har interesser i landskapet omkring seg. Landskapsverdiene er derfor avhengig av menneskers behov og ønsker, og Jones (1993) trekker da også linjer til Maslows inndeling av menneskers fysiske og psykiske behov. Menneskets fysiske behov er blant annet beskyttelse mot kulde og varme, samt tilgang til vann og mat. I tillegg har mennesket en rekke mentale behov som at livet må føles meningsfullt og omgivelsene må oppleves som estetisk

¹¹ Jones (2008) henviser til Røros som eksempel.

tiltalende (Madsen, 1981). I denne sammenheng kan landskapet inneha verdier som fyller både fysiske eller materielle behov og mentale eller immaterielle behov. Materielle behov omfatter mat, drikke og husrom mens immaterielle behov for eksempel er opplevelser, rekreasjon og utsikt (Jones, 1993). Det er i den sammenheng nyttig å ta i bruk Zimmermann, Peach og Constantins (1972) ressursperspektiv som også Jones (1993) gjør. En ressurs i landskapet blir først en ressurs når mennesket har kunnskap, teknologi og interesse av å nyttiggjøre seg den (Zimmermann et al., 1972). Det er i den forbindelse verdt å merke seg et interessant perspektiv fra Linton (1968) som poengterer at et landskap først kan sees som en naturressurs når et eller flere mennesker verdsetter utsikten i landskapet, og for at et samfunn skal se utsikten i landskapet som en egen verdi, må dette samfunnet ha oppnådd et visst nivå innenfor økonomi og velferd (ibid.). Utsikten i landskapet er urelevant hvis ens basisbehov som mat, hus og klær ikke er dekket. Landskapets estetiske verdier var for inntil hundre år siden kun av interesse for en minoritet i samfunnet (Lowenthal, 2007; Madsen, 1981). Med andre ord kan utsikten et landskap representerer sees som en relativt ny ressurs som kan kobles til økt turisme de siste hundreårene. I dag er dette bare en del av turismeindustrien, men det er en viktig del.

3.2.2 Landskapsendringer

Jones (1979) har som allerede nevnt i kapittel 2.2.1, også kategorisert landskap i forhold til raske og langsomme endringer og da i sammenheng med menneskelige eller naturlige årsaker. Det eksisterer mange intrikate relasjoner mellom alle de fire kategoriene av landskapsendringer og til en viss grad er de også avhengig av hverandre, da både mennesker og natur lever i et gjensidig samspill. Kategoriene bør derfor ikke sees isolert fra hverandre.

Den første typen landskapsendring skjer som følge av **langsomme naturlige forandringer**, for eksempel erosjon, avsetninger, landheving, endringer i økosystemet og vegetasjonsendringer. Den andre typen landskapsendring forårsakes av **raske naturlige forandringer**, og dette kan blant annet være biologiske prosesser relatert til årstider, hydrologiske prosesser som tidevannet og klimatiske prosesser som solskinn, regn og snø. Den tredje typen er **langsomme menneskelige forandringer** og relateres gjerne til bosetninger, dyrking av land og industri. Den fjerde og siste kategorien er **raske menneskelige forandringer** og kommer blant annet som resultat av arbeidsoppgaver som blir utført i landbruket (ibid.).

Bürgi et al. (2004) viser at sosioøkonomiske drivkreftene (menneskelige endringer i Jones sin kategorisering) i dag primært er koblet til økonomi, politikk og teknologi. Når det gjelder naturkrefter, poengterer de at de langsomme endringene skjer som følge av global klimaendringer, mens de raske endringene skyldes orkaner, ras og lignende (ibid.). Altså bør Jones' (1993) fire kategorier sees i sammenheng, da mennesker og natur påvirker hverandre gjensidig (ibid.). Bürgi et al. (2004) påpeker forøvrig at landskap er dynamisk og vil endre seg uansett hva man foretar seg (ibid.). Følgelig er det et paradoks å ville bevare bestemte landskap.

Generelt kan det sies at ulike landskapsverdier ofte er forbundet med ulik grad av endringshastighet i landskapet. For eksempel gir kortsiktige økonomiske utnyttelser av landskapet raske endringer, mens vitenskaps- og utdanningsverdier gjerne henger sammen med langsomme endringer (Jones, 1979). Vi er mer tilbøyelig til å endre det som innehar økonomisk verdi. Sannsynligvis fordi det ikke ligger så nært oss følelsesmessig som for eksempel landskap som tildeles identitetsverdi (Jones, 1993). Erfaringsmessig knyttes dessuten landskapsverdier oftere til fortiden enn framtiden. Hansen (1998) forklarer dette med at i den moderne tidsalder ønsker mange seg tilbake til det tradisjonelle der man var i tettere kontakt med landskapet (ibid.). I den forbindelse mener Rennes (2011) og Hansen (1998) at også stabile landskap oftere sees som mer verdifulle enn de som endrer seg fort. De stabile landskapene er da de tradisjonelle landskapene som i det siste århundret sakte har måttet vike for industrielle landskap, og industriell aktivitet endrer landskapet fort, og ofte i negativ retning for mange. Fram til rundt 1900 økte verdens biologiske mangfold. Det siste hundreåret har vi derimot sett en nedgang i biologisk mangfold, mye som følge av industrialisering. I takt med dette har det vokst fram ønsker om å bevare biologisk mangfold (ibid.). Også Antrop (2005) har et lignende perspektiv, og som Jones (1993) påpeker han at mennesker verdsetter landskapet på forskjellige måter. Antrop (2005) deler landskapsendringene inn i tre epoker. Den første foregikk fram til 1700-tallet og er det vi i dag anser som tradisjonelle landskap. Den andre epoken var industrialiseringen og fremveksten av byer fra 1800-tallet til andre verdenskrig. Den tredje epoken er landskap karakterisert av globalisering og urbanisering. Med andre ord er det de nye landskapene vi ser som vokser frem nå. Landskapet vil alltid endre seg, men vi har problemer med å godta at det tradisjonelle kulturlandskapet blir overkjørt til fordel for nye moderne landskap. Globalisering sees på som en trussel mot lokal identitet og regionalt mangfold. I motsetning til tidligere er det i dag altfor mange og altfor raske landskapsendringer (Antrop, 2005). Mennesker har en tendens til å oppfatte

landskapsendringer negativt hvis endringene ikke stemmer overens med deres etablerte referanserammer eller hvis endringene er av stor betydning (Hunziker, Felber, Gehring, Buchecker, Bauer & Kienast, 2008).

3.3 Landskapets mening for den enkelte

Her vil jeg gi en nærmere utdyping av perspektivet landskap som mening som du ble introdusert for i delkapittel 3.1.2. Både det subjektive og det intersubjektive er høyst relevant. Man ser i utgangspunktet bare med ens egne øyne, men samtidig er hvert par øyne farget av subjektets sosiokulturelle bakgrunn. Dette understrekes også av Urry (2002), samt Urry og Larsen (2011). Turistenes øyne er sterkt påvirket av samfunnet rundt dem. Det kan finnes en virkelighet uavhengig av menneskets oppfatning, men dette vil vi aldri kunne dokumentere, fordi det er gjennom menneskers oppfatning av virkeligheten at vi får kunnskap om virkeligheten. Menneskene vil samtidig påvirke hverandre gjennom meninger og synspunkter. I følge Jones (1991) er intersubjektivitet et nøkkelbegrep for å forstå denne vekselvirkningen mellom det fysiske landskapet og menneskets meninger. Det elementære er nettopp å se på hvordan mennesket forstår sine omgivelser (ibid.).

Landskap er mer enn en "ting". Vi må også ta i betraktning de symbolske prosessene som produserer og reproduserer mellommenneskelige relasjoner. Det å tillegge våre omgivelser mening gjennom vår egen forståelse, er essensielt ifølge Mitchell (2004). Alle landskap kan sees som sosiokulturelle konstruksjoner fordi vi tilfører de vår forståelse og mening. Altså tolker vi landskapet forskjellig, og da vil det alltid finnes ulike grupper av mennesker bak fortellingene om landskapet (Mitchell, 2004; Morin, 2009). Dette perspektivet har en nær kobling til Greider & Garkovich (1994), som hevder at mennesket tilskriver mening til omgivelsene ved egen handling, eller bare ved å betrakte det. Landskapet gjøres i så måte til et symbol i møte med subjektet, i dets gitte kontekst. Vi tar med oss selv inn i måten vi forstår og oppfatter landskapet på. Det innebærer at egne erfaringer, verdier og holdninger påvirker det vi ser. Dette er noe vi ikke kan legge igjen hjemme selv om vi måtte ønske det. Våre egne verdier former det vi ser i landskapet (ibid.).

3.3.1 Minnet om fortiden farger dagens landskapsoppfattelse

Landskap kan sies å være alles arv, i form av en nasjonal identitet, men i tillegg betyr ofte landskapet forskjellige ting for hver og en av oss (Graham, Ashworth & Tunbridge, 2000; Hunziker et al., 2008; Lowenthal, 2007). Når vi opplever eller betrakter et landskap, møter vi to typer landskap som er forskjellige, men samtidig koblet sammen. Det reelle landskapet

ligger foran oss i fysisk forstand med jord, vegetasjon, vann og former (landskap som form), mens det andre landskapet er det vi forstår, oppfatter og sanser (landskap som mening). Dette blir et selektivt inntrykk av det fysiske landskapet. Det kan være veldig nært det fysiske, men det kan også i høyere grad være farget av en persons tidligere erfaringer, minner og for øvrig holdninger til det vedkommende ser. Følgelig blir det opplagt at to personer ikke vil forstå og oppfatte det samme landskapet likt, selv om de står og ser på nøyaktig det samme landskapet. Hver enkelt person oppfatter landskapet gjennom sine egne filter av personlige minner og tidligere erfaringer (Muir, 1999). Vi vil nødvendigvis se de samme husene, de samme trærne og den samme elva, men hvordan vi oppfatter elementene og tillegger de mening formes ikke bare av hva som ligger foran øyene våre. Inntrykkene formes like mye av hva som allerede ligger i hodene våre (Meinig, 1979b). Og dette påvirker følgelig hvert enkelts verdisyn i landskapet, som omtalt tidligere (Antrop, 2005).

Det multisensoriske landskapet

Mennesket har de fem store sansene syn, hørsel, lukt, følelse og smak i likhet med dyrene, men mennesket har også en høyere intellektuell evne som er koblet sammen med tidligere erfaringer, minner og meninger. Vi opplever verden med alle våre sanser men det varierer hvor mye vi bruker hver enkelt sans (Tuan, 1974). Hvis vi ikke er kjent med landskapet vil vi ofte bruke synssansen mer enn de øvrige sansene (Tuan, 1993). Med turistblikket oppfatter turistene omgivelsene omkring seg og fortolker det han/hun ser, og ofte er det som legges merke til noe som er annerledes enn i det landskapet turistene kjenner til (Urry & Larsen, 2011). Synet strukturerer verden for oss, men for å få et nærmere bekjentskap med landskapet vi ser, bør vi ta i bruk andre sanser enn synet. Gjør vi det vil vi umiddelbart befinne oss nærmere landskapet, og vil ikke nødvendigvis betrakte landskapet bare utenfra lenger (Porteous, 1990). Dess mer kjent vi er med landskapet, dess større er sjansen for at vi bruker flere sanser når vi opplever det (Tuan, 1993). Nyere studier av landskap i turismesammenheng viser at turistene ønsker mer enn å bare se på landskapet. De ønsker mer enn bare den visuelle opplevelsen (Frankling & Crang, 2001) Derfor ansees ofte Urry's "tourist gaze" med vektlegging av det visuelle i turistenes opplevelse for å være mangelfull eller feilaktig, da teorien utelater turistens øvrige sanser og dessuten har lett for å plassere turistene i et passivt perspektiv (Everett, 2008; Franklin, 2001). Turistene vil oppleve landskapet i alle dets spektere. De ønsker de personlige opplevelsene. Det kan være å smake på tradisjonsmat, gå en tur i naturen og høre på stillheten eller oppsøke lokalbefolkningen som forteller dem "ekte"

historier (Daugstad, 2008). Turistene ønsket å ta del i opplevelsene framfor kun å se på dem (Moeran, 1983).

Barndommens landskap

I barndommen er ikke nødvendigvis synet den viktigste sansen - uavhengig om vi er kjent med landskapet eller ikke. Der en voksen sitter rolig og nyter utsikten vil gjerne et barn utforske omverden og ta i bruk alle sanser (Poerteous, 1990). Et barn vil, sammenlignet med en voksen, ofte oppleve en større samhørighet med landskapet. Derfor vil det sannsynligvis også oppleve landskapet mer innenfra, før de etter hvert trer inn i de voksnes rekke og ser landskapet utenfra (Broch, 2004). Et barn er ikke farget av tidligere erfaringer i den grad en voksen er, nettopp fordi et barn ikke har gjort seg opp så mange meninger enda (Tuan, 1974). I henhold til Setten (2004) bruker mennesker moralsk filter både bevisst og ubevisst når de oppholder seg i landskapet. I følge Poerteous (1990) har ikke barn opparbeidet seg et slikt filter. Følgelig sanser vi nødvendigvis barndommens landskap annerledes enn det voksne, og mange vil huske barndommens landskap som noe fint, idyllisk og vakkert (ibid.). Kanskje barndommens landskap gjøres enda mer idyllisk i den voksne tanken enn det faktisk var i ens barndom. Ifølge Lowenthal (1985) har vi nemlig en tendens til å idyllisere mye ved fortiden. Nostalgi er å se tilbake og minnes noe som huskes som bedre enn før. Vi husker gjerne solskinnsdagene bedre enn regnværsdagene. På mange måter er det som å drømme livet i reprise, uten de vonde dagene (ibid.). Nostalgi kan også knyttes til neste delkapittel.

Aktivitetslandskapet

I landskapet kan vi lese forfedres spor og aktiviteter. I eldre tider var menneskene bundet til landskapet på en annen måte enn i dag. De fleste var avhengig av å dyrke jorda for å overleve og var nært knyttet til det. De hadde følgelig helt andre kunnskaper om landskapet enn menneskene har i dag (Hansen, 1998). Ingold (1993) bruker begrepet "taskscape" når han forklarer samspillet som foregår mellom landskap og praksis, såvel natur som kultur. En rekke aktiviteter utføres av mennesker med kunnskap om arbeidet, og dette former landskapet kontinuerlig. Følgelig kan vi ikke betrakte landskap som objekt. Landskap er som en levende prosess hvor menneskenes historier fortelles. Hvor mye mennesket ser og hva slags historier de ser i landskapet vil avhenge av deres relasjon til landskapet. I følge Ingold (1993) vil mennesker se aktiviteter i landskapet basert på egen kunnskap og erfaring.

Wollan (2004) ser heller ikke landskap som objekt, da han forstår landskapet som en praksis integrert i ressursbruken. Gjennom praksis gjøres også verden forståelsesfull og meningsfull

for dem som bor og jobber i landskapet (ibid.). Mennesket vil leve seg stadig mer inn i landskapet ved å oppholde seg i det. Her følger en gjensidig prosess da både mennesket og landskapet vil påvirke hverandre (Ingold, 2000; 2004). Setten (2004) viser også at våre handlinger i landskapet er moralsk forankret, og således varierer de ofte mellom enkeltmennesker og grupper (ibid.). Det avhenger blant annet av hva landskapet inneholder og hva slags kunnskap og erfaring mennesket har i landskapet. Vi er en del av landskapet fordi vi bor, jobber og oppholder oss i landskapet. Landskap må følgelig sees som en prosess som vitner om mennesker liv der, framfor et objekt (Ingold, 1993).

Oppsummert er mening og verdier i landskapet tett knyttet sammen. I henhold til Hansen (1998) tilfører vi mening til landskap via våre aktiviteter der, og måten vi bruker landskapet på er tett knyttet til meningene i landskapet. Ulike mennesker og grupper av mennesker vil følgelig bruke landskapet på ulike måter og her vil ulike verdisyn oppstå (ibid.). Vår opplevelse av landskapet, samt tilhørighet til det, vil forme vår forståelse av landskapet (Førde & Magnussen, 2012).

3.4 Landskap som representasjon

Turistene formidler hva landskap og landbruk representerer for dem gjennom sine fortellinger, synspunkter og meninger. Derfor er dette teoretiske perspektivet sentralt. I tillegg berører masteroppgaven flere temaer som ofte diskuteres i dagens samfunn, deriblant landbrukets rolle, og landbrukslandskapets verdi og betydning i samfunnet. Jeg ser det aller først som nødvendig å avklare masteroppgavens ståsted i forhold til begrepene diskurs og debatt, før jeg utbroderer teorier om landskapet som representasjon.

3.4.1 Diskurs og debatt

Diskurs kan sies å være en bestemt måte å forstå og snakke om verden, eller deler av verden, på (Jørgensen & Phillips, 1999), som etter hvert kan bli virkelighetskonstituerende da utsagn og praksis med tiden kan fremstå som mer eller mindre normale (Neumann, 2001). Diskurs kan således bli felles oppfatninger blant en gruppe mennesker om en bestemt ting. De felles oppfatningene er skapt sosialt eller ideologisk (Daugstad, 1999). Det er altså ikke likegyldig hvordan vi ordlegger oss når vi snakker eller skriver om et tema. Dette vil igjen påvirke og legge føringer på hvordan temaet blir behandlet senere, og det er med på å forme verdensbildet (Jørgensen & Phillips, 1999). Begrepet diskurs kan spores tilbake til språkstudier hvor en hovedteori er at språk ikke nødvendigvis er uttrykk for personens individuelle meninger upåvirket av andres meninger. Med andre ord blir språket personen

bruker påvirket av dets kontekst. Språket og følgelig personens meninger blir med andre ord kontekstavhengige (Daugstad, 1999). Derfor bør ikke språket sees som et uproblematisk felt, men heller som et sosialt system med en bestemt logikk som konstituerer virkeligheten for menneskene (Neumann, 2001).

Gjengroingsdebatten i Norge kan sies å være en virkning av en diskurs som forsøker å framstille bonden som en viktig brikke i skjøtsel og vedlikehold av det norske landskapet. For mange er bonden og det norske landskapet uløselig knyttet sammen, og hvis vi ønsker et levende landskap må landbruket subsidieres (Daugstad et al., 2006a). Vi finner ikke nødvendigvis de samme debattene i Norge som i andre land. Kanskje finner vi også ulike debatter innad i Norge. Poenget er uansett at landskapsdebattene menneskene kjenner best vil påvirke deres synspunkter på landskapet i større eller mindre grad.

På bakgrunn av begrepsgjennomgangen av diskurs, velger jeg heretter å bruke begrepet debatt i oppgaven som helhet. Dette fordi diskurs omfatter et stort teoretisk felt som jeg ikke ønsker skal dominere oppgaven min. Dessuten ivaretar begrepet debatt det jeg ønsker å belyse. Med debatt mener jeg tema som debatteres i media og av sentrale aktører, eksempelvis gjengroing, samfunnets oppfatning av hva som er verdifullt i landskapet og landbrukets rolle i landskapet. Den norske gjengroingsdebatten kan spores tilbake til nasjonalromantikken – og kanskje enda lenger, men min forklaring starter i hvert fall der.

Disse perspektivene er relevant i oppgavens kontekst fordi menneskets landskapsidentitet ofte vil være knyttet til nasjonen som helhet (Graham et al., 2000; Sooväli, Palang & Külvik., 2000). Dette innbefatter blant annet samfunnets rådende politiske og ideologiske strømninger (Olwig, 2002). I Norge gjelder det for eksempel gjengroingsdebatten og hvordan den påvirker landskapsoppfatningene våre.

3.4.2 Landskapet i turistreklamen er ekte norsk kulturlandskap

Reiselivet i Norge fremstilles med klare spor til nasjonalromantikken, som også er nært knyttet til nasjonalidentiteten vår. Vektleggingen av vakre pittoreske landskap med

Figur 10: Norge slik det framstilles for turistene (Tourist destinations, 2012).

tradisjonell bondekultur og generelt natur og kultur i harmoni (Daugstad, 1999) er slående. Et søk på google-bilder med søkeordene "norway, tourism" gir bilder som vist i Figur 10. Her formidles det mange oppfatter som det norske kulturlandskapet, eller det norske landskapet. Dette kan sees som *representasjoner av landskap*, da bildene er utsnitt av landskapet i billedlig format, slik reiselivsnæringen ønsker å formidle norsk landskap

Historiske røtter til vår oppfatning av natur

Forståelsen av natur slik jeg vil skissere den her, tilhører i stor grad den vestlige verden (Ingold, 2000), men som etter hvert har fått stor utbredelse i andre deler av verden. Ordet natur, fra latinsk *nascere*, betyr å bli født eller bli til. Den vestlige forståelsen av natur må sees i sammenheng med jødisk og kristen tradisjon. Her ble mennesker plassert utenfor eller over naturen (Ariansen, 1992). Rennessansens natursyn var sterkt preget av dette. Natur var det ville som kulturen måtte temme. I opplysningstida ble natur sett på som en ting og en ressurs til å dekke livets nødvendigheter av mat, klær og bolig. Med kapitalismens fremvekst, ble fokuset på tingliggjøring av naturen forsterket. Naturen ble i enda større grad betraktet som et sett med ressurser mennesket kunne utnytte om de hadde riktig teknologi og kunnskap. Menneskets rolle var som oppdager, kontrollør og styrer. Dette historiske bakteppet preger oss i dag, og vi har fortsatt en tendens til å tenke dualistisk om natur og kultur (Setten, 2002).

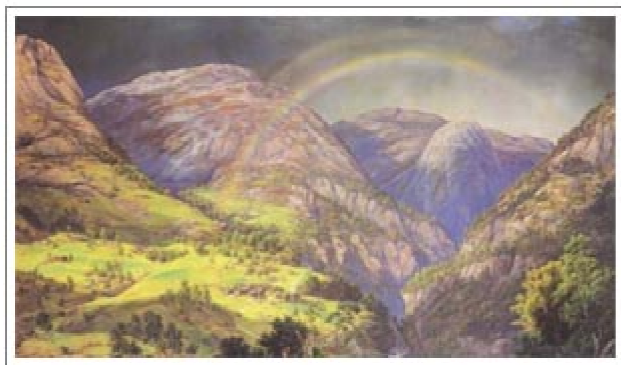
Med temmingen av naturen som foregikk på denne tiden i form av landskapsmalerier og opplysningstid, fikk vi et statisk syn på landskap (Lowenthal, 2007). Begrepsmessig kan det være forvirrende, da natur og landskap ofte betraktes som synonyme. Olwig (1996) forklarer dette med utgangspunkt i landskapsmaleriene som ble populære fra 1700-tallet og framover. Disse påvirket menneskers syn på egne omgivelser og nasjonalromantikken på 1800-tallet har satt sitt preg på prosessen (ibid.). På mange måter ble et landskapsmaleri et symbol for et perfekt landskap å se på, en perfekt utsikt over et landskap. Fram til 1800-tallet var det å betrakte et landskap, altså nyte synet av et landskap, forbeholdt en minoritet som ikke var avhengig av å jobbe i landskapet for å overleve (Lowenthal, 2007). Tuan (1974) påpeker at samfunnet må oppnå et visst nivå av kompleksitet og velferd før mennesker oppsøker og verdsetter det enkle i naturen. Måten mennesket velger å betrakte landskapet på, vil ifølge Tuan (1974) endre seg i takt med økonomi, teknologi og andre samfunnsendringer. Han bruker menneskets forhold til fjellet som eksempel. En gang var fjellet vanskelig å bestige, farlig og heller ikke spesielt nødvendig å bestige for å få mat på bordet. Fjellet var der jorden og himmelen møttes, sett i perspektiv fra lenger nede i dalen. I takt med romantiske

strømninger ble fjellene etter hvert betraktet som vakre å se på. Etter hvert kom også turistene og oppdaget tur- og rekreasjonsmulighetene (ibid.).

Romantikken og nasjonalromantikken setter spor

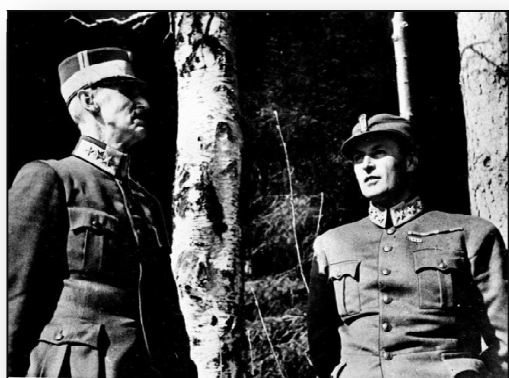
Nasjonalromantikken er del av romantikken, en større kulturell strømning som nådde oss fra kontinentet, og endret natursynet vårt (Daugstad, 1999). Før 1700-tallet var idealet, som nevnt over, en temmet og kultivert natur hvor mennesket var herre (Short, 1991). Den ville og utemmede naturen ble motsatsen og var uønsket (Bunce, 1994). Med de romantiske strømningene fra slutten av 1700-tallet fikk vi en dreining som favoriserte den uberørte og ville naturen. Vi fikk en ren naturdyrkelse. Idealet om ren natur satte Norden i et nytt lys fordi man fant nettopp dette her. I tillegg fant man mennesker som levde i pakt med den rene naturen, og dette stemte med ideen om det autentiske (Andersen, 2001; Daugstad, 1999; Witoszek, 1998). Altså ser vi at det ikke nødvendigvis er snakk om natur alene, men mennesker som lever i naturen uten å sette spor etter seg. Menneskene setter riktignok spor etter seg, men disse blir ansett som naturlige.

I dag presenterer vi gjerne det norske landskapet med fine fjell, grønt gress med dyr på, setrer som klamrer seg fast til fjellhylla og lignende. Se for eksempel bildene i Figur 10. Hvorfor vi viser Norge utad på akkurat denne måten, må sees i sammenheng med tiden før og omkring nasjonalromantikken på starten av 1800-tallet. Nasjonalromantikken var inspirert av romantiske strømninger fra kontinentet, og det nasjonale ble fremhevet fordi Norge skulle bygge sin egen nasjonalidentitet i tiden etter 1814. Etter å ha vært underlagt Danmark i flere hundreår var det ønskelig å finne tilbake til det ekte norske i prosessen med å forme en nasjonalidentitet (Andersen, 2001). I Norge, og Norden forøvrig, har landskap og natur vist seg å være en viktig faktor i formingen av nasjonalidentiteten. Landskapet er en viktig del av et lands identitet, da det er dette man kan se, både på bilder og i virkeligheten når man reiser gjennom et land (Daugstad, Ringdal & Rønningen, 2002; Lowenthal, 1994). Det var borgerstanden som satt ved makten da Norge skulle konstruere sin nasjonalidentitet. Det paradoksale var at en stor del av embetsstanden i Norge på denne tiden var dansker og utflyttede nordmenn til København (Johansen, 1995). De hadde en ide om at "den «norske identiteten»" fantes i bygdekulturen, folkekunsten, folkediktningen og folkemusikken. Derfor brukte de den norske bonden i søken etter den norske nasjonalidentiteten. Borgerstanden anså bondekulturen i innlandet som ekte norsk, fordi den kulturen hadde levd relativt isolert fra dansk påvirkning gjennom unionstiden (Daugstad et al., 2002). At det var embetsmenn og ikke den norske bonden selv som bestemte dette, fremheves sjeldent. Det vektlegges heller

Figur 11: J. C. Dahls "Fra Stalheim" (Fineart, 2012).

sentrale landskapsmalere og i bildet "Fra Stalheim" (se Figur 11) viser han et storslått fjellandskap med mennesker og dyr. Det hele omkranses av en regnbue og det blir nærmest noe religiøst over hele landskapet (Fineart, 2012). Mange hevder imidlertid at det var kunstneren Johannes Flintoe som først fikk fram det norske landskapet i sine malerier. Han malte blant annet panoramobildet "Fra Jotunheimen". Videre innledet han en annen tradisjon med å male bjørkestammer med "Slindebirken"¹². Bjørkestammen er senere dyrket som et nasjonalsymbol (Andersen, 2001, Moe, 1994). I 1940 ble blant annet Kong Haakon og Kronprins Olav avbildet ved ei bjørk i Molde (se Figur 12), som senere er kalt Kongebjørka, på flukt fra tyske bombefly. Den dag i dag symboliserer Kongebjørka kampen for frihet, fred og menneskeverd (Andersen, 2001; Visitnorway, 2013).

Figur 12: Kong Olav og Kronprins Olav ved Kongebjørka i april 1940 (Visitnorway, 2013).

ikke at det som ble framstilt, var selektive uttrykk basert på verdivurderinger til en minoritet i samfunnet. Både eventyr, sagn, dikt og ikke minst malerier ble brukt i formingen av en nasjonalidentitet. Landskapsmaleriene sees som særs sentrale i masteroppgavens kontekst, da de har preget ideallandskapets innhold i

lang tid. J. C. Dahl er en av våre mest

Det norske landskapet, slik det ble fremhevet i nasjonalromantikken hadde over lengre tid vært utsatt for stor ressursutnyttning. Spesielt gjaldt dette setertraktene som gjerne ble malt fordi de framhevet datidens forestilling om at mennesker kan leve i pakt med naturen. Den enorme ressursutnyttningen med beiting, fôrhøsting og hogst ga et svært åpent seterlandskap. Som nevnt innledningsvis har landbruket og landbrukslandskapet fra 1800-tallet

¹² Bjørkestammen er malt en rekke ganger, og det mest kjente motivet er malt av Thomas Fearnley i 1893 og henger per dags dato i Nasjonalgalleriet (Nrk, 2004).

og fram til i dag vært gjennom mange endringer på grunn av endret ressursbruk. Likevel ansees det som ble malt på lerret, samt fremhevet som norsk nasjonalidentitet på 1800-tallet, for Norges kulturlandskap. Med endret ressursbruk gror landskapet igjen og da oppstår det problemer når vi ønsker å bevare nettopp dette bokstavelig talt maleriske landskapet (Daugstad, 1999; Christensen, 2002).

3.4.3 Dagens idealiseringen av bygda og landbrukslandskapet

I dag sees spor etter nasjonalromantikken i idealiseringen av landbrukslandskap og ideen om livet på bygda som trygt og godt. Jeg ser først på forestillingen om det gode liv på bygda relatert til urbanisering, før jeg tar for meg landskapssyn og landbrukets rolle i samfunnet, i henholdsvis Norge og Vest-Europa forøvrig.

Det gode liv på bygda

Dagens idealisering av landbrukslandskap og distrikts-Norge må sees i sammenheng med urbanisering. Flere bor i byene, og byboerne har samtidig forestillinger om hvordan livet på bygda er og bør være. De stereotype oppfatningene av det urbane er at byen er anonym, støyende, upersonlig, stressende og utrygg (Villa, 2005). I rurale områder finner mange motsatsen til dette (Naustdalslid, 1991). Det er ikke bare en "hvilken som helst plass". For både bygdefolket og byfolket er bygda gjerne knyttet til nostalgiske forestillinger om det de oppfatter som "det gode liv på landet" der det er "trygt og godt" å bo (Villa, 2005). I tillegg har forestillingene om bygda som nevnt sammenheng med nasjonalromantikken fordi det var i indre dalstrøk at borgerstanden fant den norske bonden med bunader, folkemusikk, eventyr og husflid, som ga grunnlag for konstruksjon av en nasjonal identitet (Wiborg, 1996). For mange urbane mennesker er landskapet på bygda det ekte norske, fylt av fuglesang, dyreliv, blomster og ro. Det er ensbetydende med et godt liv. Kanskje er dette en illusjon blant byfolk, men i henhold til Muir (1993) er ikke en slik illusjon uten makt.

Sammen med disse forestillingene om hva bygd og by er, ser vi også et ruralt landskap i endring. Flere og flere bor i urbane strøk, men rekreasjoner ofte i rurale strøk. De ser at flere bønder legger ned drifta og i takt med dette kommer det tanker om vern og vedlikehold som ikke nødvendigvis er koblet til tradisjonell landbruksdrift. Byborgere føler et økt ansvar for landskapet i rurale strøk. Lowenthal bruker Storbritannia som eksempel (Lowenthal, 2007), men perspektivet er aktuelt i norsk kontekst også. Færre jobber i landbruket, og landbrukslandskapet var tradisjonelt et produksjonslandskap, altså et nyttelandskap. Det lokale miljøet er ikke lenger avgjørende for produksjon av mat til majoriteten av

befolkningen. Samtidig blir det stadig lengre og mer kompliserte ledd mellom naturens råvarer og de ferdige produktene forbrukerne får (Frykman og Løfgren, 1994). Samtidig ønsker befolkningen i urbane områder å beholde distriktene for rekreasjon, nærhet til naturen og kulturarv (Lowenthal, 2007).

Subsidiering av landbruket

Landbruket har gjennomgått strukturelle endringer (se kapittel 2.3). Det problematiske i dag er at et økende antall bønder velger å avslutte driften, i hovedsak fordi næringen sees som lite lønnsom. I tillegg har yrket fått en markert lavere status enn tidligere (Almås, 2004). Konsekvensene av strukturendringer og nedlegging i landbruksnæringen, er et gjengrodd landskap, og det stilles spørsmål ved hvordan et levende kulturlandskap skal opprettholdes. Det spørres da om det må være et landskap med landbruksdrift, og da først og fremst matproduksjon, eller om det kan være et landskap som ivaretas på andre måter (Olsson & Rønningen, 1999). Jones (1991) påpeker at det tradisjonelle landbrukslandskapet bare kan opprettholdes hvis landbruket drives slik det har blitt gjort tidligere. Bevaring eller skjøtsel av landskapet på andre måte vil gi oss et annet landskap (ibid.). Det er knyttet sterke og motstridende verdiinteresser til dagens landbruk og dets betydning i landskapet i dag. Synet på hva bygda inneholder og skal inneholde vil endres. Vil vi ha et levende landbruk og et levende landbruk å feriere og rekreasjon i, må nødvendigvis noen bo i landskapet og drive med landbruk (Lowenthal, 2007).

Politisk har det vært akseptabelt å subsidiere landbruket for å sikre fellesgoder som stabil bosetting og sysselsetting i distriktene, samt ivaretagelse av kulturlandskap (Blekesaune, 1999), men bondens kontroversielle inntektsgrunnlag problematiseres i økende grad (Løwe, 2006). Flere aktører, både offentlig og privat, stiller nå spørsmål ved legitimitetsgrunnlaget for landbruket. Storstad (2003) mener at nordmenns valg om å reise til Sverige for å handle billige varer, kan tolkes som en manglende interesse og verdsetting av norsk landbruk, som de signaliserer er for kostbart. På den andre siden ser vi strømninger som viser det motsatte, da flere i økende grad etterspør kortreist mat, økologisk mat, rurale tradisjoner, kulturlandskap og andre goder som kan relateres til det norske landbruket (Daugstad & Rønningen, 2004).

3.4.4 Landbruket i Vest-Europa sammenlignet med Norge

Den geografiske avgrensningen i sammenligningen er gjort fordi samtlige utenlandske turister som ble intervjuet var fra ulike land i Vest-Europa. Det understrekes at dette er en kort del hvor jeg presenterer noen studier. Å ta en grundig gjennomgang av forskningsfeltet knyttet til

oppfatninger og representasjoner av landbruk i Vest-Europa ville blitt for omfattende i denne oppgaven.

Sammenlignet med Vest-Europa ble Norge sent urbanisert og industrialisert. I Sverige har politikken i mye større grad vært rettet mot ekstensivering og intensivering som nødvendigvis må påvirke landbruket og dertil bosetningsmønsteret. I Danmark har landbruket gått i retning av svineproduksjon i stadig større skala (Daugstad, 2006a). Rønningen (1999) sammenligner norsk landbruk med kontinentet og finner at befolkningen der generelt har et mer negativt forhold til landbruk enn nordmenn. Storstad (2007) viser at den norske forbruker oppfatter norsk matproduksjon som tryggere og sunnere enn mat produsert i utlandet. Berg (2000) viser også til funn som antyder at forbrukeren i Norge har et høyere tillitsnivå til matproduksjon enn forbrukere i andre europeiske land. Her inngår også tillit til institusjoner og aktører i matsystemet. Storstad (2007) mener den norske forbrukers tillit kan knyttes til at landbruksproduksjonen i Norge har hatt færre skandaler sammenlignet med Vest-Europa i sin helhet. Det gjelder blant annet miljøskandaler, alvorlige sykdomsutbrudd og et fokus på landbrukets driftsbygninger som dyrefabrikker (ibid). EUs rolle er sentral her, da de legger sterke føringer på landbrukspolitikken til sine respektive medlemsland. Det sees en entydig utvikling i retning av færre og større bruksenheter på grunn av lønnsomhetspress. Dette gir landbruksnæringen i mange av EUs medlemsland et større industrialisert preg (Muirhead & Almås, 2012). Nederland er for eksempel et meget sentralisert land med et intensivt og eksportrettet landbruk. I Danmark har vi sett utviklingen gå i retning av storskala svineproduksjon. Samtidig har EU de siste årene gitt det multifunksjonelle landbruket økt fokus. Landbruksproduksjon skal produsere mer enn bare mat (Daugstad, 2006a).

Norsk produsert mat sees som nevnt som et tryggere alternativ enn mat produsert i utlandet. Den norske forbrukerens oppfatning av risiko og tillit til landbruksproduksjonen kan sees i et tredelt hierarki. Økologisk produsert mat plasseres øverst, deretter norsk konvensjonelt produsert mat mens utenlandsk konvensjonelt produsert mat plasseres nederst. Norsk konvensjonelt landbruk er såpass bred i sin produksjonsmåte at det nærmest kan betraktes som økologisk landbruk i den enden av en skala og med industrialisert europeisk landbruk i den andre enden av skalaen (Storstad, 2007). Storstads arbeid er fra 2007, men en kommentar fra Gåsvatn (2013) i Nationen kan indikere at disse oppfatningene er like sterke i dag, om ikke sterkere. Hun poengterer at norsk mat er dyrere enn i Tyskland, hvor hun bor noen måneder hvert år, men dette er det også en grunn til. I Norge får hun trygg mat i butikken. I Tyskland får hun ikke det, med mindre hun kjøper de økologiske kortreiste varene, og disse matvarene

koster, men hun betaler gjerne prisen for trygg mat. Berg (2000) har sammenlignet tillit til mat blant forbrukere i henholdsvis Norge, England og Belgia. Hun fant blant annet et mønster som antyder at norske forbrukere har større tillit til den offentlige matkontrollen enn forbrukere i England og Belgia (ibid.).

I tillegg til EUs landbrukspolitikk er det historisk og topografiske forklaringer på dagens forskjell i landbruket i Europa. Vi har en topografi og et klima som tilsier at industriell drift er vanskeligere i Norge enn på kontinentet. Men kanskje viktigere er de historiske forklaringene (Rønningen, Renwick & Burton, 2012). Jeg viser her tilbake til kapittel 2.3 om norsk landbrukshistorie, hvor jeg skrev at Norge ble industrialisert og sentralisert på et senere tidspunkt enn kontinentet forøvrig. Dette er også tilfelle for vårt naboland Sverige. I henhold til Almås (1993) startet sentraliseringen tidligere i nabolandet enn her hjemme, i hovedsak på grunn av politiske føringer. Å industrialisere Sverige ble sett på som viktigere enn å opprettholde landbruket og spredt bosetning, i motsetning til i Norge, hvor det var ønskelig med et levende landbruk og stabil bosetning i distriktene (ibid.). Forholdene på kontinentet og i Sverige sammenlignet med Norge, må sees i sammenheng med dagens situasjon. Flere nordmenn har fortsatt sterkere røtter til bygdene, men en generasjon fram i tid vil bildet sannsynligvis være annerledes, fordi vi ser at utviklingen i Norge også går mot større jordbruksbedrifter og økt sentralisering (Rognstad, 2009; Rønningen et al., 2012). Jeg følger denne tanken videre i neste delkapittel.

3.5 Tilknytning og identitet til landskapet og landbruket

Menneskets syn på landskapet og landbruket vil her relateres til menneskets tilknytning, og identitet til landskapet og landbruket. Utgangspunktet er at stadig færre jobber i landbruket og følgelig har færre en direkte relasjon til landbruket. Hvis trenden fortsetter vil det om en generasjon eller to være svært få som har direkte relasjoner til landbruket. I dag har mange kjennskap til landbruket gjennom besteforeldre, tanter, onkler og foreldre, men når deres egne barn vokser opp i byen, blir landbruket fjernere. Det kan etter hvert vokse opp en generasjon unge som vet svært lite om landbruk. Det innebærer at de ikke vet hvordan landbruksdrift foregår, og mange vet sannsynligvis ikke hvor maten i butikken kommer fra heller (Lowenthal, 2007). Hvordan menneskets tilhørighet til landskapet og landbruket påvirker dets meninger vil utforskes nærmere her.

3.5.1 Landskapet kan oppleves med innenfra- og utenfraperspektiv

Innenfra- og utenfraperspektiv er oftest brukt for å teoretisere rundt menneskets distanse eller nærhet til omgivelsene. Begrepene bør ikke forstås bokstavelig, men heller brukes til hjelp for å forstå hvordan mennesker forholder seg til og betrakter landskapet som omgir dem. (Christensen, 2002; Daugstad, 2008; Tuan, 1974).

Jeg velger å bruke innenfra- og utenfraperspektivet for å utforske nyanser blant informantene mine. En bonde som lever i landskapet vil sannsynligvis ha et nærere forhold til landskapet enn en turist på gjennomreise. Er det likevel noen av turistene som kan sies å ha et innenfraperspektiv, og finnes et kontinuum mellom innenfra- og utenfraperspektivet? Daugstad et al. (2002) skriver at det kan være et kontinuum mellom innenfra- og utenfraperspektivet, og andre enn lokalbefolkningen kan sies å inneha et innenfraperspektiv til tider. Christensen (2002) påpeker at hvorvidt individet betrakter landskapet innenfra eller utenfra er knyttet til vedkommendes følelse av nærhet til omgivelsene. Nærheten til omgivelsene dreier seg blant annet om individets kroppslige kontakt med omgivelsene, og hvorvidt dette innebærer hardt fysisk arbeid, følelsen av kulde/varme og lignende. Tradisjonelt har det vært vanlig å se dette i sammenheng med de som jobbet i primærnæringene, men i dag nyttiggjør de seg i større grad av ulike redskaper og teknologier framfor fysisk arbeid. På den annen side påpeker Christensen (ibid.) at de som bruker landskapet til rekreasjon ved å gå tur, oppsøke kjente plasser og lignende, som hytteeiere og turister ofte gjør, også kan ha mulighet til å betrakte landskapet innenfra. Hyttebrukeren vil sannsynligvis føle nærhet til omgivelsene i større grad enn turisten fordi vedkommende gjerne er på hytta flere ganger i året over flere år. Da vil vedkommende trolig ha et annet forhold til landskapet enn en turist som reiser gjennom landskapet en gang i løpet av livet.

Farstad og Rye (2013) viser forøvrig at hytteeiere har det samme perspektivet som lokalbefolkningen når det kommer til utvikling på stedet. De ønsker utvikling, men "ikke-i-min-bakgård" (ibid.). I denne konteksten vil det si at de ønsker nye hytteeiere velkommen, men ikke som naboer der de allerede har hytte.

I tråd med at turistene nå gjerne ønsker helhetlige opplevelser framfor bare utsikt fra bilvinduet, er det betimelig å spørre seg om enkelte har en større eller mindre grad av innenfraperspektiv. Som allerede nevnt med referanse til Christensen (2002), er det ofte slik at turisten har et utenfrablikk mens lokalbefolkningen har et innenfrablikk. En med utenfraperspektiv har som oftest ikke den samme kroppslige og nære forholdet til landskapet

som en med innenfraperspektiv. Samtidig påpeker Daugstad (2005:7) at det ikke er et typisk utenfraperspektiv å ville oppleve landskapet med alle sansene, som turistene når i større grad vil.

Tidsdimensjonen i landskapet

Det kan være god grunn til å problematisere om turistene har den samme forståelsen av landskap som de fastboende. Hvor lenge vi oppholder oss i et landskap, eller hvor ofte vi kommer tilbake, kan ha mye å si for hvordan vi oppfatter landskapet og eventuelle endringer i det. Som nevnt tidligere mener Ingold (1993) at mennesket lever i landskapet. Her brukes begrepet "dwelling" som innebærer at vi ved å leve i landskapet opphever det han mener er et kunstig skille mellom oss og landskapet. Vi er i landskapet med hele oss, og vi opplever det med alle sansene våre, samtidig som vi forholder oss til historiene vi ser i veier, arbeid som er gjort tidligere, hus og andre elementer. Derfor blir også tidsdimensjonen viktig. Sannsynligheten for at vi oppnår større kunnskap og relasjon til landskapet når vi oppholder oss i det over tid, er stor. Turisten og hyttebrukeren oppholder seg i landskapet i både korte og lengre perioder, med sine ulike verdier og perspektiver.

Vi ser landskapet basert på våre tidligere erfaringer og minner, og følgelig ser vi forskjellige landskap i ett og samme landskap. Landskapet forteller oss historier. Vi ser ulike aktiviteter i landskapet, både fra tidligere og nyere tid, alt ettersom hva vi vet og har interesse av. Samtidig lever vi i landskapet her og nå. Derfor kan aldri et landskap sees i et statisk og objektivt perspektiv. Det kan heller ikke bare sees som en materiell overflate som mennesker har formet over tid, og landskapet formes like mye av våre aktiviteter i dag som tidligere. Vi lever oss inn i landskapet ved å oppholde oss i det med alle våre sanser, og landskapet formes med oss, slik det alltid har gjort (Ingold, 1993; 2004).

3.6 Hva fører turistene og hyttebrukerne til ferielandskapet?

Opgavens fokus er turister og deres forståelse av landskapet de reiser i. Med andre ord er teori om deres motivasjon for å reise på ferie å betrakte som supplerende teori. I henhold til Jacobsen (2008) berører turistenes motivasjon for å reise på ferie minst tre forhold: Vi må spørre hva de reiser for å se og oppleve, hva som faktisk utløser den konkrete beslutningen om å reise, og hvordan de begrunner avgjørelsen. Noen ganger kan turistene gi entydige svar. Andre ganger klarer de ikke selv å sette ord på hvorfor de reiser til det aktuelle stedet. Ofte vil de oppgi at det er mange forskjellige grunner (ibid.). Noen bruker lang tid på å bestemme

hvor ferieturen går, mens andre bestemmer seg raskt, og velger ofte noe som ligner på tidligere ferieturer (Jacobsen, 2008).

3.6.1 Turistens ønsker

Det er mange individuelle grunner til at mennesker reiser på tur, men en felles grunn ser ut til å være et ønske om noe annet enn hjemme og et avbrekk fra hverdagen (MacCannel, 2001). Det er nå over tretti år siden Cohen (1974) kategoriserte turister i fire forskjellige kategorier i sin artikkel "Who is a Tourist? A Conceptual Review". I den første kategorien plasserte han den organiserte masseturisten som søker det hjemlige og kjente på en reise der alt er inkludert, både reisen, overnatting og planer for opplevelser og utflukter. I den andre kategorien beskrev han den individuelle masseturisten som i motsetning til den organiserte, ikke er bundet av en gruppes tid og reiserute. Reisen foregår imidlertid ofte i en hjemlig sfære likevel. Den tredje kategorien turist er utforskeren og denne skiller seg betydelig fra de to førstnevnte kategoriene. Vedkommende planlegger hele reisen på egenhånd, søker det ukjente og ønsker å møte lokal kultur. Den fjerde og siste kategorien er vandreren/drifteren, som er det motsatte av masseturisten. Vedkommende søker størst mulig kontakt med lokal kultur, skyr det hjemlige og ønsker ikke å se seg selv som turist (Figenschau, 2012; Mehmetoglu, 2007). Turisten har utviklet seg i takt med tiden (McCabe, 2005), men flere av Cohens poenger sees fortsatt som relevant. Blant annet ønsker fortsatt turisten å oppleve noe ukjent og samtidig kjent og familiært. Dette avhenger så klart av individuelle preferanser så vel som rammene for reisen, men det er gjerne slik at noen i større grad ønsker å oppleve noe nytt mens andre ønsker å oppleve noe kjent. Det ene utelukker ikke nødvendigvis det andre (Figenschau, 2012.). Personlige forhold som hvor man er i livet og alder vil også påvirke turistens ønsker for ferien (Gibson & Yiannakis, 2002), og ikke minst vil en turists ønsker ofte varieres fra ferie til ferie. Målet med ferien vil for eksempel avhenge av om vedkommende reiser med kamerater eller familiemedlemmer (Bloy, 2000).

Fokuset i oppgaven er turistenes forståelse av landskapet de reiser i og spesielt av landbrukets påvirkning. Som nevnt er blant annet Urry (2002) med sitt begrep "the tourist gaze" relevant, hvor han så på hvordan turistblikket har blitt sosialt organisert og systematisert. Han fant at det vil varieres mellom samfunn, grupper og historiske epoker, og følgelig finnes ikke et universelt turistblikk for enhver turist til enhver tid. Ofte rettes turistblikket mot det unike og typiske eller det tradisjonelle i området (ibid.). Nyere trender innenfor turismeforskningen argumenterer for at begrepet "tourist gaze" er noe ufullstendig og utelukker turistenes søken etter opplevelser der de ferdes. Det argumenteres for at det kroppslige må innlemmes i tillegg

til synet (Everett, 2008; Franklin & Crang, 2001; Moeran, 1985). En annen relevant trend er MacCannells (1999) idé om at turistene søker det autentiske på reisene sine, og da i bygdas kontekst. Dette kan sees i sammenheng med den økende interessen for å vedlikeholde landskapene slik de var og er (Urry, 2002).

3.6.2 Hyttebrukerens ønsker

Hyttene sees som en del av norsk kultur og ingen andre steder i verden er hyttelivet så utbredt som i nordiske land (Müller, 2007). Som nevnt i kapittel 2.1.2 har antall hytter økt betraktelig de senere tiårene, og det må sees i sammenheng med en sentralisering av befolkningsmønsteret, økt infrastruktur og andre sosioøkonomiske forhold (Müller, 2007). Hall, Müller og Saarinen (2009) poengterer at motivene hos hyttebrukerne ofte ligner turistenes motiver. Likevel har Jaakson (1986) konstruert en liste over ulike motiver som de velger å forholde seg til, da den stemmer overens med nordiske studier som er gjort tidligere (Hall et al., 2009). Jeg presiserer at det i kildematerialet snakkes om "second-homes". Jaakson (1986) skriver om motivasjonsfaktorer som i større eller mindre grad er til stede når mennesker drar på hytta. Det er ofte et ønske om en kontrast til hverdagen og en reise tilbake til naturen. I tillegg føler mange tilknytning til hytta i form av egen identitet. Hytta fungerer som et samlingspunkt for familie og venner og er en stabilitet i livet på den måten at hyttebrukeren alltid har et fast sted å feriere på. For flere representerer også hytta ens egen sosiale og økonomiske status, og i tillegg kan man utfolde seg kreativt med hagearbeid og interiør tilpasset hytta (ibid.). Etter min mening begrenser de sistnevnte faktorene seg til de som eier hytte, men de førstnevnte faktorene også omfatter de som har tilgang til ei hytte fast uten å eie den.

3.7 Det teoretiske landskapet

Oppsummert favner kapittel 3 oppgavens analytiske utgangspunkt, og det er i all hovedsak teori omkring landskap, men fra ulike perspektiver. For det første presenterte jeg kulturlandskap og naturlandskap, før jeg gjorde greie for en mye brukt teoretisk tredeling av begrepet landskap: landskap som form, representasjon og mening. Videre relaterte jeg begrepet landskap til landskapsverdier og landskapsendringer. Deretter utdypet jeg det teoretiske perspektivet landskap som mening ved å trekke inn aktuell teori om det multisensoriske landskapet, barndommens landskap og aktivitetslandskapet. Dernest utdypet jeg det teoretiske perspektivet landskap som representasjon ved å relatere dette til hvordan landskapet presenteres for turistene, og hvordan det representerer det gode liv på bygda, mens også en problematisk debatt omkring subsidiering av landbruk eller ikke, og til slutt en

sammenligning av norsk og Vest-Europeisk landbruk. I tråd med oppgavens fokus var det også vært relevant å se på hvordan turistenes tilknytning til landskapet påvirker deres forståelse og verdsetting av det. Derfor har jeg også inkludert teori som sier noe om hvordan landskapet kan oppleves innenfra eller utenfra som relevant. Avslutningsvis har jeg tilført teoretiske perspektiver omkring turisten og hyttebrukerens ønsker for ferie og rekreasjon.

4. Metode - kunsten å velge "riktig" vei til målet

Den opprinnelige betydningen av ordet metode er "veien til målet" (Kvale og Brinkmann, 2009), og som nevnt innledningsvis var deler av veien til målet allerede definert da jeg kom inn i prosjektet, men utover dette har jeg hatt stor handlefrihet. Prosjektet har også langt mer materiale enn det en masteroppgave kan favne på en god måte. Derfor var det både ønskelig og nødvendig at jeg valgte ut deler av materialet, og hvilke problemstillinger jeg ville arbeide ut fra. I hovedsak ble valgene underveis i feltarbeidet tatt i samråd med forskere på prosjektet, mens alle valgene i etterkant, direkte knyttet til masteroppgaven, har blitt tatt på selvstendig grunnlag. Jeg beskriver denne prosessen nærmere i dette kapitlet.

4.1.1 Valg av materiale

Da jeg bestemte meg for å skrive masteroppgave på temaet, fikk jeg som nevnt tilgang til alt innsamlet materiale. Siden jeg hadde vært deltakende på samtlige intervju og transkribert alle i etterkant, kjente jeg datamaterialet i sin helhet godt. Intervjuene ble gjort i Vesterålen, Vik og Valdres. Som forklart innledningsvis i kapittel 3.2, fikk vi andre svar i Valdres enn i Vesterålen og Vik i Sogn. Jeg ønsket å se nærmere på hvorfor turistene i Valdres ga oss andre svar, som vi ikke klarte å forstå og se sammenhenger i på liknende måte, som vi gjorde på de to andre stedene. Det var selvsagt nyanser mellom informantene i Vik og Vesterålen også, men det store bildet antydte at utenlandske turister ønsket mer skog og ikke kjente til gjengroingsdebatten, mens norske turister ønsket åpent landskap og kunne ha pratet i flere timer om gjengroingen av det norske landskapet og hvor trist det er. I Valdres fikk vi større variasjon i svarene. De utenlandske turistene ønsket ikke utelukkende skogdekt landskap. Dessuten latet de til å ha større forståelse for sammenhengen mellom landskap og landbruk i norsk sammenheng. I tillegg åpnet vi for en tredje gruppe informanter; norske hyttebrukere. Jeg mente de burde få sin plass i prosjektet, da Valdres i aller høyeste grad er et betydelig hytteområde (Valdres Natur- og kulturpark, 2012c). Hyttebrukerne kom med spennende nyanser i forhold til norske turister på gjennomreise, nettopp fordi de kjenner til landskapet i Valdres på et nærere og mer personlig plan.

4.1.2 Valg av metode

Selv om det allerede var bestemt at kvalitative forskningsintervju skulle være metoden for datainnsamling, har jeg mange tanker og refleksjoner omkring metoden som har vært til god hjelp i arbeidet med masteroppgaven. Kvale og Brinkmann (2009) skriver at intervju er en form for samtale. Blant annet brukte Sokrates denne metoden for å tilegne seg kunnskap.

Altså er metoden gammel, men ordet intervju er imidlertid av nyere dato. Det ble først brukt på 1800-tallet og det ble i varierende grad benyttet på 1900-tallet. I de senere år har kvalitative intervjuer som selvstendig forskningsmetode blitt brukt i økende grad innenfor samfunnsvitenskapen. Dette kan sees i sammenheng med at samfunnsvitenskapelig forskning har trukket inn "nye" aspekter, blant annet fenomenologi, hermeneutikk, narrative og diskursive tilnæringsmåter, som er relevante for kvalitativ forskning. For min oppgave er særlig *fenomenologi* relevant, da jeg ønsket å få kunnskap om informantenes egne perspektiver, meninger og forståelser. Kvale og Brinkmann (2009) peker på noen aspekter ved det kvalitative forskningsintervjuet knyttet til fenomenologi som er veldig treffende for intervjuene vi gjorde. Det var viktig å få tak i informantenes meninger. Her var vi bevisst på kroppsspråk, stemmeleie og ansiktsuttrykk. Videre forsøkte vi å operere med en slags "bevisst naivitet". Dette for å unngå at våre forutinntatte holdninger skulle påvirke informantene mer enn nødvendig. Videre var vi også fokusert, hvilket vil si at vi ledet informantene inn på bestemte temaer som landbruk og landskap, men vi ønsket ikke å lede de til bestemte meninger. For eksempel spurte vi ikke direkte om de ønsket et åpent eller gjengrodd landskap. Vi var også bevisst på eventuelle forandringer i informantenes meninger underveis i intervjuet når de reflekterte over egne synspunkter (Kvale og Brinkmann, 2009).

Hermeneutikk, altså fortolkning av mening, er også sentralt i metoden vi brukte. Det stilles da større krav til forsker som i analysen må se på mer enn selve intervjusituasjonen. Som forsker bør jeg i tillegg være oppmerksom på hva som ligger i ordene som blir sagt, hvordan konteksten påvirker situasjonen samt det intersubjektive samspeillet som foregår mellom informanter(er) og intervjuer(e) (Kvale og Brinkmann, 2009).

Mitt *epistemologiske syn*, altså hvordan kunnskap oppnås, påvirker uten tvil forskningsprosessen. Jeg støtter meg på Kvale og Brinkmann (2009) som sier at kunnskap som oppnås mellom mennesker er fullverdig kunnskap. Dette er i tråd med et postmoderne perspektiv om at verden er en sosial konstruksjon. Kunnskapen sees følgelig som produsert, relasjonell og kontekstuell (ibid.). For en nærmere begrunnelse henviser jeg til kapittel 1.3.1 om min faglige posisjonering innenfor geografifaget.

4.2 Datainnsamlingen

I Vesterålen var vi tre intervjuere; forsker Bjørn Egil Flø, samt forskningsassistentene Saskia Trägner og meg. I Vik i Valdres gjorde Flø og jeg alle intervjuene. I Valdres, det tredje stedet vi var på, gjorde jeg nesten alle intervjuene med Trägner og noen få med Flø. Som nevnt

tidligere fungerte jeg som hovedintervjuer i Valdres. Den andre fulgte med i samtalen og kom med supplerende spørsmål, samt passet på diktafonen. På grunn av dette skrives deler av metodekapittelet i "vi"-form. Det gjelder i hovedsak der jeg omtaler intervjuene og hvordan de ble gjennomført. Det øvrige er som sagt utført på selvstendig grunnlag.

Intervjuene ble gjennomført i en tidsperiode på åtte dager i august 2011. Utvalget av informanter baserte seg på både tilgjengelighet og en utvelgelsesstrategi. Vi måtte ta de informantene som var tilgjengelig samtidig som vi forsøkte å få informanter i ulike alder, ulike nasjonaliteter, ulike reisemåter (Thagaard, 2002). Vi gikk bort i fra et mål om at hvert intervju skulle være på ca. en klokke side intervjuguidens fokus var noe begrenset. Dessuten fikk vi tilstrekkelig informasjon på en halvtime. Det ble også gjort endringer i intervjuguiden og i bruk av bilder. Disse endringene, samt fordeler og ulemper ved å bruke bilder i intervjusituasjonen beskrives nærmere senere i metodekapittelet.

4.2.1 Været var helt ok – både inne og ute

Værets betydning skal ikke undervurderes – og i hvert fall ikke når en spør turister og hyttebrukere om deres synspunkter på landskapet de ferierer i. Det sier seg selv at sol fra skyfri himmel gir bedre utsikt enn regntunge skyer nedover fjellsida.

Intervjuene ble gjennomført ute i landskapet eller eventuelt innendørs med utsikt ut gjennom vinduer. Da ble det fra informantens side ofte pekt på eksempler i naturen der vi så gjengrodd eller ikke gjengrodd landskap, stygt og fint landskap og lignende. I enkelte intervjuer der landskapet omkring oss ble trukket inn i intervjuene i stor grad, tok jeg bilder med eget kamera. Jeg viser til et par av disse bildene i analysen. Stort sett gjennomførte vi intervjuet der turistene var da vi oppsøkte dem. En gang måtte vi gå inn på skystasjonen i Valdres grunnet regn utendørs. Uansett påvirket været stemningen, hva turistene sa og hva slags inntrykk de hadde av landskapet. Det var gjennomgående helt greit sommervær i Valdres den uka vi var der, hvilket vil si 10-15 grader og lett overskyet med enkelte regnbyger.

4.2.2 Informantene

Masteroppgaven baserer seg på totalt 15 intervju, som involverer 29 informanter, hvor de fordeler seg slik:

8 **hyttebrukere** fordelt på 5 intervju

6 **norske turister** fordelt på 3 intervju

15 **utenlandske turister** fordelt på 7 intervju

Tabell 1: Oversikt over alle informantene med kort informasjon.

Intervju	Informantkode	Navn	Kjønn	Ca alder	Nasjonalitet	Intervjusted
1	RM	Jens	M	50 +	Norsk (Oslo)	Serveringsted på Vaset
1	RK	Gerd	K	50+	Norsk (Oslo)	Serveringsted på Vaset
2	RM	Johan	M	50+	Norsk (Trøndelag)	Campingplass på Beito
2	RK	Kari	K	50+	Norsk (Trøndelag)	Campingplass på Beito
3	RM1	Oscar	M	30-50	Svensk	Campingplass på Beito
3	RM2	Lars	M	30-50	Svensk	Campingplass på Beito
3	RK1	Elsa	K	30-50	Svensk	Campingplass på Beito
3	RK2	Anna	K	30-50	Svensk	Campingplass på Beito
4	RM	Kristian	M	30-50	Norsk (Sørlandet)	Campingplass på Beito
4	RK	Trine	K	30-50	Norsk (Sørlandet)	Campingplass på Beito
5	RM	Egbert	M	30-50	Nederlender	Fjellhotel
5	RK	Jasmina	K	30-50	Nederlender	Fjellhotel
6	RK1	Liv (gård)	K	30-50	Norsk (Østlandet)	Vandrerhjem
6	RK2	Eva (byen)	K	30-50	Norsk (Østlandet)	Vandrerhjem
7	RM	Jan	M	20-30	Nederlender	Vandrerhjem
7	RK	Caroline	K	20-30	Nederlender	Vandrerhjem
8	RM	Frederik	M	50 +	Dansk	Hotell i Fagernes
8	RK	Sofie	K	50 +	Dansk	Hotell i Fagernes
9	RM	Anders	M	50-70	Norsk (Oslo)	Cafe på Beito
10	RM	Günter	M	30-50	Tysk	Skysstasjon i Valdres
11	RK1	Katja (ung)	K	20-30	Nederlender	Skysstasjon i Valdres
11	RK2	Julie (eldre)	K	30-50	Nederlender	Skysstasjon i Valdres
12	RM	Ola	M	50+	Norsk (Trøndelag)	Privat hytte på Vaset
13	RM	Magne	M	50+	Norsk (Oslo)	Privat hytte på Vaset
13	RK	Turid	K	50+	Norsk (Oslo)	Privat hytte på Vaset

14	RM	Rolf	M	30-50	Norsk (Oslo)	Privat hytte på Vaset
14	RK	Kjersti	K	30-50	Norsk (Oslo)	Privat hytte på Vaset
15	RM	Sören	M	80+	Nederlender	Hotell i Fagernes
15	RK	Maria	K	80+	Nederlender	Hotell i Fagernes

Oversikt over informantene sees i tabell 1 med fargekoder. Hyttebrukere er markert i blått, norske turister i rødt og utenlandske turister i grønt. I tillegg har hver informant fått tildelt en informantkode. Sammen med intervjunummeret gir dette system i materialet mitt i henhold til transkripsjon og analyse. Du som leser forholder deg til fiktive navn som jeg har valgt å gi hver enkelt informant. Tabellen gir forøvrig kort bakgrunnsinformasjon om kjønn, omtrentlig alder, nasjonalitet og intervjusted. Jeg har tre intervjuer som involverer én informant, elleve intervjuer med to informanter og et intervju med fire informanter. De blir omtalt enkeltvis og i par, samt gruppevis. Noen pratet mer og andre mindre. Dette blir ikke videre bemerket.

4.2.3 Intervjuguiden

Intervjuene ble gjort med utgangspunkt i en åpen intervjuguide som inneholdt oversikt over sentrale stikkord, samt forslag til spørsmål. Derfor er ingen av intervjuene like, men de er basert på de samme strukturene og hovedelementene (Kvale og Brinkmann, 2009; Thagaard, 2002). Denne type intervju kalles gjerne semistrukturert, da noen føringer er lagt på forhånd samtidig som informanter og intervjuer i stor grad former intervjuet selv underveis (Longhurst, 2010). I det første studieområdet, Vesterålen, startet vi med en meget detaljert intervjuguide. Den inneholdt sentrale stikkord, forslag til spørsmål og bildeseriene. Underveis i feltarbeidet ble den nærmest lagret mentalt. I Valdres hadde jeg den detaljerte intervjuguiden med meg på samtlige intervju med egne kommentarer nedskrevet (se Vedlegg 1, intervjuguide hvor egne kommentarer er notert). Intervjuguiden er markert med tekstbokser som altså var mine egne kommentarer og kan sees som en utvikling av intervjuguiden. Det følte etter hvert lite hensiktsmessig å sitte med mye ark når jeg husket det meste etter å ha gjennomført mange intervju. Da laget jeg i stedet en liten huskelapp med alle viktige stikkord; ***bakgrunnsinformasjon, ferie, landbruk, landskap og bildene***. Jeg endte opp med å bruke huskelappen min aktivt mens selve intervjuguiden lå i veska, i tilfelle jeg hadde behov for å kikke på den. Dette opplevde jeg som en god intervjusituasjon, da jeg hadde fullt fokus på informantene, framfor en detaljert intervjuguide. Samtidig hadde jeg et lite ark med stikkord som på en enkel måte formaliserte intervjusituasjonen til en viss grad. Dette fordi jeg tror, i

samsvar med Tjora (2010), at informantene ofte forventer en viss standard når de stiller opp på intervju, blant annet ved å vente på neste spørsmål når de føler de har svart tilstrekkelig på foregående spørsmål (ibid.).

4.2.4 Kunsten å få turistene på kroken

I Valdres ble informantene oppsøkt der vi antok turister oppholdt seg, som på campingplasser, hotell, campinghytter, skysstasjonen og kafeer. Enkelte av hyttebrukerne ble oppsøkt privat på sine respektive hytter. Det kan tenkes at hyttebrukerne opplevde det som vanskeligere å si nei enn de andre turistene, da de ble oppsøkt i sin private sfære. Vi innledet samtalen med å presentere oss med navn, hvor vi kom fra og kort hva prosjektet gikk ut på. Videre spurte vi om de var interessert i et intervju på en drøy halvtime. Stort sett svarte de ja. Vi var veldig avhengig av at informantene ønsket å delta, da vi ikke kunne tilby noe slags "gode" eller fordel ved å delta, men folk var stort sett velvillige så langt de ikke hadde andre planer der og da. Det kan tenkes at det er uheldig at vi ikke fikk intervju med noen som ikke var interessert i temaet (Thagaard, 2002; Tjora, 2010). Ingen sa det direkte, men jeg kan ikke vite om svaret "vi har dessverre ikke tid nå" egentlig var en unnskyldning for manglende interesse for temaet. Enkelte andre var noe tvilende til å bli intervjuet, men da overbeviste vi dem med et smil og en lovnad om at det ikke skulle ta så lang tid.

Samtidig som informantene sa seg villig til å delta, informerte vi dem om at de ville forbli anonyme i undersøkelsen. Vi informerte også om bruk av diktafon og ba om godkjenning på det. Informert samtykke og konfidensielle retningslinjer var dermed ivaretatt (Kvale og Brinkmann, 2009). Diktafonen var et godt hjelpemiddel, da kunne vi fokusere på samtalen mellom oss og informanten(e), framfor å notere alt de sa (Crang & Cook, 2007, Tjora, 2010). Når diktafonen ble slått på anså vi intervjuet som startet. Om informantene ønsket mer informasjon innledningsvis om prosjektet fikk de noen korte opplysninger samtidig som vi lovte å svare de grundigere mot slutten. Det var viktig at vi ikke fortalte dem "poenget" i den norske gjengroingsdebatten før de hadde kommet med sine synspunkter og refleksjoner. Vi ga informantene en debriefing om temaet til slutt. Dette kalles gjerne for en traktformet spørreteknikk, i henhold til Kvale og Brinkmann (2009).

4.2.5 Intervjuets dramaturgi

Den første delen av intervjuet var en samtale om oppfattelse av landskap, relasjon til landskapet, informantenes syn på landbruk og hvordan de brukte landskapet, før vi avsluttet med å vise noen bildeserier. Vi startet alltid med enkle spørsmål for å skape ei uformell

stemning. I henhold til Tjora (2012) er dette gunstig da det høyner sjansen for at informantene blir avslappet og komfortabel med settingen. Etter hvert bygget vi opp intervjusituasjonen med mer krevende spørsmål som oppfordret til økt refleksjon før vi igjen roet det hele ned med en debrifing (ibid.). På bakgrunn av denne erfaringen tror jeg det er veldig nyttig å forholde seg til det Thagaard (2002) kaller den emosjonelle kurve for å få mest mulig relevant informasjon ut av informantene. Et intervju bør uansett starte med en innledning og avslutte med en debrifing. Dette gir intervjuet en naturlig avslutning, der intervjupersonen forhåpentligvis sitter igjen med en god følelse, og helst ikke en følelse av tomhet eller usikkerhet (Kvale og Brinkmann, 2009).

4.2.6 Forskers sosiale ferdigheter

Kvale og Brinkmann (2009) påpeker at forskerens kvalifikasjoner strekker seg utover det å ha kunnskap om temaet som tas opp i intervjuene. Det er minst like viktig å mestre menneskelige situasjoner, altså være i stand til å lese ulike situasjoner og mennesker, samt fange opp eventuelle misforståelser. Som intervjuer ønsket jeg å styre intervjusituasjonen minimalt og likevel få svar på de spørsmålene jeg hadde. Samtidig er det viktig å huske at det alltid vil eksistere et asymmetrisk maktforhold mellom intervjuer og informant, fordi det er intervjuer som styrer og senere har monopol på å fortolke det som ble sagt (ibid.). Videre var det viktig å skape en uformell tone som oppfordret informantene til å gi ekte og ærlig svar på spørsmål. Jeg sa blant annet "det er ingen fasit her" flere ganger for å understreke overfor dem at det svaret jeg var interessert i, var hva de mente, syntes og trodde. Jeg erfarte også at stillhet kan være hensiktsmessig fordi det gir informantene mulighet til å tenke og reflektere over et tema, og dette gjør de gjerne ved "å tenke høyt" – altså snakke. Hvis jeg som intervjuer skulle fryktet den pinlige stillheten, kunne jeg gå glipp av viktige tanker hos informantene. Det var også en kunst å vite når jeg burde stille gode oppfølgingsspørsmål. Det var viktig å lytte ekstra godt til hva de sa, og samtidig vurdere om de kanskje hadde mer å komme med. Når informanten kom med synspunkter jeg gjerne ville vite mer om, spurte jeg ofte om de kunne forklare litt mer eller "tenke litt mer høyt omkring temaet". Å stille oppfølgingsspørsmål kan av og til oppfattes som ledende spørsmål, hvilket det er mye kritikk mot. Fordelene ved den type spørsmål bør imidlertid ikke druknes i kritikk, noe også Kvale og Brinkmann (2009) påpeker. Jeg stilte ikke ledende spørsmål for å få de svarene jeg eventuelt ønsket, men for lede intervjuobjektet inn på prosjektets temaer fordi jeg ønsket deres perspektiver og synspunkter på det.

Jeg opplevde det også som viktig å kjenne min besøkestid som forsker samtidig som jeg ikke burde avslutte intervjuet hvis det kunne komme flere interessante perspektiver fra turistene. Når informantene sier ja til å bli med på en undersøkelse og får beskjed om at intervjuet vil vare i ca. en halvtime bør det imidlertid ikke vare en time. I de aller fleste intervjuene følte jeg som forsker at jeg hadde fått tilstrekkelig informasjon etter en halvtime. Jeg brøyt likevel ikke opp på en brå måte, men signaliserte tydelig at nå hadde jeg fått tilstrekkelige svar og la på den måten opp til at informantene kunne komme med spørsmål om de hadde noen. Dette var det flere som benyttet seg av, og da kom det gjerne flere interessante perspektiv fra informantene. Når jeg som forsker ikke følte at det kom noe mer av interesse takket jeg for deltakelsen og slo av diktafonen. De fleste informantene så dette som en avslutning, mens enkelte kunne komme med mer etter at diktafonen var slått av. Det kan sees som et problem at det kom mer informasjon etter at diktafonen ble slått av. Jeg løste det imidlertid med å skrive ned noen korte stikkord umiddelbart som etterpå ble forklart grundigere i forskerdagboken.

Jeg opplevde en meget bratt læringskurve i starten av feltarbeidet som etter hvert ble noe slakere. Likevel sitter jeg igjen med følelsen av at jeg aldri noen gang blir utlært. Jeg ser det som viktig at man kontinuerlig streber etter å beherske metoden enda bedre. Det kvalitative forskningsintervju som metodeverktøy er ingen kunnskap man kan lese seg til, men en ferdighet som må øves opp. Hvert intervju har sine nye utfordringer fordi ingen informanter er like og som intervjuer bør jeg tenke mer på informantene og mindre på intervjuteknikken (Kvale og Brinkmann, 2009). På bakgrunn av dette ser jeg det som en stor fordel at jeg var med en rutinert forsker i felt, som ga meg større spillerom underveis i prosessen.

4.2.7 Forskerdagboken – gull verdt i ettertid

Hvert enkelt intervju ble oppsummert, først ved at jeg pratet med den jeg hadde gjort intervjuet sammen med, og videre ved at jeg skrev ned hovedinntrykkene mine av intervjuet og informantene i forskerdagboka mi. Dette har i ettertid vært et godt hjelpemiddel. Dagboken er skrevet i ufullstendige setninger, men gjengir stemning, førsteinntrykk og ting informantene sa som jeg skrev ned fritt fra minnet. For eksempel husker jeg umiddelbart stemningen fra et intervju når jeg leser mine egne notater, blant annet: *"Vi må ta vare på norsk landbruk! I samme åndedrag får han fram at han ikke gidder betale skatt"*. Disse to setningene setter meg raskt på sporet av informantens sterke meninger om norsk landbruk og subsidiering med hans skattepenger som middel. Måten jeg har skrevet det forteller også meg hva jeg syntes om denne meningen, noe som er til hjelp da jeg ikke skal farge analysen

unødig med egne meninger. Fra en annen intervjusituasjon har jeg blant annet notert følgende: *"Han står i dørråpninga til hytta, noe mer reservert, men likevel med meninger"*. Når jeg leser dette husker jeg at kona umiddelbart engasjerte seg i intervjuet mens mannen var noe reservert. På lydopptaket kan man imidlertid få inntrykk av at de var like engasjerte begge to siden han faktisk sa like mye selv om han inntok en noe reservert holdning på avstand i dørråpninga. Andre notater bekrefter det jeg tidvis har hatt vanskelig for å tro, at analyseprosessen faktisk starter allerede underveis i datainnsamlingen: *"Virker mer reflektert over jordbruket i Norge enn andre nederlendere vi har pratet med"*, og *"Tok gjengroingsdebatten på bildene, men tror ikke det vil påvirke turismen"*. Dette var til god hjelp, spesielt i startfasen av analysen.

4.3 Bruk av bilder

4.3.1 Bildene som supplement til spørsmålene

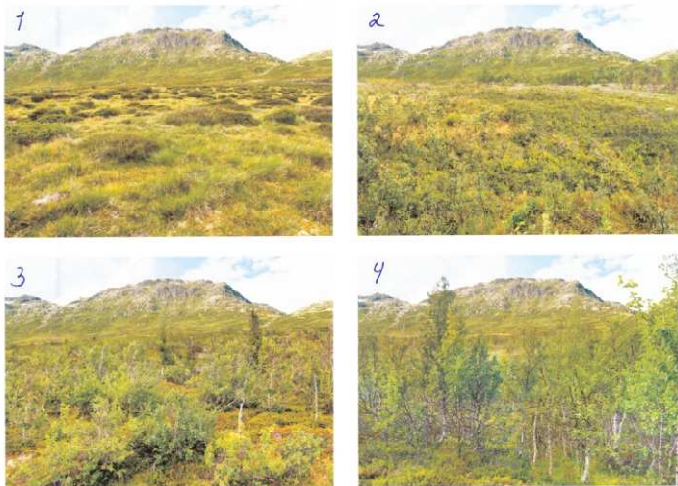
Figur 13: Bildeserie én.

I hvert intervju ble det brukt tre ulike bildeserier (se Figur 13, 14 og 15). Bildene er manipulert basert på forskning gjort av Bryn og Hemsing (2012), og viser hvordan landskapet vil endre seg i et 20-25-årsperspektiv. I bildeserie to og tre (Figur 14 og 15) antas det at landskapsutviklingen vil følge bildene som visst med nr. fra én til fire, altså fra øverst til venstre til nederst til høyre. Dette ble selvsagt ikke fortalt turistene før etter at de hadde svart på spørsmålene om bildene. Forøvrig er bildeseriene nummerert i ettertid for å gjøre masteroppgaven mer leservennlig¹³.

¹³ Bildene vises i større format i oppgavens analysedel.

Figur 14: Bildeserie to.

Figur 15: Bildeserie tre.

Vi viste først bildeserie én (se Figur 13), som viser to landskapsbilder fra Valdresregionen, hvorav et bilde har mye skog og det andre har mer landbruksjord. Etterpå viste vi bildeserie to (se Figur 14), som viser innmarksbilder av Valdres før vi viste bildeserie tre (se Figur 15) av utmarksareal i Valdres. Jeg henviser til kapittel 2.3.1 for grundig gjennomgang av dynamikken mellom innmark og utmark i det tradisjonelle landbruket. Turistene ble bedt om å anslå tidslinja i bildene; altså hva som var nå, tidligere og muligens framtida. Videre ønsket vi å vite hva de likte best, minst og hvilket de ville hatt på veggen, gått tur i og hvorfor.

Avslutningsvis forklarte vi at bildene var manipulererte, basert på naturvitenskapelig forskning

på Norsk Institutt for Skog og Landskap, for å vise hvordan man forventer gjengroing vil prege landskapet over tid. Vi ønsket med dette å illustrere at gjengroing faktisk skjer, og at det vil skje ganske store endringer i en tidsperiode på 20-25 år fram i tid (Bryn og Hemsing, 2012). Vi brukte bildeserie to og tre spesifikt til å vise hvordan endringene vil fremtre på forskjellig måte i innmark og utmark.

Figur 16: Det øverste bildet: Ca. 1970. Stølsvoll med eldre bygningsmasse. Nær Beitostølen, Øystre Slidre kom., Oppland. Foto&© Normanns kunstforlag AS, nr G-35-188.

Det nederste bildet: 22/6-2010. Stølsvoll med sammenrast sel og nye stølsbygg i bakkant. Samme fotosted. Foto& © Oskar Puschmann, Skog og landskap, nr. 20100622-OP-7682.

Figur 17: Det øverste bildet: Beitostølen - Valdres. Øystre Slidre kom., Oppland. Foto&© Normanns Kunstforlag AS, nr G-34-98.

Det nederste bildet: 22/6-2010. Beitostølen - Valdres. Samme fotosted. Foto & © Oskar Puschmann, Skog og landskap, nr. 20100622-OP-7491.

Etterpå viste vi noen "ekte" bilder, men de opplevdes etter hvert som lite hensiktsmessige. Informantene så ikke alltid noen forskjell på bildene, fargenyanser forstyrret mer enn ønskelig og lignende. De "ekte" bildene kan sees nederst i intervjuguiden (Vedlegg 1) samt på Figur 16 og 17. På bildene fra Beitostølen (se Figur 17) hvor det øverste bildet viser landskapet fra tidligere mens det nederste bildet viser dagens landskap, vises ikke gjengroingen tydelig fordi mye vegetasjon faktisk er tatt bort til fordel for større sentrumsbebyggelse, alpinanlegg og hytter. På bildene fra setra/stølen (se Figur 16) hvor det øverste bildet er fra tidligere mens det nederste bildet er av nyere dato, skal man etter min mening ha nokså detaljert kunnskap om vegetasjon for å se at landskapet er i ferd med å gro igjen som følge av mindre beitetrykk og annen landbruksdrift. Dessuten er ei seterstue borte til fordel for et nytt stort rødt hus som jeg vil tro er en ny driftsbygning, hvilket ikke vitner om gjengroing og nedlegging i landbruket, snarere tvert imot. Informantene ble nærmest litt forvirret av seterbildene på grunn av dette

fordi de hadde inntrykk av at det går nedover med landbruket i Norge, og at nettopp denne utviklingen var grunnen til at de ble intervjuet om landskap, landbruk og gjengroing. Jeg mener fokuset på oppgavens tematikk ble borte som følge av dårlig bildekvalitet og forstyrrende elementer når det gjelder de "ekte" bildene. Halvveis i intervjurunden i Valdres tok jeg opp dette med de andre forskerne, og vi ble enige om å ta bort de "ekte" bildene. I stedet dvelte vi ved de manipulerte bildeseriene og forklarte avslutningsvis gjengroingsproblematikken for informantene mens de fortsatte å se på bildene. På grunnlag av dette har jeg valgt å se bort fra de "ekte" bildene i analysen. Analysen baseres derfor på de tre første bildeseriene, samt refleksjonen som oppsto i etterkant.

4.3.2 Bildebruk som verktøy - fordeler og ulemper

Det meste av litteraturen jeg trekker inn i dette kapitlet om bildebrukens ressurs og ulemper, baserer seg på begrepet "scenario" – der manipulerte bilder regnes som en metode for å vise tenkte utviklingsløp, og hvordan de visuelt vil arte seg. Andre metoder kan involvere kart og tegninger, men bilder regnes som den enkleste varianten. (Tress & Tress, 2003a; Tress & Tress, 2003b).

Bruk av bilder i kvalitative forskningsintervju har både styrker og svakheter. Jeg har allerede påpekt noen svakheter ved de "ekte" bildene vi viste. En annen svakhet kan være at da vi spurte om "rekkefølgen" i bildeseriene så kunne noen turister være mer tilbøyelig til å se "riktig" rekkefølge fordi vi gjerne leser bildene fra venstre til høyre, slik vi leser en tekst. Turistene hadde imidlertid gode refleksjoner omkring deres valg av rekkefølge. En annen mulig svakhet som gjelder alle bildene, er at de viser et utsnitt av landskapet. Det er fotografen som har bestemt hva det skal være bilde av og ikke. Landskapet filtreres, der en del kommer innenfor linsa, mens andre ting holdes utenfor. Videre blir landskapet redusert til et statisk element på et papir. I dette tilfellet var også bildene manipulert, og informantene fikk ikke se det opprinnelige bildet. Bildemanipulasjon er imidlertid mye brukt i undersøkelser omkring landskapspreferanser, da det er mulig for forsker å vise hvordan landskapsendringer kan arte seg i framtiden. Når man stiller spørsmål ved dagens og framtidens landskap, altså hva turistene ønsker å se av landskap i framtiden, er manipulerte bilder et godt hjelpemiddel (Karjalainen og Komulainen, 1998; Tress og Tress, 2003b). Denne metoden har i de siste årene blitt et vanligere innslag i undersøkelser vedrørende framtiden og dens utvikling på mange flere områder enn landskap (Soliva og Hunziker, 2009).

Jeg vil argumentere for at bildenes fordeler veier opp for deres ulemper. Jeg fikk i mange av intervjusituasjonene en økt refleksjonsprosess hos informantene da jeg tok fram bildene fordi det opplevdes for mange som enklere å svare på spørsmål, samt reflektere over egne meninger og synspunkter når de kunne knytte det til bilder som lå foran dem. Jeg vil anta at intervjuene ble lengre, fyldigere og mer fokusert ved bruk av bilder som supplement. Denne fordelene pekes også på av andre, blant annet Collier (1957) og Van Auken, Frisvoll og Stewart (2010). Det er en stor fordel å ha noe konkret å vise til når man snakker om framtidens landskapsendringer med informanter som ikke nødvendigvis har kjennskap til tematikken (Tress og Tress, 2003a). I tillegg ble bildene et godt hjelpemiddel for å overkomme språkbarrierer i intervjuene med enkelte utenlandske turister og for øvrig ga bildene bedre flyt i samtalen med norske turister. Når jeg opplevde at informantene ikke hadde så mye mer å komme med i forhold til temaene jeg spurte dem om, valgte jeg å ta fram bildene. Det ga et løft til intervjuet samtidig som det var et tegn til informantene om at intervjuet snart var ferdig siden jeg sa "nå avslutter vi med noen bilder". Jeg tror også flere informanter opplevde intervjusituasjonen som mer givende med bilder. De ble aktivisert ved at de skulle velge bilder de likte og ikke, antyde tidslinja og annet (Flemsæter, 2009; Van Auken et al., 2010).

Kort oppsummert kan noen bilder fungere godt i møte med informantene mens andre ikke gjør det. Utfallet er umulig å vite på forhånd. Erfaringen min er at bildene må prøves og så får man ta en statusvurdering underveis av hvilke bilder som er gode og hvilke som er dårlige, og eventuelt bør tas bort. Som forskningsassistent og nå masterstudent er det imidlertid lite jeg får gjort med utvalget av bilder. De bildene som foreligger er de jeg har til rådighet. Jeg har som sagt valgt å se bort fra noen, men jeg kan ikke tilføye noen i løpet av intervjuene. I sin helhet mener jeg at bildenes positive effekt veier opp for deres svakheter i denne undersøkelsen, såfremt jeg som forsker har et reflektert forhold til bruken av dem. Det kan illustreres med følgende eksempel. En svakhet ved bildene er at jeg som forsker kan se noe annet i bildene enn informantene. For eksempel kan jeg se et "gjengrodd stygt landskap" mens informanten ser et "gjengrodd fint landskap". På grunnlag av dette var det viktig at jeg alltid spurte *hvorfor* det ene bildet ble foretrukket framfor det andre.

4.4 Etterarbeid

Underveis i feltarbeidet tenkte jeg hele tiden på hva resultatet kom til å bli og hvordan veien mot mål ville se ut, selv om jeg ikke på dette tidspunktet tenkte masteroppgave. Dette kan sies å være en tidlig startfase i analyseprosessen (Crang og Cook, 2007).

4.4.1 Transkribering

Med mange timers opptak på diktafon må nødvendigvis etterarbeidet starte med transkribering. Jeg ser det som en stor fordel at samtlige intervjuer er transkribert av meg, fordi jeg da kjenner datamaterialet godt. Min skrivemåte og tolkning av lydfilene vil samtidig påvirke resultatene og analysen i etterkant. Det er i så måte en styrke at jeg har utført en meget detaljert transkripsjon. Hvert eneste ord er skrevet ned og informantens tenkepauser er markert med "(...)".

Ved transkripsjon omformes muntlig tale til tekst, og dette gir en rekke utfordringer. Jeg kan vanskelig fange opp stemmeleie, kroppsspråk, ironi med mer. Lydopptaket jeg transkriberer er for øvrig allerede omformet en gang, der kroppsholdning og lignende ikke fremkommer (Kvale og Brinkmann, 2009). Siden jeg både har intervjuet, transkribert og analysert materialet, har jeg likevel unngått å miste mye informasjon ved "oversettelsene" fra muntlig tale til tekst (Tjora, 2010). Som vist tidligere var forskerdagboken min til stor nytte, da den hjalp meg til å huske hva slags inntrykk jeg hadde av informantene og intervjusituasjonen der og da. Uansett hvor detaljert jeg transkriberte, klarte jeg ikke nødvendigvis å fange stemningen som informantene følte på der og da, men jeg valgte ofte å skrive enkeltkommentarer i parentes, eksempelvis om informanten virket veldig usikker eller veldig.

Selv om det kan være uheldig å skrive en samtale om til tekst gir transkripsjoner store fordeler i analyseprosessen. Det gir meg tekst en som er lettere å få oversikt over, strukturere og senere kode og analysere (Kvale og Brinkmann, 2009).

4.4.2 Analyse

Mitt utgangspunkt har vært å jobbe fra data til teori (Tjora, 2010), da jeg som nevnt gjorde datainnsamlingen som en sommerjobb før jeg begynte på selve masteroppgaven. Det betyr at jeg har lest meg opp på aktuell og relevant teori med transkripsjonene fra intervjuene i bakhodet og underveis i skriveprosessen. Jeg tror likevel teorimaterialets omfang er stødig og relevant, da jeg startet med et bredt fokus og etter hvert valgte ut teori som jeg så som særlig relevant for oppgaven. Jeg har først og fremst benyttet meg av en temasentrert tilnærming i analysen, der jeg forsøker å sammenligne ulike informanters perspektiv på ulike temaer som gjengroing og landskap. Dette skal sees i forhold til informantens egen bakgrunn som barndom, hjemsted og relasjon til landbruk. I så måte kan analysen også sees som en personsentrert tilnærming, men den er strukturert etter temaer (Thagaard, 2002). Videre har jeg gjort en meningskoding, og deretter knyttet dette til relevant teori. For å systematisere noe

startet jeg med programvaren QSR NVivo 9 til meningskoding, hvilket innebærer at jeg har knyttet nøkkelord/koder som eksempelvis "bakgrunn", "landbruk" og "relasjon" til intervjutranskripsjonene (Kvale og Brinkmann 2009). Dette gjør at meningen i lange intervjuer blir redusert til kategorier/temaer som gjør det enklere å analysere. Transkripsjonene ligger fortsatt i programmet som enkeltelementer, men nå er de i tillegg koblet sammen i koder. Da kan jeg for eksempel kjøre en rapport hvor jeg får opp all tekst som er kodet "bakgrunn" med tilhørende info om hvilken transkripsjonsfil de tilhører. Faren ved å bruke programvaren i analysearbeidet er at jeg kan overse elementer (Tjora, 2010). Derfor valgte jeg underveis å gå tilbake til papirutskriftene for ikke å miste helheten i materialet mitt.

Uavhengig av verktøy som brukes i analyseprosessen påvirker jeg materialet ved at jeg bestemmer hvilke kategorier jeg skal bruke, og hvilken tekst som hører til hvilken kategori. En stor fordel ved programvaren slik jeg ser det, sammenlignet med å kategorisere for hånd, er at det er relativt enkelt å endre kategoriene i ettertid, men det endrer ikke på det faktum at det er forskeren som kategoriserer og koder (Kvale og Brinkmann 2009; Tjora, 2010).

De fleste sitatene i analysekapitlet er skrevet til fullstendige leservennlige setninger der innholdet er bevart, men "pyntet på" av meg. De utenlandske informantenes utsagn er oversatt til norsk, fra henholdsvis engelsk, svensk og dansk.

4.5 Forsker og forskning på trygg grunn

Etisk god forskning innebærer først og fremst å behandle intervjuobjektene med respekt. Det vil blant annet si å klargjøre for dem at de når som helst kan trekke seg fra intervjuet, fortelle hva informasjonen skal brukes til i forskningen og presisere at de er anonyme (Thagaard, 2002). Videre bør etiske betraktninger følge forskningsprosessen hele veien. Fra planleggingsfasen via felt og transkribering til analysering og rapportering (Kvale og Brinkmann, 2009). Jeg har hele tiden hatt omsorg for informantene mine. Jeg behandlet de med respekt underveis i intervjuene og har i ettertid tilstrebet å gjengi deres synspunkter slik de ble gitt til meg, og ikke løsrevet fra kontekst.

4.5.1 Min rolle – den reflekssive forsker

Min påvirkning og tolkning vil uten tvil farges av mitt ståsted. Noe annet ville vært umulig. Jeg må hele tiden være bevisst på min egen påvirkning siden jeg faktisk aldri står på utsiden av forskningen. Jeg er som reflekssiv forsker en del av konteksten i sin helhet. Jeg tror at ved å tilstrebe å være en mest mulig reflekssiv forsker, kan jeg være oppmerksom på det

intersubjektive ved intervjusituasjonen. Jeg vil med andre ord være bedre i stand til å se hvordan forsker og informant påvirkes av hverandre (Dowling, 2000; Tjora: 2010).

Informantene tildelte meg roller som geografistudent, bygdejente, norsk, odelsjente og relativt ung. Jeg ble nok sjeldent ansett som truende eller en allviter innenfor temaet. Det er likevel vesentlig at jeg er bevisst på hvilke føringer jeg eventuelt la på intervjuene (Thagaard, 2002). Selv om jeg som forsker hele tiden tilstreber en likeverdig rolle i relasjonen med mine informanter, vil man alltid kunne si at det er større eller mindre grad av asymmetriske maktforhold i et kvalitativt forskningsintervju. For det første kan ikke samtalen sees som en dagligdags samtale, siden det er forskeren som har regien over situasjonen i form av å starte samtalen, stille spørsmål og ha ansvar for å avslutte det hele. Informanten skal i stor grad bare svare på spørsmålene som stilles. Det foregår en enveisdialog, der intervjuer spør og informant svarer. For det andre er det heller ikke samtalen i seg selv som er målet for forskeren, men de beskrivelser og fortellinger som kommer ut av samtalen, som forskeren videre kan tolke og analysere. Dette vil også informanten i de fleste tilfeller være seg bevisst, og følgelig vurdere hva han/hun sier og ikke (Kvale og Brinkmann, 2009).

4.5.2 Troverdighet, overførbarhet og bekreftbarhet

Begrepene *reliabilitet*, *validitet* og *generalisering* henviser til vurderingen av forskningens gjennomføring og dens resultater i kvantitative studier. Thagaard (2002) overfører disse begrepene til *troverdighet*, *bekreftbarhet* og *overførbarhet* innenfor kvalitativ forskning, noe jeg mener er hensiktsmessig. Objektivitet er verken et realistisk mål eller ønskelig i en samfunnsvitenskapelig kontekst. I kvalitativ forskning brukes for øvrig andre begreper med samme betydning. For ordens skyld: Tjora (2010) mener at Thagaards innføring av nye begreper for det samme ikke er nødvendig. Han benevner reliabilitet som pålitelighet (troverdighet) og validitet som gyldighet (bekreftbarhet). Generaliserbarhet (overførbarhet) oversettes ikke av Tjora (ibid.).

Med kvalitative intervju som metode vil ikke resultatene bli det samme om forskningen hadde blitt gjort av en annen forsker. Målet bør likevel være at forskningen skal oppfattes *troverdig*, hvilket vil si at den kritiske leser blir overbevist om at forskningen er gjennomført på en tillitvekkende måte. I denne sammenhengen har det vært viktig for meg å forklare hvordan dataene har blitt utviklet i løpet av forskningsprosessen. Dette styrkes blant annet ved at jeg tydeliggjør skillet mellom sitat og det jeg selv har oppfattet i den aktuelle intervjusituasjonen. Videre styrkes den av at jeg har gjort intervjuer i samråd med Trägner og/eller Flø, samt at jeg

har hatt mulighet til å spørre de og flere andre om råd underveis. Jeg har også forsøkt å reflektere over de ulike kontekstene intervjuene er gjort i (Thagaard, 2002; Tjora, 2010).

Overførbarheten omhandler prosjektets relevans og gyldighet i andre sammenhenger, og det er i hovedsak jeg som forsker som må argumentere for dette (Thagaard, 2002; Tjora, 2010:179). Å gjennomføre et såpass stort prosjekt uten tro på at det er relevant og gyldig for samfunnet forøvrig, ville for meg vært totalt meningsløst. Mitt ønske er selvsagt at masteroppgaven skal være samfunnsrelevant og nyttig.

Bekreftbarheten er knyttet til selve tolkningen av resultatene, altså hvordan jeg analyserer dataene som foreligger. Et godt utgangspunkt for meg har vært følgende: jeg skal ikke svare på noe jeg ikke har data på. Jeg skal heller ikke forsøke å vri dataene mot et svar. Jeg skal analysere dataene slik de foreligger. I den sammenheng er det viktig at jeg gjør rede for tolkningens grunnlag (Thagaard, 2002), noe jeg har gjort ved å redegjøre grundig for bakgrunnen.

4.6 Oppsummering

I metodekapitlet har jeg gjort greie for bruken av metode fra start til mål i masterprosjektet mitt. Med dette kapitlet håper jeg at forskningen kan sees som transparent – det vil si gjennomsiktig (Tjora, 2010), ved at jeg har fortalt hvor og hvorfor veien gikk der den gikk, fra start til mål. Du skal som leser nå forhåpentligvis ha et godt utgangspunkt for å forstå oppgaven i sin helhet videre.

5 Landskap og endring relatert til landbruk

Som forklart innledningsvis har jeg delt hovedproblemstillingen i tre delproblemstillinger som danner struktur for kapittel 5, 6 og 7. I hvert kapittel vil jeg først innledningsvis presentere det som er det teoretiske grunnlaget før empirien presenteres og analyseres ved å trekke inn de aktuelle teoretiske perspektivene. Jeg oppsummerer også hvert kapittel enkeltvis, men samlet oppsummering kommer i konklusjonen.

I søken etter svar på den første delproblemstillingen; "*Hvordan beskriver turistene landskapet i Valdres og endring relatert til landbruk?*" vil jeg bruke teori som belyser at ethvert menneske ser forskjellige ting i et og samme landskap, basert på egne erfaringer og minner. Videre sees dette i sammenheng med landskapsverdier og landskapsendringer. Det teoretiske perspektivet landskap som mening er sentralt her. Konkret sagt vil jeg se nærmere på hvordan informantene beskriver landskapet. Det er interessant å se hvilke adjektiv og andre ord de bruker om landskapet omkring seg, samt bildeseriene vi viste. Dette gir signaler om hva de anser som positivt og negativt i landskapet, og hvorfor. Turistenes landskapssyn er veldig forskjellig, og jeg ser det derfor som nødvendig å starte analysen med informantenes egne beskrivelser av landskapet. De ble intervjuet på forskjellige steder, men samlet sett er det Valdreslandskapet som beskrives her. Jeg supplerer med turistenes beskrivelser og synspunkter av bildeserie én (se Figur 18), som viste to manipulererte landskapsbilder, henholdsvis et bilde med mye skog og et bilde med mye landbruksareal.

5.1 Informantenes landskapsbeskrivelser

Mitt analytiske utgangspunkt er at landskapet innehar ulike verdier og meninger for hver enkelt. Meinig (1979b) viser at ethvert menneske ser landskapet med egne øyne, utifra egne minner, erfaringer og kunnskap. Dette perspektivet viser også Jones (1991) til i sin tredeling av landskapssyn, der han ser den siste landskapskategorien som det subjektive og meningsfulle for det enkelte menneske, og for grupper av mennesker. Landskapets mening kan relateres til landskapets verdi for turistene, men det vil bli tydelig at landskapets verdi også er påvirket av andre faktorer, som hva turistene ønsker å gjøre der og da.

5.1.1 Valdreslandskapet sammenlignes med det hjemlige

"*Jeg ser et vennlig og åpent landskap*", sier hyttebrukeren Gerd fra Oslo. Ektemannen Jens sier seg enig og kommer med utfyllende beskrivelse: "*Det er et mildt terreng, som vil si at det ikke er noen skarpe fjell omkring som stenger*". Oscar fra Sverige beskriver landskapet med

lignende termer: *"Det er kupert, med mye skog, og fjellet i bakgrunnen"*. Hyttebrukeren Rolf fra Oslo karakteriserer fjellene noe annerledes: *"ganske høye flotte bratte fjell"*.

Günter fra Tyskland har vært i Norge mange ganger. Han er glad i friluftsliv og foretrekker fotturer og sykkelturner. Han sammenligner landskapet han ser i innlandet med landskapet på Vestlandet. *"Jeg liker innlandet best i Norge. Fjordstrøkene blir for mørke og deprimerende for min del. Her i innlandet finner jeg lett fjellstrøkene over tregrensa. De er åpne og frie. Her kan jeg gå nesten overalt og jeg trenger ikke engang en sti. Det er frihet,"* sier han. I motsetning til Günter, ser Egbert fra Nederland i hovedsak landskapet fra bilvinduet, men også han verdsetter det han ser. *"Jeg synes det er en fin kjøretur med vakker utsikt, der alt er fint og velorganisert. Det ser bra ut. Det ser vennlig ut"*, sier han.

"Vi er jo i hjerte av det flotteste i Norge", sier hyttebrukeren Anders fra Oslo, når jeg ber han beskrive hyttelandskapet sitt på Beitostølen. Han begrunner argumentet sitt godt: *"Oppe på fjellet går jeg fotturer på sommeren og skiturer på vinteren. Der finnes typisk fjellvegetasjon som småkratt og busker"*. Terrenget for øvrig gir han mulighet til både korte, lange, krevende og enkle turer, noe han verdsetter: *"Det er variasjonen som er fantastisk, og det har jeg funnet i Valdres"*. Til sammenligning omtaler han Hardangervidda, hvor han trakk sine barnesko som *"flat og kjedelig"*.

Frederik fra Danmark forklarer selv hvorfor han og kona verdsetter landskapet i Norge så høyt: *"Vi kommer fra Danmark som er flatt. I Norge er det alltid godt utsikt. I Danmark kan man ikke se så langt som her, fordi det alltid er noe annet i veien. Dessuten ser vi deres flotte elver og sjøer, og det er mye variasjon i landskapet"*, sier Frederik. Han føyer til at: *"det er jo fjellene vi først og fremst legger merke til og liker."* Kona Sofie er enig. *"Jeg liker landskapet spesielt godt der det faktisk ikke er vekster eller noe, bare bitte små lauv eller grønt land. Det er fint,"* sier hun. Julie og Katja fra Nederland beskriver også norsk landskap, og da spesielt Valdreslandskapet med sitt eget hjemland i tankene. *"Her lever dere i små samfunn som følger en hovedvei gjennom dalstrøkene, der husene ligger langs veien med jevne mellomrom. Det er vakkert og annerledes. Hjemme i Nederland bor alle oppå hverandre"*, sier Katja.

I tråd med Meinig (1979b) er det tydelig at landskapsoppfattningene blir formet av turistene som ser landskapet ut fra sine egne bakgrunnsrammer. I henhold til Greider og Garkovich (1994) tilfører mennesker mening til landskapet nettopp ved å betrakte det ut fra sine egne bakgrunnsrammer. Noen sammenligner med fjell hjemmefra, og "hjemmefra" kan her være både inn- og utland, mens andre sammenligner med fjell fra andre steder i Norge. Felles for

alle utsagn er imidlertid at landskapet de ser i Valdres sammenlignes med et eller flere andre landskap de kjenner til fra før. Da må nødvendigvis landskapsbeskrivelsene bli noe forskjellig, siden bildene de har med seg i hodene er ulike. Hvis det skal trekkes ut et felles holdepunkt blant informantens landskapsbeskrivelser er det at de ser Valdres som et variert landskap, og dette er positivt. Lignende funn ble gjort i "Cultour"-prosjektet som sådan, men da fant vi i tillegg at turistene verdsatte kontrast i form av vill natur og mennesker sammen, og spor etter mennesker i landskapet (Bryn et al., 2012; Vinge & Flø, 2012). Det kan være at kontrasten mellom menneske og natur ikke er så framtrødende i Valdreslandskapet som i bratte fjord- og fjellstrøk på vestlandet. Jeg fant flere "ulikheter" mellom funn fra hele intervjumaterialet i Cultour og oppgaven min, noe som utforskes nærmere i neste delkapittel.

5.1.2 Utlendingene ser kultur i landskapet med sine øyne

Figur 18: Bildeserie én viser to manipulererte landskapsbilder av Valdresregionen.

Det presiseres at her er sitatene hentet fra de delene av intervjuene hvor vi snakket om bildeserie nr. én (se Figur 18), i tillegg til betraktninger om landskapet omkring oss.

"Det nederste bildet med mindre trær ser mer utviklet ut enn det øverste bildet med mer trær, men likevel ser det ikke overutviklet ut. Det er fortsatt hus og skog der", sier Egbert fra Nederland. Han sammenligner helt klart med hjemlandet. *"I Nederland er alt land berørt av mennesker. Alt er utviklet, til og med der det er skog",* sier han. Günter fra Tyskland sammenligner også landskapet han ser med det han kjenner fra

hjemlandet. *"Jeg ser mer kultur i bildet med mindre trær og jeg mener det er viktig, akkurat som i Sør-Tyskland, at vi forsøker å beholde noe av kulturen. Hvis alt blir skog ser man ingenting"*, sier han. Sören er en eldre nederlender som i likhet med Günter etterlyser mer kultur i det norske landskapet. *"Vi har sett mange tomme gårdshus. Jeg tenker det er fordi folk har reist til større byer eller andre områder og det er veldig synd for bygdene. Vi har de samme tendensene i våre provinser. Folk forlater hjemstedene sine for å tjene mer penger andre steder"*, sier han.

Som vist tidligere sammenlignes landskapet turistene ser med landskapet de kjenner hjemmefra. De utenlandske turistene som snakker her, tar i aller høyeste grad med seg landskapene de kjenner hjemmefra i egne hoder når de betrakter landskapet i Valdres og Norge forøvrig. Det er interessant å se at de utenlandske turistene i Valdres verdsetter et åpent landskap og et levende kulturlandskap. De utenlandske turistene som fikk samme spørsmål i Vik i Sogn og i Vesterålen var gjennomgående mer positiv til et gjengrodd landskap (Bryn et al., 2012; Vinge og Flø, 2012). Samtidig viser kvantitative funn i prosjektet "Cultour" at respondentene i Valdres for det meste var indifferente når det gjaldt gjengroing. Resultatet fra prosjektet i sin helhet viser altså at utlendingene i snitt foretrekker mer gjengroing enn norske turister, men i Valdres vises andre svar (Bryn et al., 2012) og dette mener jeg sees i det kvalitative materialet også, selv om det selvsagt verken kan eller bør kvantifiseres.

5.1.3 Landskapet beskrevet ved hjelp av bilder

Nå vil jeg eksemplifisere turistenes beskrivelser i enkeltord ved å vise til bildeserie nr. én (se Figur 18) som ble brukt underveis i intervjuene. Denne bildeserien er den første i rekken av totalt tre bildeserier. Her vises to manipulererte bilder, hvor det øverste bildet har mye skog mens det nederste bildet har mye dyrket mark. Turistene ble spurt hva de likte best og hvorfor. I tillegg spurte vi om rekkefølgen av bildene, det vil si, hvilket bilde som var tatt først og sist i en antatt landskapsendring.

Av de norske turister ble det nesten utelukkende brukt negative ord om det øverste bildet og positive ord om det nederste bildet. Trine fra Sørlandet syntes imidlertid det øverste bildet var hyggeligere fra et personlig perspektiv, men ønsket samtidig å *"adoptere geiter for å beholde det nederste bildet"*. Av andre norske turister ble ord som *"gjengrodd"*, *"uflidd"*, *"fracflyttet"*, *"skogdekt"* og *"tilgrodd"* brukt om det øverste bildet. Om det nederste bildet ble det derimot brukt positivt ladete ord som *"åpent"*, *"hyggelig"*, *"vakkert kulturlandskap"*, *"sysselsetting"*,

"mye flottere" og "levende landskap med gårdsdrift". Ola fra Trøndelag sa også at det var "triveligere enn et gjengrodd landskap".

Kristian fra Sørlandet sa at det gjengrodde landskapet var *"fint på jakt"*, men poengterte samtidig at det nederste bildet var *"finere"*. Hans svar antyder at bruken av landskapet der og da til en viss grad styrer meningene. Enkelte utenlandske turister ga også lignende svar. For eksempel så Günter fra Tyskland muligheter for en campingplass i det øverste bildet, men ville helst bodd i det nederste bildet. Frederik fra Danmark ville reist på fisketur i det nederste bildet, men foretrakk ikke det ene framfor det andre. De øvrige som likte et bilde framfor det andre uavhengig av bruk, foretrakk det nederste bildet. Om det øverste bildet ble det brukt beskrivelser som *"vokst til masse skog"*, *"natur"*, *"skog"* og *"alle bøndene er borte, og da blir det villhet"*. Om det nederste bildet ble det derimot brukt beskrivelser som *"mer variert"*, *"mer gress"*, *"ganske fint"*, *"åpent"*, *"mer produksjon"*, *"mer vanlig"*, *"flere mennesker"* og *"mer vennlig"*.

Landskapet turistene så i området og på bildene, kan sies å være en blanding av landskapet de faktisk ser og de indre bildene og historiene de har med seg i tankene sine (Muir, 1999). Som Meinig (1979b) også viser, oppfatter informantene de samme landskapselementene, men de tillegges ulike meninger i henhold til vedkommendes erfaringer og tanker. Også Greider og Garkovich (1994) har et relevant perspektiv i denne sammenheng. Turistene tilskriver mening til landskapet ved å betrakte det, og å oppholde seg i det (ibid.). Turstblikket er ikke et universelt turistblikk, da turistenes "bagasje" må tillegges vekt (Urry & Larsen, 2011).

5.1.4 Valdres oppleves med mer enn øyet

I tillegg til å beskrive det landskapet de ser, er det også noen som beskriver kvaliteter ved landskapet som de bruker andre sanser for å oppfatte. Valdres er ikke bare fin utsikt når turistene kjører bil eller går tur. Valdres har også lyder, lukter, smak og ting å ta på. Noen ganger vil de ta i bruk alle sansene, og får da den totale landskapsopplevelsen, som Sofie fra Danmark hadde i fjellheimen. Hun beskriver den varmt og nært her: *"Det var bare helt stille og man kunne høre en fugl skrike helt over på den andre siden av sjøen. Det har vi opplevd en gang, og en annen gang kom det en reinflokk og de var så små så små, men vi kunne høre at de løp i snøen. De var så langt vekke. Det var helt fantastisk"*, sier hun.

Sofie fra Danmark sammenligner mye av Norge med hjemlandet. Blant annet sier hun at *"luften er friskere, og det kan jeg godt like"*. Katja er inne på en lignende tanke når hun sier at *"alt er veldig rent"*. Julie kaller i tillegg naturen vår for *"fin og rå"*. Günter fra Tyskland

bruker ordet "*frihet*" når han skal beskrive følelsen han har når han går i fjellet hvor vegetasjonen er så lav at han ikke trenger å følge en merket eller opptråkket sti. Turistene ser landskapet med sine egne turistblikk (Urry, 2002; Urry & Larsen, 2002). I tillegg bruker turistene mer enn bare synssansen, men i varierende grad. Tuan (1993) har et relevant poeng når han påpeker at synssansen brukes mest når vi oppholder oss i et landskap vi kjenner lite til. Synet er for mange den viktigste sansen når man skal bli kjent med landskapet, da det strukturerer hva vi sanser, men vi tar også umiddelbart i bruk andre sanser, som også Porteous (1990) skriver om. Ifølge Tuan (1974) vil det dog variere hvor mye vi bruker hver enkelt sans (ibid.), og dette kan relateres til hvordan man bruker og verdsetter landskapet, noe jeg skal se nærmere i kapittel 5.2.

5.1.5 Det fysiske og mentale landskapet

Landskapet turistene beskriver er en blanding av det fysiske landskapet de faktisk ser og deres mentale landskap som er i tankene deres. Alle informantene jeg snakket med ser det fysiske landskapet slik det ligger foran dem, men i tillegg blir den enkeltes syn og perspektiv i stor grad påvirket av det Muir (1999) kaller "det andre landskapet", som er det informanten forstår, oppfatter og sanser på grunnlag tidligere erfaringer, minner og forøvrig holdninger til det han/hun ser. Følgelig oppfatter turistene ulike landskap i ett og samme landskap (ibid.), og i henhold til Meinig (1979b) ser hver turist landskapet med egne øyne. Turistenes erfaringer, holdninger og verdier påvirker deres landskapsoppfattelse både bevisst og ubevisst (Greider & Garkovich, 1994). Dette blir enda tydeligere når vi relaterer landskapsoppfatningene til landskapsendring og landbruk som jeg skal komme inn på nedenfor.

5.2 Hva de foretrekker speiler deres verdisyn

Når turistene reflekterte rundt bildeseriene vi viste, spurte vi også hvorfor de foretrakk det ene framfor det andre landskapsbildet. Implisitt i spørsmålene om hvorfor de liker et landskap framfor et annet, ligger turistenes verdisyn i forhold til landskapet, altså hva de verdsetter og ikke. Turistene og hyttebrukernes landskapsbeskrivelser tas et skritt videre ved hjelp av teori som omhandler landskapsverdier. Her bruker jeg blant annet Jones (1993, 2008) sin kategorisering av landskapsverdier. Det sees videre i sammenheng med hva som må ligge til grunn for at noe i landskapet skal anses som en ressurs (Zimmermann et al., 1972) og følgelig bli en potensiell landskapsverdi.

5.2.1 Landskapsverdien relatert til bruksverdien

Jeg har allerede antydnet at det turistene foretrekker i landskapet kan varieres etter hvordan de bruker eller ser for seg å bruke landskapet. De foretrekker gjerne forskjellige landskap for camping, fiske og kjøretur. Disse dimensjonene understrekes ytterligere av empiri som følger.

Liv fra Østlandet snakker om kjedelige kjøreturer i skogdekt landskap, og eksemplifiserer med Nord-Østerdalen, der det etter hennes mening bare er trær. Venninnen Eva poengterer også at hun savnet utsikt til et vann hun kjørte forbi i sommerferien året før. Det eneste hun så var bjørketrær. Oscar fra Sverige har et lignende synspunkt: *"Det er jo kjedeligere, altså det er ikke så morsomt å kjøre der"*. Her sammenligner han Valdreslandskapet, som for han er åpent og variert, med andre skogdekte landskap han kjenner til. Både Oscar, Liv og Eva ønsker seg et åpent og estetisk vakkert landskap når de kjører bil gjennom Norge.

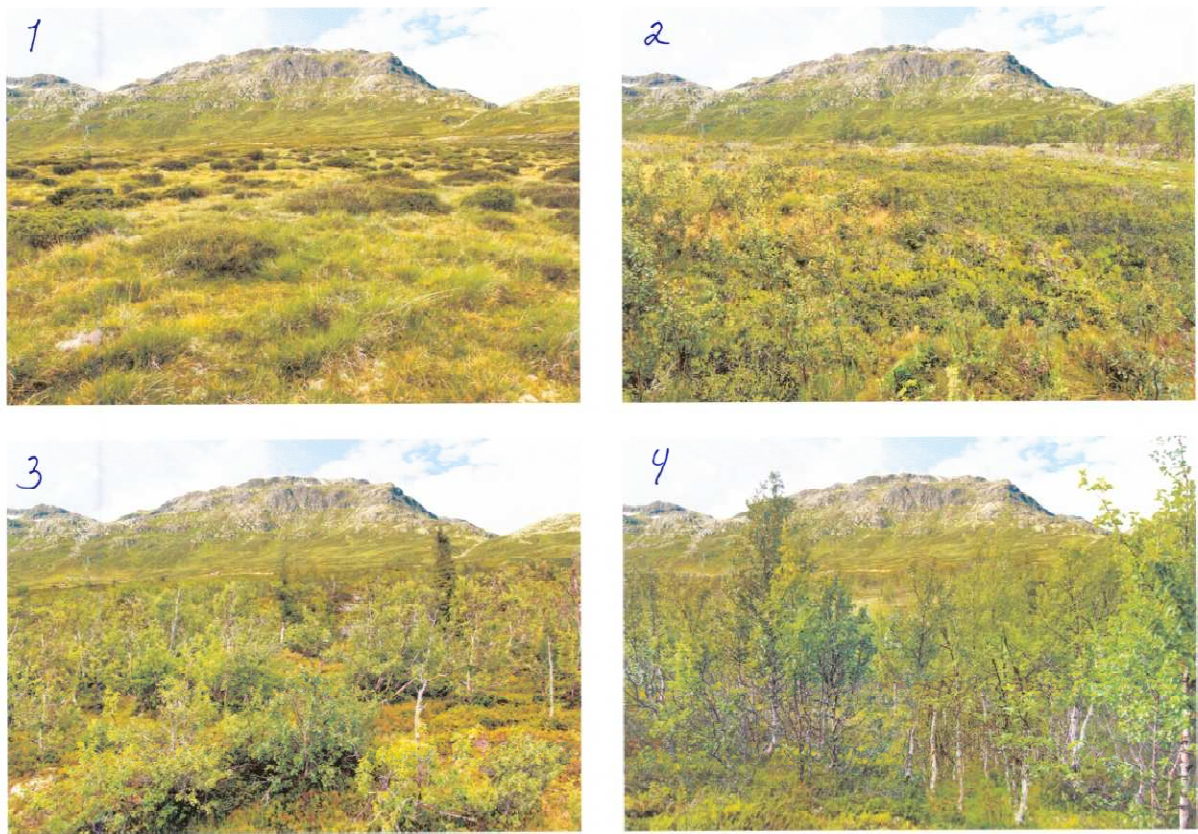
Venninnene Liv og Eva fremhever det åpne landskapet som fint i kontrast til skogen. Den er kjedelig og i tillegg stenger den for utsikten som angivelig kunne vært der. For dem er det her snakk om en estetisk verdi (Jones, 1993) i form av fin utsikt når de er ute og kjører bil. For Oscar er den estetiske verdien ved landskapet viktig. Han ønsker å ha noe flott å se på mens han kjører gjennom landskapet. Sannsynligvis opplever han i tillegg et åpent landskap som lettere å orientere seg i når han kjører, i henhold til Jones' orienteringsverdi i landskapet (Jones, 1993).

Frederik foretrekker et mer skogdekt landskap hvis han skal på fisketur. Han ser rekreasjonsverdien i både et åpent og et skogdekt landskap, men landskapsverdien avhenger av hva slags aktivitet han ønsker å holde på med. Hyttebrukeren Jens fra Oslo ønsker seg derimot et åpent landskap uansett hva han skal gjøre: *"Jag trivs best i öppet landskap sa Ulf Lindel. Og det er jo riktig det"*. Han ønsker både utsikt når han sitter på hytta og når han er ute på sykkeltur eller gåtur i området.

Som vi ser kan landskapet for Frederik gjerne variere med hensyn til bruksverdien. For Jens er det imidlertid et åpent landskap som er best, uansett. Han snakker om selve opplevelsen av å være i landskapet der han sitter på hytta si eller tar seg en sykkeltur i nærområdet. Han ser en estetikk- og rekreasjonsverdi (Jones, 1993) i landskapet. I tillegg ser han nok en anelse identitetsverdi (Jones, 1993) i landskapet, da han har hatt hytte i området i flere tiår og således har fulgt med på utviklingen.

Med referanse til Jones (1993) og hans kategorisering av landskapsverdier blir det tydelig at en landskapsverdi ikke nødvendigvis utelukker en annen. Som Frederik fra Danmark poengterer, vil landskapsverdien avhenge av hva han skal gjøre der og da. Det er forskjell på fisketur og biltur. Landskapsverdien vil variere med ulike bruksinteresser. Det er også derfor jeg omtaler Jones' (1993) estetikk- og rekreasjonsverdi som bruksverdi i en fellesbetegnelse.

I tillegg til at landskapverdiene varierer utifra bruk, vil de også variere over tid. En landskapsverdi er ikke statisk og evig. I henhold til Linton (1968) kan for eksempel utsikten i landskapet først ansees som en landskapsverdi når en eller flere betrakter utsikten i landskapet som verdifull. Og som både Linton (1968) og Lowenthal (2007) skriver, forutsetter ofte verdsettingen av utsikten i landskapet at menneskets grunnleggende behov som mat, husly og omsorg, er dekket først. Et element i landskapet kan altså få verdi, mens et annet element kan miste verdi, avhengig av menneskenes behov og ønsker i ulike perioder. Et viktigere perspektiv i henhold til empiriske funn, er at landskapsverdier kan variere fortløptende fra time til time og dag til dag etter hva turistene ønsker å gjøre når de er på ferie. I henhold til Jones (1993) er ikke verdier iboende i landskapet, men noe som oppstår mellom mennesker og grupper av mennesker som har ønsker, behov og interesser i landskapet.

Figur 19: Bildene av utmarka.

5.2.2 Turistenes vurderinger av landskapets bruksverdi

Jeg ønsker med dette avsnittet å eksemplifisere turistens bruksverdi¹⁴ i landskapet spesifikt ved hjelp av bildeserie tre (se Figur 19). Da vi viste bildeserie tre ble nesten alle turistene spurt om følgende: "*Hvilket bilde ønsker du å gå tur i?*", og "*Hvilket ønsker du å ramme inn som i bilde på veggen?*". Det presiseres at å ha bilde på veggen blir betraktet som synonymt med å nyte utsikten i landskapet i denne konteksten. Jeg ønsker å vise at noen foretrekker ett bilde til begge valgene, mens for andre blir det plutselig et ønske om å benytte seg av to bilder. Landskapsverdien kan altså variere i forhold til hva turisten ønsker å gjøre i

¹⁴ Med bruksverdi mener jeg fortsatt estetikk- og rekreasjonsverdi i henhold til Jones (1993).

landskapet, og her blir eksempelet å gå tur eller å se på landskapet. Bildeserie tre (se Figr 20) viser fire manipulererte bilder av utmarksareal i Valdresregionen. Det jeg ønsker å vise med tabell 1¹⁵, er at informantene ga ulike svar når vi spurte om hvilket landskap de vil *være i* og hvilket landskap de vil *se på*, og jeg mener en tabell supplerer teksten på en hensiktsmessig måte her. Flere ønsker bilde nr. én for både gåtur og utsikt, men svarene jeg fikk når jeg spurte hva turistene ville se på, altså ramme inn på veggen, varierte mer enn for turgåing.

Tabell 2: Oversikt over turistenes svar på bildeserie tre.

	Bilde 1 (åpent)	Bilde 2	Bilde 3	Bilde 4 (gjengrodd)	Ikke svart
Gå tur i/være i	14	2	1	-	9
Ha i ramme på veggen/se på usikt	9	5	6	3	13

Flere turister ønsker å gå tur i et åpent landskap, altså bilde nr. én. De forklarer det med at de vil se seg rundt og slippe å vasse i kratt og kjerr. *"Det er mye mer åpent, mye hyggeligere å gå. Du ser jo noe"*, sier Gerd fra Oslo. Liv fra Østlandet poengterer også at *"det er ikke så mye å snuble i"*. Gerd, Liv og andre turister med lignende synspunkter, ønsker seg bilde nr to på veggen. Oscar fra Sverige ønsker derimot å gå tur i bilde nr tre. Bilde nr. én blir *"litt for åpent"*, sier han. Sofie og Frederik fra Danmark velger stikk motsatt rekkefølge av det store mønsteret her, når de vil ha bilde fire på veggen og gå tur i bilde tre. *"Jeg vil gjerne ha litt mer utsikt hvis jeg skal gå tur"*, sier Sofie fra Danmark. De andre turistene ønsker seg et mer gjengrodd bilde å se på enn det de vil gå tur i.

Noen informanter vil ha i både pose og sekk, og velger bilde nr to for både for utsikt og turgåing. *"Jeg får litt beskyttelse av trærne samtidig som det ikke er helt stengt,"* sier Jasmina fra Nederland. Noen sverger til bilde nr. én både for turgåing og utsikt. *"Det første bildet er veldig spesielt. Jeg antar det er unikt for dette området"*, sier Egbert fra Nederland. Hyttebruker Anders fra Oslo synes verken bilde én eller fire er fine motiv. *"Bilde én kunne imidlertid vært et fint motiv hvis man plasserte mennesker i det"*, påpeker han. Ola fra Trøndelag klarer ikke bestemme seg for verken det ene eller det andre, og forklarer det med:

¹⁵ Antall er regnet etter antall ønsker, fordi noen har flere ønsker for ett og samme bilde. I tillegg svarte ikke alle på alt. I etterpåklokskapens lys skulle selvsagt dette spørsmålet vært tydeligere i intervjuguiden og i hodet mitt da det ble gjort intervjuer, slik at alle svarte. De store linjene sees likevel. Tabellen må ikke sees som kvantitativ statistikk, da den ikke innehar de egenskapene.

"I marka kan det godt være litt vegetasjon, men ikke for nært inne på hus, for det ser så fraflytta ut", sier han. Hans valg avhenger følgelig av om områdene rundt bildene er bebygde eller ikke.

Det er interessant å eksemplifisere turistenes landskapsverdi ved hjelp av bildeserien som viser utmarka i Norge av to grunner. For det første blir det enda tydeligere at landskapsverdien vil variere avhengig av hva de skal gjøre der, for eksempel å nyte utsikten eller gå tur. For det andre viser empirien at flere turister ser en estetisk verdi i landskapet i form av fin utsikt, selv om landskapet nødvendigvis ikke er åpent. Det er imidlertid viktigere at landskapet er åpent når det blir snakk om å gå tur i landskapet. Dette handler om tilgjengelighet og framkommelighet i landskapet. For å gå tur må det være lite høy vegetasjon. Flere turister ser en større aktivitetsverdi i et åpent landskap enn i et gjengrodd landskap. Dette er interessante funn, da det i den senere tid, ifølge Daugstad (2008) og andre, har blitt økt fokus på at turistene ønsker å oppleve landskapet, framfor bare å se på det. Sagt med andre ord må de kroppslige opplevelsene innlemmes i tillegg til turistenes blikk (Everett, 2008; Franklin & Crang, 2001, Moeran, 1985). Følgelig er det viktig å spørre om turistene har flere verdier i landskapet utover å se på det fra bilvinduet.

5.2.3 Turistenes landskapsverdier

Samtlige turister og deres og deres vektlegging av landskapsverdier er enklest å plassere under kategorien "ikke-økonomiske verdier" i landskapet, hvor Jones (1993) lister opp fire underkategorier. Her mener jeg den tredje verdien; landskapets *estetikk- og rekreasjonsverdi* er mest fremtredende i turistenes synspunkter. I denne konteksten synes jeg som sagt at begrepet *bruksverdi* er en passende samlebetegnelse på estetikk- og rekreasjonsverdi. Flere turister nyter utsikten i landskapet og bruker gjerne landskapet til ulike friluftaktiviteter i tillegg. Videre er det snakk om en identitetsverdi for enkelte som kjenner landskapet godt, enten i form av å ha tilgang til hytte eller å ha vært i området mange ganger før. Videre mener jeg det er snakk om en orienteringsverdi for dem som verdsetter det åpne landskapet fordi de da har bedre og mer utsikt enn i et tett og skogdekt landskap. Under Jones (1993) økonomiske verdi finner jeg de hyttebrukerne som eier sin egen hytte, fordi de føler eierskap til den og ønsker å verne om dens nærområde.

5.3 Landskapsendringer relateres til gjengroing og landbruksendringer

Landskapsverdiene sees nå i sammenheng med teori som omhandler landskapsendring. Også her tar jeg utgangspunkt i Jones (1979) og hans kategorisering av landskapsendringer. Jeg

relaterer det analytiske utgangspunktet til Antrop (2005), Hansen (1998), Hunziker et al., (2008) og Rennes (2011). Kort oppsummert forklarer de hvorfor vi er mer tilbøyelig til å godta endring i landskap med visse verdier og ikke i landskap med enkelte andre verdier. Dette sees i sammenheng med teori som omhandler landskapets minner, og da spesielt aktivitetslandskapet, i henhold til Ingold (1993), Wollan (2004) og andre sentrale teoretikere. Jeg vil også trekke linjer til teori som omhandler hva landskapet og endringene representerer for turistene i denne sammenheng.

Jeg startet analyseprosessen med å skille mellom de som raskt relaterte endringer i landskapet til gjengroing og landbruksendringer, og de som ikke gjorde det - og hvorvidt det var positivt eller negativt. Etterhvert så jeg et mønster som her danner strukturen for kapitlet. Det var få som snakket om gjengroing som positivt, men det var ulike grunner til at turistene snakket om gjengroing som negativt. Først tar jeg for meg de som relaterer gjengroing til landbruksendringer, og synes utviklingen går i feil retning. Så går jeg inn på endringer i forhold til aktivitet i landskapet. Videre tar jeg for meg de som snakker om gjengroing som negativt uten av landbruksendringer nevnes eksplisitt. Avslutningsvis ser jeg nærmere på hva turistene mener er et "riktig" åpent landskap, og hvordan det bør vedlikeholdes.

5.3.1 Det tradisjonelle landbruket er savnet i gjengroingens tid

Det er flere som savner noe de anser som verdifullt i landskapet slik de husker det var før. Hytta til Jens og Gerd lå tidligere i et stølslandskap med frittgående dyr. I dag er den omgitt av skog. Gerd nevner raskt gjengroing som en påvirkende faktor når vi ber henne beskrive landskapet og utviklingen siden de bygde hytte der for noen tiår siden. Både Jens og Gerd er enige om at gjengroingen påvirker deres bruk av landskapet omkring hytta. *"Det flotte er å se utover et landskap, og ikke bare inn i en mur av trær. Det er kjempetrist at Norge gror igjen"*, sier Gerd. Jens tilføyer at: *"Fraværet av beitedyr er allerede et stort savn"*. Jens og Gerd savner altså ikke bare landskapet slik det var før. De savner også aktiviteten i landskapet, i form av beitedyr og stølsdrift. Disse turistene er langt fra de eneste som raskt relaterer gjengroing til landbruksutviklingen, og da i negativ forstand. Trine og Kristian fra Sørlandet er også veldig bevisst på gjengroing. *"Jeg synes det er fint at det er en del kulturlandskap, sånn som at det er beiter for dyr og sånn. Ellers gror det veldig fort igjen. I tillegg ser jeg at tregrensa kryper oppover"*, sier Trine. Både hun og mannen sier seg enig i at det er negativt.

Johan fra Trøndelag er så negativ til gjengroing at han later til å ikke engang forstå hvorfor vi stiller spørsmål om gjengroing er positivt eller negativt. *"Landbruksutviklinga i Norge går*

gjerne veien og det har mye å si for landskapet. Vi vokser snart ned av løvskog. Hjemme prøver jeg i det minste å holde vegetasjonen nede. Det er viktig", sier han. Når vi spør hvorfor det er viktig får vi til svar: "Skal vi vokse helt inn så vi ikke ser noe slag?" Han forstår ikke hvorfor vi spør om noe som for han er så innlysende, og har heller ikke noe bedre svar enn at "et åpent landskap er fint". Det er mye mer, men han klarer ikke å sette ord på hva det er.

Kristian drømmer om tidligere gårdsdrift, og da spesielt det tradisjonelle selvhusholdet som landbruket sto for tidligere. Han refererer til en bygdebok fra 1940-tallet der besetningen på en gård besto av *"tjue høner, tre kuer, en hest og det var det hele"*. Så reflekterer han videre over utviklingen i dagens landbruk som han synes fjerner seg for mye fra forbrukerne: *"I dag er det mer komplisert og veien fra jorda til matbordet har blitt så lang. Da vi var små var det helt naturlig at vi fikk grønnsakene rett fra åkeren og inn i butikken. Nå skal det fraktes gjennom hele landet før det kommer inn i en butikk,"* sier han.

Kristian, Johan, Jens og Gerd snakker om gamle dager som et savn, og at gjengroing representerer en utvikling i feil retning. Landskapendringene og landbruksendringene relateres til hverandre og betraktes som negative. For Kristian er for eksempel tapet av den tradisjonelle landbruksdriften ensbetydende med at landskapet gror igjen. Når landskapet gror igjen blir det et symbol på en negativ endring i samfunnet som han ikke liker. Det tradisjonelle og stabile samfunnet som vedlikeholdt landskapet slik det skulle være, blir borte til fordel for et moderne og urbant samfunn som ikke produserer de samme verdiene. Dessuten går dagens endringer altfor raskt, og mange av dem er skapt av menneskene. Både Antrop (2005), Hansen (1998), Jones (1993) og Rennes (2011) påpeker det samme. Vi er mindre tilbøyelig til å godta landskapsendringer når de skjer i landskap vi oppfattet som stabile, og som vi gjerne også var knyttet til på et emosjonelt plan. I motsatt ende er vi mer tilbøyelig til å godta endringer i et landskap hvor vi har økonomiske interesser (Jones, 1993). I tillegg påpeker Antrop (2005) at vi ikke liker endringer som går for fort, og det er nettopp her mange av Kristians bekymringer ligger. Før kom maten rett fra åkeren, i dag kommer den fra butikken etter å ha blitt fraktet halve landet rundt. I underbevisstheten ligger hans bekymring for hva som vil komme i neste ledd av utviklingen.

Egentlig er jeg allerede her inne på svar som leder opp til det tredje delproblemstillingen, i kapittel 7. Det er snakk om hva landskapet er og bør være for Kristian, Jens, Gerd, Trine, Kristian og Johan. Landskapet representerer noe for dem som er i ferd med å gå tapt, der gjengroing nærmest er synonymt med den store stygge ulven. Det er snakk om både en

nasjonal og en personlig identitet, som både Graham et al., (2000), Lowenthal (2007) og Hunziker et al., (2008) skriver om. Turistene ser kultur og arv i landskapet som gror igjen og synes det er sårt. Jones (1991) viser til at kulturlandskapet kan oppfattes som en kulturarv som gir mening for enkelte mennesker og grupper i samfunnet, og som på grunn av det, er ønskelig å bevare.

5.3.2 Aktivitetslandskapet gror igjen

Som nevnt snakker Johan om at et åpent landskap er "mye mer", men han klarer ikke å sette ord på hva det er. Det kan ha sammenheng med hans nære relasjon til landskapet og arbeidet som er lagt ned i det fra gammelt av. Hyttebruker Ola kommer med lignende uttalelser og sier som følger: *"Det gror igjen og det er synd at all den jorda som de gamle har dyrka opp gror igjen og dekkes av så store trær. Før dyrka og pløyde dem jorda. På sommeren gikk folk med ljà. Det var et slit i bakkene og nå gror det altså igjen"*, sier han. Han ser utvilsomt aktivitetene i landskapet fra tidligere. Aktiviteter hvor sporene gror igjen. Han synes nærmest det er respektløst overfor tidligere generasjoner at vi lar landskapet, som folk har dyrket opp med hender og enkle redskaper, gro igjen. Han snakker om et tap og relaterer det til arbeidsdimensjon ved landskapet. Günter har også et lignende perspektiv i sin påpekning av landskapet som uttrykk for arbeidsinnsats: *"Det er lagt ned mye arbeid i jorda, og det vil kreves mye arbeid for å unngå gjengroing av det i dag"*, sier han. Johan er tidligere gårdbruker og Ola har vokst opp på gård. Ola bor i dag i Trondheim, mens Günter og Johan bor i rurale strøk med høyt innslag av landbruksdrift.

Anders sier også at *"der vi ser det gror igjen får vi et helt annet landskap enn det var tidligere, da det ble drevet landbruk der"*. Han snakker også om utviklingen i negative ordlag, men har et noe mer rasjonelt syn på utviklingen enn Johan, Ola og Günter. Et samfunn vil alltid være i utvikling, og det er et spørsmål om vilje for å bevare og opprettholde et ønsket landskap, sier han. Som Bürgi et al., (2004) påpeker kan vi faktisk ikke unngå endring, da det alltid foregår en dynamisk prosess i landskapet.

Uavhengig om man ønsker å bevare landskapet eller har en mer rasjonell holdning til det, så ser vi aktiviteter i landskapet basert på våre kunnskaper, meninger og relasjoner til det (Ingold, 1993). Det kan se ut til at de som har en sterk relasjon og kjennskap til landbruket slik det tradisjonelt var, har sterkere følelser når de ser på et landskap som gror igjen. Det er deres forfedres slit og arbeid som gror igjen. Hos Johan, Ola og Günter kan vi skimte en lengsel etter det arbeidet som engang ble gjort i landskapet, og hvor sporene etter arbeidet

dessverre gror igjen. I tillegg "gror kunnskapen igjen" i takt med gjengroingen. Eller sagt med andre ord; kunnskapen blir borte fordi den ikke lenger blir overført fra generasjon til generasjon i praktisk arbeid. For mange forbindes landbruksarbeidet med en såkalt "taus" kunnskap som ble ført videre fra generasjon til generasjon ved at det ble vist i praksis hvordan det skulle gjøres samtidig som man forklarte. Ingold (1993) snakker om "taskscape" og mener det innebærer en rekke aktiviteter i landskapet som utføres av mennesker med kunnskap om landskapet og de spesielle aktivitetene. Dette kan relateres til Wollan (2004) som forstår landskapet som praksis. Det vil si at måten vi bruker og nyttiggjør oss av landskapet gir mening for oss (ibid.). Det gjør vi også i dag, men det var i praksis tydeligere før. Da var menneskene bundet til landskapet på en helt annet måte fordi de var direkte avhengig av å dyrke jorda for å overleve. De hadde helt andre kunnskaper om landskapet enn vi har i dag, og mange var nærmere knyttet til landskapet enn vi er i dag (Hansen, 1998). For blant annet Ola innebærer et vedlikehold av landskapet samtidig en respekt og ivaretagelse av forfedrenes arbeid og kunnskap i landskapet.

5.3.3 Gjengroing uten at landbruk nevnes eksplisitt

For andre turister handlet ikke gjengroing utelukkende om landbruksendringer, men gjengroing ble likevel omtalt som negativt. Jeg trekker spesielt fram uttalelsene fra Eva, Liv og Turid her. De viser nemlig hvordan landskapets verdi kan endre seg, som følge av gjengroing, og hvordan gjengroing kan representere noe symbolsk, uavhengig av landbruksendringer.

"Jeg synes det blir altfor tett med trær overalt, samme hvor du bor og har hytte", sier Eva, turist fra Østlandet. Venninnen Liv, også fra Østlandet, er enig og bruker ord som *"mørkt"* og *"dødt"* om skogbunnen fordi det ikke blir noe vegetasjon der når lyset ikke slipper til gjennom trærne. Eva nevner landbruk senere i intervjuet, men hovedfokuset for hennes del er at utsikten blir borte uansett hvor hun er. Landskapet blir monotont for henne, noe som er negativt. Landskapet mister noen viktige verdier når det gror igjen. Også her er det fruktbart å bruke Jones (1993) sin kategorisering av landskapsverdier. Det han nevner som estetiske verdier i form av fin utsikt går tapt. For venninnene mister et gjengrodd landskap sine estetikk- og rekreasjonsverdier. Det er ikke like verdifullt å gå tur i et monotont landskap eller i en skog hvor skogbunnen omtales som mørk og død.

For hyttebrukeren Turid fra Oslo er det også snakk om en estetisk verdi, men hennes utsagn kan sies å omfatte enda mer, noe symbolsk endrer seg og nærmest blir borte når

bjørkestammene vokser annerledes enn tidligere. *"Gjengroingen går så fort at eventyrskogen i form av små krokete bjørkestammer blir erstattet av lange rette bjørkestammer. De nye bjørketrærne vokser tydeligvis opp i et helt annet miljø"*, sier hun. De krokete og forvridde bjørkestammene har nærmest blitt et nasjonalsymbol i Norge. Først så vi det i landskapsmaleriene i nasjonalromantikken (Andersen, 2001; Daugstad, 1999). Vi så også kongen og kronprinsen avbildet ved en bjørkestamme i Molde (se Figur 12 side 46) på flukt fra tyskerne i 1940 (Visitnorway, 2013). Det var flere enn Turid av mine informanter som la merke til at den krokete fjellbjørka nå vokser rett opp i fjellheimen, og alle som nevnte det ønsket den krokete fjellbjørka tilbake. Den kan sees som et nasjonalsymbol, og dens endrede vekstformasjon i fjellet representerer gjengroing for Turid, og hun liker det ikke.

5.3.4 "Åpent landskap" er ikke hva som helst

Figur 20: Utsikt fra hytta til det området hyttebrukeren omtaler som "sår" i landskapet. Foto: Grimsbo.

Det var som nevnt ingen i Valdres som snakket om gjengroing som utelukkende positivt, men turistenes ulike synspunkter fortalte meg at det motsatte av et gjengrodd landskap - altså et åpent landskap - ikke er hva som helst. Her fant jeg nyanser. Det var tydelig ulike meninger om hva et "riktig" åpent landskap er, og hvordan dette landskapet skal ivaretas på best mulig måte. Du blir her presentert for noe ny empiri, men dette knyttes også sammen med tidligere empiri fra hele kapittel 5.3.

"Landskapet er nesten ikke til å kjenne igjen seg hvis en går en tur, for alt blir jo forandra når det blir helt snauhogt", sier Kari og henviser til skogsarbeid hjemme i Trøndelag. Ektemannen Johan er enig. *Jeg driver selv med skogsarbeid og er ganske bevisst på å ikke ha for store flater,"* sier han, og legger til at han har fått skryt for dette i lokalsamfunnet. Hyttebrukeren Rolf kaller det *"miljøkriminalitet"*, og sikter til et område oppi fjellsida der en grunneier tok seg til rette og pløyde opp og fjernet skog og all annen vegetasjon. *"Videre satte han i gang og lagde svær infrastruktur. Det var et eneste stort sår i landskapet. Nå har det heldigvis grodd litt mer igjen"*, sier han (i intervjuet eksemplifisert ved utsikt til et hogstfelt, se Figur 20). Det snakkes her om et industrialisert skogbruk, som jeg nevnte i kapittel 2.3 om landbrukshistorie. Inntil 1950 ble tømmerhogst stort sett utført med håndkraft. I dag brukes

store skogsmaskiner, og det hogges ofte ned store områder (Store norske leksikon, 2013b). Dette er ikke ønskelig, og det kan også unngås ved å hogge skog uten å ta så mye at det blir åpne flater, mener Johan. Han snakker om en realisering av landskapets økonomiske verdi (Jones, 1993), som ikke må gå på bekostning av ikke-økonomiske landskapsverdier, som estetikk- og rekreasjonsverdier (Jones, 1993).

I tillegg til det industrialiserte skogbruket var flere turister opptatt av hvordan et åpent landskap skal holdes åpent. Som vist i kapittel 5.3.1 var Johan, Ola og Günter opptatt av at det er landbruksaktivitetene som skal holde landskapet åpent. De savnet mye av det tradisjonelle landbruket fra tidligere. Frederik fra Danmark ønsker også et helhetlig velpleid landskap, men i hans perspektiv måtte det ikke nødvendigvis være et levende landbruk som vedlikeholdt det. *"Jeg kan godt like natur, men den må ikke bli for vill. Det er fint om noen passer på den litt og vedlikeholder den"*, sier han. Videre tilføyer han: *"Man kan godt ha dyr for å holde vekstene nede selv om de ikke brukes til produksjon. I Danmark gjøres det. Vi setter ut dyr som ikke egentlig er beregnet for produksjon, men for å sørge for at landskapet ikke forandrer karakter. Det tror jeg man skal gjøre for å bevare landskapet"*. Frederik fra Danmark ønsker altså et velpleid landskap, men det trenger ikke være et aktivt landbruk som gjør den jobben, slik det framgår i sitatet ovenfor. For hyttebrukeren Ola ville det derimot være synd at forfedrenes landskap (aktivitetslandskapet) gror igjen, og det ville vært feil om det var noe annet enn et aktivt landbruk som skulle opprettholde landskapet slik han ønsker det.

Av det jeg kan lese av informantenes uttalelser i sin helhet, så er altså et gjengrodd landskap, eller i hvert fall et ensidig landskap i form av bare trær, helt feil. De fleste ønsker seg variasjon og et åpent landskap. En viktig dimensjon er da at et åpent landskap ikke er hva som helst. Dette, samt andre funn i delkapittel 5.3 relaterer jeg til hva gjengroing representerer for den enkelte turist.

5.3.5 Gjengroing representerer ulike tap

Oppsummert viser funn i hele delkapittel 5.3 at gjengroing i landskapet er negativt fordi det representerer et tap for turistene, men tapshistoriene varierer ut fra turistenes egne erfaringer, minner og kunnskap om landskap og landbruk. Våre bakgrunnshistorier påvirker i høyeste grad hvordan vi ser landskapet i dag, i henhold til Meinig (1979b). For noen representerer gjengroing tap av det tradisjonelle landbrukslandskapet, for andre er det tap av forfedrenes arbeid fordi deres aktivitetslandskap gror igjen, for andre er det tap av utsikt fra hytta og bilveien og for andre igjen er det tap av vekstformen til bjørka som ikke lenger vokser i en

krokete formasjon. Samtidig påpeker flere turister at et åpent landskap ikke er hva som helst. Vi ser at deres minner og kunnskap om landskapet påvirker holdningene deres til hvordan et åpent landskap skal ivaretas. Det skal ikke se ut som et industrialisert skogbrukslandskap. For noen er det dessuten kun et aktivt landbruk som kan vedlikeholde landskapet på riktig måte, for å bevare forfedrenes aktivitetslandskap, i henhold til Ingold (1993), Hansen (1998) og andre.

6 Turistenes tilknytning til landskapet relatert til forståelse og verdsetting av landskapet

Her vil jeg søke svar på delproblemstilling to: *"Hvordan har tilknytning til landskapet innvirkning på turistenes forståelse og verdsetting av landskapet?"*. I antall sider er det empiriske materialet jeg har aktivisert under delproblemstilling to mindre omfattende enn for delproblemstilling én og tre. Det er fordi de empiriske funnene her ikke er like omfattende, og det i seg selv er et funn. Alle turister evner å beskrive landskapet i Valdres og til en viss grad endring relatert til landbruk (delproblemstilling én), og alle har en mening om hva landbruket i landskapet og landbrukets rolle i samfunnet skal være (delproblemstilling tre). Men når jeg her ser på deres tilknytning til landskapet blir de empiriske funnene mer begrenset, samlet sett. Det er fordi enkelte hadde såpass liten tilknytning til landskapet at de ga relativt korte svar på spørsmålene omkring dette.

Teoretisk tar jeg utgangspunkt i innenfra- og utenfraperspektivet (Christensen, 2002; Daugstad et al., 2002), for å belyse hva som gjør at mennesker opplever landskapet innenfra eller utenfra, og hvordan det påvirker deres forståelse og verdsetting av landskapet. Det er fortsatt relevant med teori om landskapets mening for den enkelte. Jeg støtter meg også på teori om turister og hyttebrukeres motivasjon for å feriere i landskapet.

6.1 Hyttebrukerens tilknytning til landskapet

Hyttebrukerne antas å ha en større tilknytning til landskapet fordi de har en mer varig og stabil relasjon til området. Derfor starter jeg med denne informantkategorien når jeg søker etter svar på masteroppgavens andre delproblemstilling.

Hyttebruker Kjersti fra Oslo sammenligner barndomshytta i Trøndelag med hytta hun har sammen med mannen på Vaset nå, og da er det ulikheten i standard hun trekker fram: *"Det var verken vann eller strøm der"*. Kjersti og Rolf har bare hatt hytte på Vaset i et tiår, og den har alltid hatt høy grad av komfort. Magne og Turid har derimot hatt hytte i flere tiår på Vaset, og husker godt hvordan det var å komme til ei kald hytte uten innlagt vann og strøm da barna fortsatt var små. Med litt mer komfort som innlagt vann og strøm, samt kjøvevei helt til døra, har bruken av hytta økt betraktelig for dem. *"Nå har vi til og med feiret jul her, og helgeturer er absolutt overkommelig. Vi drømmer oss ikke tilbake til skituren opp til hytta der vi ble møtt med minusgrader inne altså"*, sier Turid.

Figur 21: Utsikten fra privat hytta som en gang lå godt over treghensa. Foto: Grimsbo.

Økt standard på hyttene ønskes altså velkommen, men det er andre utviklingstrekk de bekymrer seg mer for, blant annet treghensa som kryper oppover og ødelegger den utsikten de engang hadde. *"Gjengroingen går så fort at ungene våre som nå er i tredveåra, ser forskjellen, men de husker såklart ikke det gamle fjellet, da det faktisk var helt nakent innover her. Vi bygget bevisst over treghensa for mange år siden. Nå sitter vi akkurat i treghensa. Hva skjer om noen år?"* spør Turid. Hun tilføyer:

Og vi tenker jo at det er manglende, altså at dyr hadde hjulpet veldig." Figur 21 viser utsikten fra hyttedøra deres.

For hyttebrukerne var gjengroingen også knyttet til et annet dilemma, nemlig det de ser som den enorme økningen av hytter i nærområdet. *"Jeg håper at det vokser litt til her. Det blir penere med litt bjørk og sånt rundt her fordi hyttene ligger jo altfor tett. Dessuten er det penere med litt vegetasjon rundt som gjør at det ser litt mer naturlig ut"*, sier Kjersti. Ektemannen Rolf påpeker at kona har såkalte *"grangener"* fordi hun trakk sine barnespor i granskogen. Han vil ikke ha skog, men er likevel med på tanken om at litt bjørk skjermes dem for naboene. De er enige i at det er altfor mange hyttenaboer omkring dem. Den økende hyttebyggingen er ikke spesielt ønskelig fra et individualistisk perspektiv. *"Jeg reagerer på unødvendig mye rasering av natur for å legge opp kabler til hytter og infrastruktur. Vi trenger jo ikke en seks-syv meter bred vei opp her. Heldigvis er de flinke til å kable, da de graver ned alt"*, sier Kjersti. Hun og ektemannen ønsker ikke forandringen de ser, men unner samtidig andre å ha hytter også. Kjersti har imidlertid et poeng hun synes er viktig angående hytteutbyggingen: *"Et sted bør ikke gape for høyt. Det må ikke bli for tett"*, sier hun. De ønsker seg ikke en kopi av Beitostølen på Vaset. Mannen Rolf utdyper det slik at det ikke skal være noen tvil: *"Det må ikke bli sånne kjempestore konsentrasjoner. Da kan de like gjerne la være altså"*. Han tror imidlertid at Norge kan klare å kombinere de to hensynene, altså at alle som ønsker det får hytte, men at de ikke bygges for tett. *"Vi er et ganske stort land og ikke*

veldig mange mennesker. Er det noe vi har så er det plass", sier han for å begrunne synspunktene sine.

Litt småkratt for å skjerme seg fra de utallige hyttenaboene er altså fint, men det er ikke til å komme bort fra at fullstendig gjengroing er og blir negativt: *"Det er vel noe med måtehold"*, sier Magne fra Oslo. Litt lenger nede i hyttegrenda, der trærne allerede er på høyde med hyttetaket, sitter Ola på terrassen og savner både mer utsikt og mindre hyttenaboer. *"Det er ikke for ingenting at folk hogger ut skogen her. De vil ha utsikt"*, sier Ola¹⁶. Videre påpeker han at hyttegrenda for hans del blir for tett bebygd. *"Det er ikke noe vits i å spandere på seg ei hytte når man skal bo tettere der enn på hjemstedet,"* sier han. Dette kan være en underliggende årsak til at Ola "bare" velger å låne kameratens hytte framfor å eie egen hytte. Selv om han ikke eier hytta har han tilbrakt feriene sine over flere år på hytta. De andre hyttebrukerne eier hytta si, og det antas at de føler et sterkere eierforhold både til hytta og stedet. De ser at drømmen om ei usjenert hytte over tregrensa ikke er oppnåelig, men de ønsker likevel at hytteutbyggingen gjøres på en god måte. Jeg benytter meg igjen av Jones' (1993) landskapsverdier i denne konsteksten. Her sees en blanding av økonomisk verdi i form av eierskap til hytta og identitetsverdi i form av egeninteresse i dens nærområde (Jones, 1993).

Hytte-drømmen før og nå har endret seg akkurat som landskapet omkring dem. De som har vært hyttebrukere i Valdres lengst, i flere tiår, startet med utedo og stearinlys over tregrensa i terrenget. Nå har hytta både innlagt strøm og vann, samt kjørevei helt fram. Dette er vel og bra, men det er bekymringsverdig at tregrensa ser ut til å trekke nærmere hytteveggen for hvert år som går. Det eneste positive med flere trær, er at de skjermer for hyttenaboene som det bare blir flere og flere av. Et tveegget sverd er at "alle" vil ha hytte på høyfjellet i usjenert beliggenhet. Det framgår tydelig her at balansen mellom individets ønsker og samfunnets behov er vanskelig. I utgangspunktet ønsker flere seg ei hytte på høyfjellet som ligger usjenert til langt fra folk, men når "alle" ønsker seg hytte må det reguleres. Hyttebrukeren Jens fra Oslo påpeker at: *"Det er fint at hytteutbyggingen skjer i mer konsentrerte områder nå, og ikke klattvis som på Hardangervidda før, der det nå ligger ei hytte på hver knaus innover"*. Når hytteutbygging skjer på konsentrerte områder for å skjerme fjellområder, så må hyttebrukerne dele godene med flere. Det betyr flere hyttenaboer, men med gjengroing skjermes man noe fra

¹⁶Han forklarte at i hyttas nærområde var det nylig hogd ned småskog etter ønske fra hyttegrenda for å få et mer åpent landskap.

sine nye hyttenaboer. At hytteeierne vil ha området rundt hytta for seg selv og ha mulighet til å bestemme over endringer selv kan knyttes til en relativt fersk studie av Farstad og Rye (2013), som viser at hytteeierne har en tilnærmet lik oppfatning som lokalbefolkningen. Som de lokale støtter de ny utvikling i området, men kun så lenge etableringen av nye hytter ikke skjer i deres nærområder. Perspektivet "ikke-i-min-bakgård" er med andre ord høyst relevant her (ibid.).

Det framgår også i empirien presentert i starten av delkapitlet, at hyttebrukerne snakker om den gamle hytta med utedo uten innlagt varmt vann og strøm som både nostalgisk og upraktisk. Det ser ut til at hyttebrukeren ønsker en hytteløsning som er praktisk og brukervennlig samtidig som den innehar tradisjonelle ting som tømmervegger og interiør som gir hytteassosiasjoner. Dette stemmer med motivasjonsfaktorer Jackson (1986) lister opp hos hyttebrukeren. Hytta er blant annet en kontrast til hverdagen, en reise tilbake til naturen og med tilhørende interiør som symboliseres med hyttedrømmen (ibid.). Oppsummert mener jeg funnene i kapittel 6.1 viser at tilknytning og tilhørighet til landskapet har betydning da hyttebrukerne i stor grad bekymrer seg for endringer i hyttas nærområde. En viktig faktor er at de har kommet tilbake til hytta jevnlig og over tid.

6.1.1 Tilhørighet til landskapet ved å være i det over tid

Spørsmålet er om dimensjonene som vist ovenfor gir hyttebrukerne en sterkere tilhørighet til landskapet, slik at de nærmest får et innenfraperspektiv tilnærmet lokalbefolkningen, i henhold til Christensen (2002) og andre teoretikere. Det kan være tilfelle, men jeg vil på grunnlag av empiriske funn argumentere for at det er nødvendig å være i landskapet over tid, og med å være i landskapet menes det at vedkommende må være i landskapet fysisk og leve i landskapet over tid i henhold til Ingold (1993). Det er altså ikke tilstrekkelig å bruke hytta jevnlig.

Ekteparet Magne og Turid fra Oslo snakker om hyttelivet på Vasetstølen opp gjennom flere tiår. Deres jevne bruk av hytta og landskapet omkring over flere tiår har gitt dem en verdifull tilhørighet og relasjon til landskapet. De kjenner lokalbefolkningen og savner det gamle stølslivet som var i området tidligere. Barna deres fikk være med på seterstell, og beitedyr gikk rundt hytta deres. De har bodd i Oslo hele livet, men føler de kjenner godt til landskapsendringene, og til en viss grad landbruket i nærområdet, fordi de har hatt hytte i flere tiår oppe i fjellheimen. "*Kuene har gått rundt her og det å erfare, det å oppleve, det å se at det er levende (...) det er positivt*", sier Turid. De har også hatt direkte kontakt med

landbruksnæringen i området. *"Ungene våre har vært med på melking for eksempel. Og det har vel gitt oss en ekstra tilknytning til fjellet. Vi kjenner lokalbefolkningen her"*, sier Magne. Turid og Magne har sett utviklingen over tid samtidig som de har levd i landskapet. Det gir dem en tilhørighet til landskapet. For dem handler det om mer enn at tregrensa kryper oppover mot hytta. Det handler om at deres levende landskap, slik de ble kjent med det, sakte, men sikkert blir borte. Ekteparet Rolf og Kjersti fra Oslo har ikke fullt så lang fartstid i området som hyttebrukere, men de har likevel lagt merke til landbruket og setter pris på det. *"Det er drift på mange av stølene her. I dag, da vi var ute og sykla, så vi melkebilen som kom for å hente melk på de forskjellige stedene"*, sier Kjersti. Mannen hennes Rolf synes det er *"veldig flott"* med gamle aktive støler i fjellheimen rundt hytta.

Det er lite hensiktsmessig å plassere disse hyttebrukerne i enten et innenfra- eller et utenfraperspektiv. Jeg vil argumentere for at de har en større eller mindre grad av de ulike perspektivene, i henhold til Christensen (2002) og Daugstad et al., (2002). Turid og Magne snakker varmt om landbruket omkring hytta deres, og de viser at de har kunnskap om, og savner den gamle seterdriften og beitedyrene. Rolf og Kjersti har lagt merke til landbruket omkring hytta, men de har ikke samme direkte nære kjennskapet til det som Turid og Magne. Barna deres har vært med på seterstell og de har sett landskapsendringene over tid. På grunnlag av dette mener jeg de har et større innslag av innenfraperspektiv (Christensen, 2002; Daugstad et al., 2002) fordi de har levd i landskapet og vært i landskapet over tid, i henhold til Ingold (1993).

6.2 Barndomsminner gir tilknytning til landskapet

Det er ikke nødvendigvis bare hyttebrukerne som oppnår en relasjon og en tilhørighet til landskapet. Jeg ser nå i det følgende på turistene i sin helhet, og hvordan de snakker om landskapet i forhold til personlige relasjoner og tilhørighet. Som tittelen forteller deg, er det nettopp barndomsminner som utmerker seg spesielt.

Intervjuene viser at de norske turistene snakker mer om "tidligere tider" enn utenlandske turister gjør, når de blir bedt om å reflektere omkring landskap og landbruk. For mange er det spesielt barndomsminner som dukker opp. Jeg trekker frem tre norske turister her, hvorav én er på gjennomreise og to er hyttebrukere. Jeg antar de utenlandske turistene også har sine barndomsminner, men det er ikke sikkert de ligner på Valdreslandskapet. Det ble hvert fall ikke nevnt i intervjuene, selv om jeg spurte spesifikt om det.

Liv ikke er fra Valdresregionen, men landskapet minner henne om barndommens landskap. *"Det er noe med atmosfæren som er vanskelig å sette, og det er noe med når jeg ser ei sånn seter også. Det gjør noe med meg. Det er noe med den, jeg har vanskelig for å sette ord på det"*, sier Liv fra Østlandet. Hun prøver å forklare oss følelsen rundt det å være oppvokst på en gård, som gjør at hun ønsker å bevare et levende kulturlandskap i Norge, slik vi blant annet ser det i Valdres. *"Jeg kan både pløye og harve jeg"*, sier hun. Hun bor i dag i en liten by, men besøker gården ofte, da den fortsatt er i familien. Hun prater om nostalgiske barndomsminner og landbrukets kulturlandskap. Hun synes det er synd man ikke kan leve av gårdsdriften slik man gjorde tidligere, og mener vi mister en del av vår kulturarv med denne endringen. Hun har bonderomantikken mye mer intakt enn venninnen Eva som har vokst opp i byen. Eva nevner ganske raskt ord som subsidiering og skatt i denne konteksten. Liv har en sterkere identitetstilknytning til landbruket enn Eva. Hele hennes barndom er full av minner fra gården hjemme. For henne er et levende kulturlandskap i Norge fullt av gode barndomsminner. Hun er ikke den eneste som opplever barndommen på nytt i landskapet. Hyttebrukeren Rolf fra Oslo forteller at gode minner fra barndommen dukker opp når han tilbringer tid på hytta på Vaset. *"Jeg har vokst opp med ferie på noen hytter som var oppi i nærheten av aktive støler oppi Gudbrandsdalen i Skåbu. Og der fikk vi råmelk og vi fikk litt av hvert og vi fikk lov til å melke geiter. Lukten av alt det der (...)"*, sier Rolf. Det ser ut som at stølslandskapet var viktig da Rolf valgte hytteområde. Hyttebrukeren Anders fra Oslo uttrykker dette eksplisitt. For han var stølsdrift en viktig del av pakken Beitostølen tilbød han som hytteområde. I hans barndoms landskap var det stølsdrift, men landbruksaktiviteten i dette landskapet forsvant. Stølsdriften fant han igjen i Valdres. *"Det har jeg vokst opp med. Det er jo romantisk selvfølgelig, men da jeg var liten, jeg er femogfemti nå, så var det fremdeles stølsdrift rundt på de stølene. Det var kuer og det var hester og det var ikke minst sauer. I ganske stor skala. Det er blitt borte fra det området, og det er det sikkert gode grunner til, men litt sånn romantisk forestilling så var jo det ganske kjekt, og her går det fremdeles dyr. Det er beiterett"*, sier Anders.

Rolf mimrer om barndommen og skildrer samtidig en multisensorisk landskapsopplevelse (Tuan, 1974; 1993) som han delvis finner igjen i Valdres, nå i voksen alder. Som Tuan (1974) skriver er det en landskapsopplevelse som inkluderer alle sansene i større eller mindre grad. Dette gjelder også Anders, da han snakker om en helhet som innbefatter alle sansene (ibid.). Det kan også gjelde Liv, da hun snakker om en atmosfære som det er vanskelig å sette ord på, når hun for eksempel ser ei gammel seter. Samtidig tydeliggjør hun at hennes bakgrunn som

bondedatter gjør at hun har bonderomantikken intakt i drømmene sine. Lowenthal (1985) påpeker at mennesker har en tendens til å idyllisere fortiden. Vi husker gjerne de fine dagene og det vakre landskapet bedre enn dårlige dager.

Når vi sammenligner venninnene Liv og Eva blir det enda tydeligere at barndommens minner kan gi tilknytning til dagens landskap. Ingen av dem har vokst opp i Valdreslandskapet eller kjenner til det som noe annet enn landskapet de kjører gjennom på ferieturen nå, men landskapet ligner på landskapet Liv vokste opp i. Det ligner imidlertid ikke på bylandskapet Eva vokste opp i.

Med støtte i teoretiske perspektiver fra Porteous (1990) og Tuan (1974) argumenterer jeg for at vi i større grad opplever landskapet multisensorisk, altså med flere sanser, hvis vi har barndomsminner knyttet til området eller områder som ligner. Dette fordi barndomsminner huskes sterkere og annerledes enn minner fra voksen alder, og som Porteous (1990) og Tuan (1974) har påpekt, opplever barn omgivelsene med alle sansene, i større grad enn voksne. Spesielt lukte- og følesansen brukes aktivt av barn (Porteous, 1990; Tuan, 1974). Videre vil jeg argumentere for at et landskap som oppleves multisensorisk, i større grad er et landskap som oppleves innenfra, framfor utenfra, i henhold til Christensen (2002). Dette synspunktet begrunner jeg teoretisk med Tuan (1993), som skriver at dess mindre kjent vi er i landskapet, dess mer bruker vi synssansen for å se landskapet (ibid.), og da ser vi det gjerne i et større utenfraperspektiv.

6.3 Tilknytning til landskap fører til omsorg for landskapet

Implisitt i ordet omsorg slik jeg bruker det i overskriften ligger en større forståelse og verdsetting av landskapet. Altså har en tilknytning til landskapet innvirkning på turistenes forståelse og verdsetting av det. I dette kapitlet vil jeg oppsummere hvorfor jeg mener dette er essensen av svaret på delproblemstilling to.

Det synes som at tilknytning til landskapet er tilstrekkelig for at turistene forstår at gjengroingen av landskapet er nært knyttet til strukturendringer og nedlegging i landbruket. De trenger ikke nødvendigvis "sterke" landbruksrelasjoner i form av en oppvekst på gård eller lignende. Barndomsminner fra et landskap preget av landbruksaktivitet og/eller jevnlig bruk av hytte i landskap preget av landbruksaktivitet, er tilstrekkelig for å få et følelsesladet forhold til landskap, landbruk og endring. Om noen utmerker seg med større tilknytning og følgelig omsorg for landskapet, må det være hyttebrukerne som har levd og oppholdt seg i landskapet over lang tid, og fått kontakt med lokalmiljøet. Turister på gjennomreise gir meg ikke like

mange svar her. Dette stemmer med Ingolds (1993) teoretiske refleksjoner omkring det å være i landskapet. Han mener at mennesket ved å oppholde seg i landskapet opphever det kunstige skillet mellom seg selv og landskapet, og følgelig blir endel av det. I tillegg kan det argumenteres for at det kreves en viss varighet av tid og kunnskap i og om landskapet, for å oppnå følelsen av å være i det (ibid.), mens barndomsminner og andre nære minner gir noe mer generell tilhørighet til landskapet. Liv snakker varmt om landskapet, men refererer like mye til barndomsminnene fra oppveksten på gården hjemme som Valdreslandskapet, mens hyttebrukerne Magne og Turid referer mest til landskapet omkring hytta si.

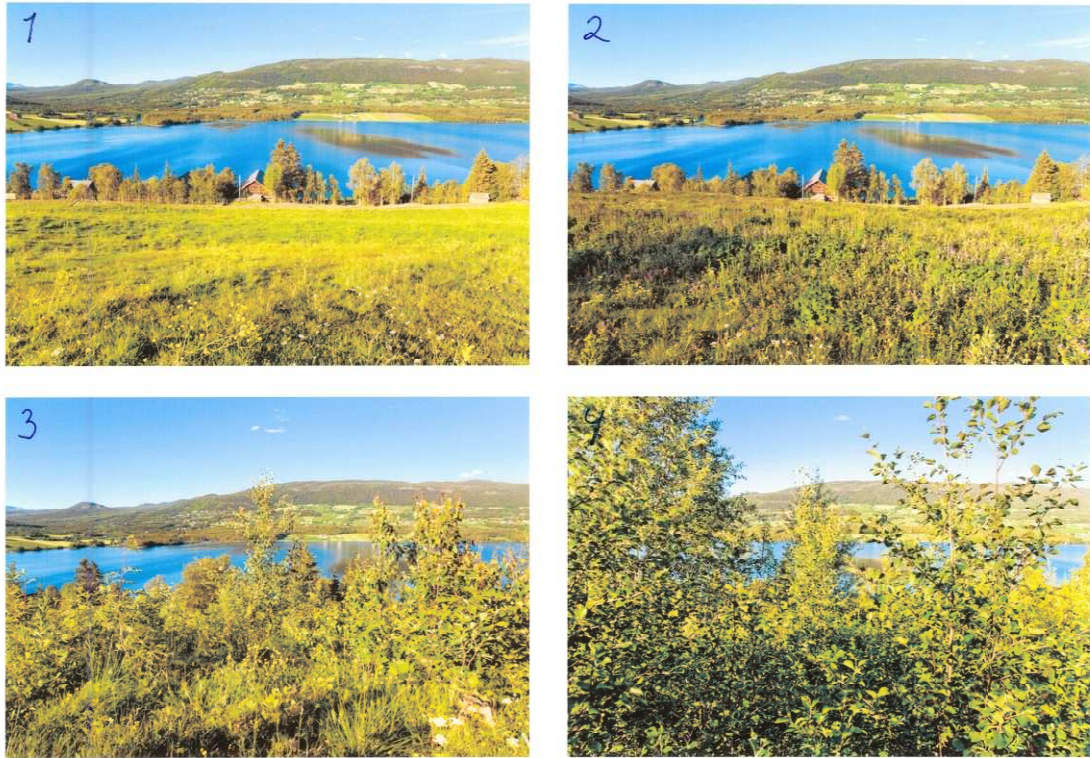
En viktig dimensjon er at hyttebrukerne som har vært i området i flere tiår forsøker å formidle at de kjenner til lokalmiljøet og landskapet. De føler en tilhørighet til landskapet og omsorg for det. Samtidig har de endel kunnskap om landbruket. Jeg mener flere av dem har et mer tydelig innenfraperspektiv enn et utenfraperspektiv, til tross for at de ikke er en del av lokalbefolkningen. Både Christensen (2002) og Daugstad et al. (2002) poengterer at perspektivene ikke står i skarp kontrast til hverandre. Som jeg nevnte i kapittel 3.5.1 børe perspektivene sees i et kontinuum. Det vil si at turistene ikke ser landskapet enten innenfra eller utenfra. Noen vil se landskapet med et tydelig innenfrablikk, men samtidig litt utenfrablikk. Dette gjelder for eksempel hyttebrukerne som føler sterk tilhørighet til hytta og landskapet omkring, men som likevel ikke har et innefrablikk på lik linje med fastboende. Det er heller ingen automatikk i at hyttebrukeren får en sterk relasjon og tilhørighet til landskapet. Kort oppsummert har de hyttebrukerne som eier hytta, og har eid den og brukt den over flere tiår og samtidig hatt noe kontakt med lokalbefolkningen, en sterkere relasjon og tilhørighet til landskapet omkring, enn de som ikke eier den eller ikke har tilbrakt tid på hytta over flere år.

7 Hvordan forstår turistene landbruket i landskapet og landbrukets rolle i samfunnet?

Fram til nå har jeg kun fokusert på turistenes individuelle meninger i et mikroperspektiv. I dette kapitlet rettes fokuset mot et større makroperspektiv i samfunnet. Det er fortsatt turistenes individuelle meninger som er utgangspunktet, men jeg skal nå belyse hvordan turistene betrakter landbruket og landbrukslandskapets rolle i samfunnet i et større perspektiv. Her vil jeg som i delspørsmål to nyttiggjøre meg at det teoretiske innenfra- og utenfraperspektivet (Christensen, 2002; Daugstad et al., 2002), men jeg bruker det noe annerledes da jeg her i hovedsak ser det i sammenheng med det teoretiske perspektivet landskap som representasjon. I kapittel 6 fokuserte jeg i hovedsak på landskap som mening for hver enkelt. Med landskap som representasjon sees landskap som en ideologisk konstruksjon hvor malerier og bilder kan være sentralt for å framstille landskapet (Barnes & Duncan, 1992; Cosgrove, 1984) slik det "bør være" (Jones, 1991).

I hovedsak har jeg valgt å konsentrere meg to ting. For det første strømninger fra nasjonalromantikken (Andersen, 2001; Daugstad, 1999; Daugstad et al., 2002; Johansen, 1995; Moe, 1994) som jeg mener i større og mindre grad fortsatt påvirker menneskers landskapsoppfattelser, og for det andre hvordan dagens idealisering av landbrukslandskapet med tilhørende fellesgoder for samfunnet påvirker turistenes meninger (Blekesaune, 1999). Herunder ligger også et fokus på bygdas rolle (Muir, 1999; Naustdalslid, 1991; Villa, 2005), samt strukturendringene i landbruket (Almås, 2004), og at mennesker i urbane strøk med tilknytning til rurale strøk kjenner på et økende ansvar for landskap og endring i rurale områder (Lowenthal, 2007) Alt dette sees i sammenheng med offentlige debatter og landbrukspolitikker som jeg antar farger turistene meninger i større eller mindre grad.

Kapitlet bygges opp ved at jeg først presenterer empiriske funn omkring turistenes meninger om muligheten for at det har vært og er landbruksdrift i bildeserie to og tre (se Figur 22 og 23 på påfølgende sider). Dette forteller oss noe om hvordan de forstår landbruket i landskapet. Videre presenterer jeg turistenes meninger om landbrukets rolle i samfunnet. Her har jeg sett det som hensiktsmessig å skille norske og utenlandske turister. Først tar jeg for meg norske turister og deres meninger om landbrukets rolle i Norge, før jeg tar for meg utenlandske turister og deres meninger om landbrukets rolle i hjemlandet sammenlignet med det de kjenner til og ser i Norge

Figur 22: Bildeserie av innmarksareal i Valdresregionen.

7.1 Ser du innmark og utmark i bildene?

Bruken av bildeserie to og tre i denne sammenheng fordrer noe mer forklaring. Hovedforskjellen mellom bildeseriene er at bildeserie to (se Figur 22) viser innmarksareal i landbruket mens bildeserie tre (se Figur 23 side 107), viser utmarksareal i landbruket. Jeg henviser til bakgrunnsinfo i kapittel 2.3.1 om forskjellene mellom bruk av innmark og utmark i det tradisjonelle landbruket. Kort oppsummert ble utmarka brukt til setring, beiting og høsting av fór mens det ble slått gras for høyproduksjon på innmarka. På grunn av strukturendringer i landbruket brukes ikke utmarka på samme utstrakte måte lenger. Det er fortsatt noe setring og beiting i fjellområdene, men sammenlignet med tidligere er det svært lite, og dette gir seg utslag i vegetasjonsendringer. Det er dokumentert at vi får en vegetasjonsendring i landskapet som følge av mindre bruk av utmarksarealet i landbruksnæringen (Bryn, 2009; Bryn og Hemsing, 2012). Da vi viste bildeseriene spurte vi

blant annet hvilket bilde de foretrakk framfor andre, og hvorfor. Videre spurte vi om landskapsutviklingen, og mer spesifikt om de tror det gror igjen eller blir et mer åpent landskap, og hvorfor. De som trodde landskapet grodde igjen valgte rekkefølgen 1-4 i bildeserien, mens de som trodde at utviklingen gikk andre veien i form av mindre vegetasjon, valgte rekkefølgen 4-1. Noen var forøvrig usikker på utviklingen den ene eller andre veien, men hadde likevel sterke meninger om hvilke bilder de likte og ikke. I det følgende omtales rekkefølge 1-4 som "riktig rekkefølge" mens 4-1 omtales som "feil rekkefølge". Dette ble selvsagt ikke nevnt for informantene før avslutningsvis i intervjuene.

7.1.1 Ser du landbruksendringer i innmark?

For å belyse hvordan turistene ser endringen i landskapet, og hvorvidt de relaterer den direkte til landbruksutviklingen eller ikke, velger jeg først å analysere svarene de kom med da vi viste en bildeserie av innmarka (se Figur 22). Strukturen er tredelt. Først ser jeg på turistene som ser bildeseriens "riktige rekkefølge" og forklarer landskapsendringen med utgangspunkt i landbruksendringer. Deretter ser jeg på de som ser "riktig rekkefølge", men ikke nødvendigvis forklarer det med landbruksendringer. Til slutt ser jeg på de som er usikker på hvilken rekkefølge som er riktig. Til slutt relaterer jeg alle empiriske funn til det analytiske utgangspunktet innenfra- og utenfraperspektivet.

Noen velger "riktig rekkefølge" og snakker umiddelbart om landbruk.

"Det gror igjen", svarer Günter fra Tyskland umiddelbart når vi spør hva han ser i bildene. Han poengterer at som turist verdsetter han et åpent landskap, og da er det også fint om noen holder det åpent. Hyttebrukerne Magne og Turid fra Oslo tviler heller ikke på rekkefølgen og mener man bør unngå de to nederste bildene (nr. 3 og 4).

For alle er det landbruk og da i form av beitedyr som blir nevnt som en manglende faktor i landskapet. Hyttebrukeren Gerd fra Oslo tror det blir slik som bildene viser på grunn av mangel på beitedyr. Også Elsa fra Sverige nevner beitedyr. Hyttebrukeren Kjersti fra Oslo har allerede snakket om å adoptere geiter og nå sier mannen Rolf at de må adoptere noen skogsarbeidere også.

Hyttebrukeren Ola fra Oslo ser også den "riktige" rekkefølgen og beskriver de nederste bildene (nr. 3 og 4) som *"nedlagt jordbruk"*, noe som ikke er ønskelig. Sören og Maria fra Nederland forstår rekkefølgen 1-4 i norsk kontekst og snakker om manglende landbruk. *"Dette skjer når nordmenn forlater landsbygda"*, sier Sören og peker på de nederste bildene (nr. 3 og 4). Han og kona liker de første bildene best, og Sören forklarer det med at: *"Det viser*

at mennesker fortsatt jobber med landskapet på bygda", noe han også mener er viktig for turistene. I det fjerde bildet ser han *"ikke noe arbeid, ingenting. Det er rått"*. Kona Maria er enig.

Disse turistene mener jeg viser å ha et innenfraperspektiv på landskapet, i henhold til Christensen (2002) og Daugstad et al. (2002), da de innehar noe kunnskap om landbruksdriften i Norge, og hvordan den har påvirket og fortsatt påvirker landskapet vårt. Deres forståelse av hva landbruket og landskapet bør være kan trolig relateres til nasjonalromantiske strømninger fra 1800-tallet og framover, samt dagens ideer om hva et landbruk bør være. For Sören fra Nederland er det for eksempel verdifullt å se at mennesker fortsatt jobber i landskapet, i tråd med ideer fra nasjonalromantikken om at mennesker skulle leve i pakt med naturen (Andersen, 2001; Daugstad, 1999; Witoszek, 1998). Samlet snakker disse turistene om gjengroing, og at vi bør motvirke denne trenden med et aktivt landbruk, der beitedyr nevnes spesifikt. I tillegg er landbruksendringene mye mer enn fravær av beitedyr. Landbruksendringer innebærer i denne kontekst mindre landbruk og følgelig mindre bebyggelse på bygda. Kort oppsummert vitner gjengroing om et fravær av arbeid i landskapet på bygda. Dette ser turistene, og deres iver i å snakke om gjengroing og hva man kan gjøre for å motvirke trenden, mener jeg vitner om et engasjement og omsorg for landskapet. Slik Lowenthal (2007) påpeker; flere mennesker i urbane strøk med tilknytning til bygda kjenner nå på et økt ansvar for å ta vare på de rurale områdene.

"Riktig rekkefølge" men begrunner det helt eller delvis med annet enn landbruk.

Andre turister viser ikke samme nivå av forståelse av vekselvirkningene som eksisterer mellom landskapet og landbruket. De så "den riktige" rekkefølgen i bildeserien, men begrunnet det helt eller delvis med andre faktorer enn landbruksendringer.

Oscar fra Sverige nevner ikke landbruket overhodet. *"Jeg tror ikke landskapet er ivaretatt i form av rensing med maskiner¹⁷,"* sier han. Hyttebrukerne Gerd og Jens fra Oslo forstår muligens noe mer av arbeidet innenfor landbruket, men de nevner klimaendringer som en mulig faktor for landskapsendringer. De tror det er en kombinasjon av fravær av beitedyr, mindre landbruksdrift og klimaendringer som gir landskapsendringer, hvor de to førstnevnte sees som mest utslagsgivende for endringsprosessene. Hyttebrukeren Anders fra Oslo tror det gror igjen, men ser også at det kan gå andre veien. Han tror forøvrig det går fortere å dyrke

¹⁷ Her mener han kantklipping langs veiene og annen skjøtsel av vegetasjon.

opp ny jord i landskapet enn å la det gro igjen, men sier samtidig at han ikke vet hvor mye arbeid som kreves for å bryte nytt land.

Her ser vi at Oscar, Gerd, Jens og Anders ser og opplever landskapet forskjellig. De norske turistene ser ikke det samme landskapet selv om de mest sannsynlig har fått med seg den samme gjengroingsdebatten i Norge og har vokst opp med det samme fokuset på hva som konstituerer den nasjonale identiteten. Dette understrekes i teori fra Graham (2000) og Lowenthal (2007), som viser at vi ofte både har en nasjonal og en individuell identitet i landskapet. Oscar fra Sverige ser landbruket i landskapet med sine personlige erfaringer og som svensk statsborger. Han snakker ikke om fravær av landbruk i et gjengroende landskap, men manglende vedlikehold og skjøtsel i form av maskiner som pleier landskapet. Hvorvidt turistene ser vekselvirkningene mellom landskap og landbruk avhenger av deres erfaringer og kunnskap om dette. De ser landskapet og mer eller mindre landbruk i landskapet med utgangspunkt i egne erfaringer, minner og kunnskap (Meinig, 1979b).

Usikker på rekkefølgen og liten kjennskap til landbruk

Hyttebrukeren Anders trodde det var gjengroing som var årsaken til endring i bildeserie to (se Figur 23), men han påpekte at det også kan gå andre veien. Enkelte turister mente det kunne gå andre veien, eller de var usikker på rekkefølgen, og forklaringene deres var forskjellige.

Katja og Julie fra Nederland ser den motsatte rekkefølgen, 4-1, men når de begynner å prate om dyrehold og landbruk blir det også tydelig at de kan forstå den andre rekkefølgen i bildene, 1-4. De holder likevel fast på at de tror bilde nr. 4 var fortiden her. Egbert og Jasmina fra Nederland er også usikker på rekkefølgen, enten er det 1-4 og da forlatt land i dag, eller 4-1 og da oppdyrket land i dag. Frederik fra Danmark ser muligheten for at det kan ha grodd igjen, men han tror det er plantet og forklarer det med at bøndene noen ganger blir betalt for at markene skal ligge brakk. Han er dog usikker på om den regelen finnes i Norge. Jan og Caroline fra Nederland ser rekkefølgen 4-1, men de liker de to første bildene best. I de nederste ser de "*ingenting*", hvilket jeg antar betyr at bilde nr. 3 og 4 ikke vekker noen interesse eller har noen spesiell verdi for dem. Det er bilde av masse trær, men for dem er det altså uvesentlig og uinteressant.

Her er det noen viktige nyanser som må fremheves. Katja og Julie ser "feil rekkefølge", men når de begynner å reflektere omkring dyrehold og landbruk kan de forstå at utviklingen kan gå den andre veien i landskapet. Egbert og Jasmina er usikker på hvilken utvikling som er riktig. Frederik fra Danmark ser "feil rekkefølge", men forklarer også dette selv med kjennskap til

regelverket i Danmark. Jan og Caroline ser "feil rekkefølge" og har ingen forståelse for noe annet, men de ønsker likevel et åpent landskap framfor et gjengrodd landskap.

Teori anvendt i kapittel 7.1.1 og 7.1.2 er også relevant her. Turistene ser landskapet med utgangspunkt i egne minner, erfaringer og kunnskap (Meinig, 1979b). I tillegg ser vi at blant annet Frederik ser landskapet farget av egen dansk identitet (Graham, 2000; Lowenthal, 2007), da han ser for seg at landskapet kan ligge brakk, slik det ofte gjør i Danmark. Samlet sett vil jeg påstå at turistene som nevnt her har en større grad av utenfraperspektiv i forhold til landskapet, i henhold til Christensen (2002) og Daugstad et al. (2002).

Innenfraperspektivet- og utenfraperspektiv

På bakgrunn av de empiriske funn i sin helhet vil jeg argumentere for at det absolutt eksisterer et kontinuum mellom innenfra- og utenfraperspektivet, i tråd med Christensen (2002) og Daugstad et al. (2002). Mange av informantene befinner seg et sted midt i mellom, mens noen nærmer seg et innenfraperspektiv. Sören og Maria fra Nederland ser for eksempel at nordmenn forlater bygda i bildeserien. De har et innenfraperspektiv i kraft av sin relativt høye alder. De har sett landbruksutviklingen i Nederland over sytti-åtti år. Jan og Caroline er også fra Nederland, men befinner seg helt i ytterkanten av utenfraperspektivet. De har liten forståelse for vekselvirkningene mellom landbruk og landskap, men de nyter likevel det de ser, og foretrekker det åpne landskapet. Når jeg ser nærmere på svarene til bildeserie tre (se Figur 23) av utmarka, blir det enda tydeligere at det å se riktig utvikling i landskapet, og årsakene til det, fordrer noe kunnskap om landbrukets historie og rolle i norsk kontekst.

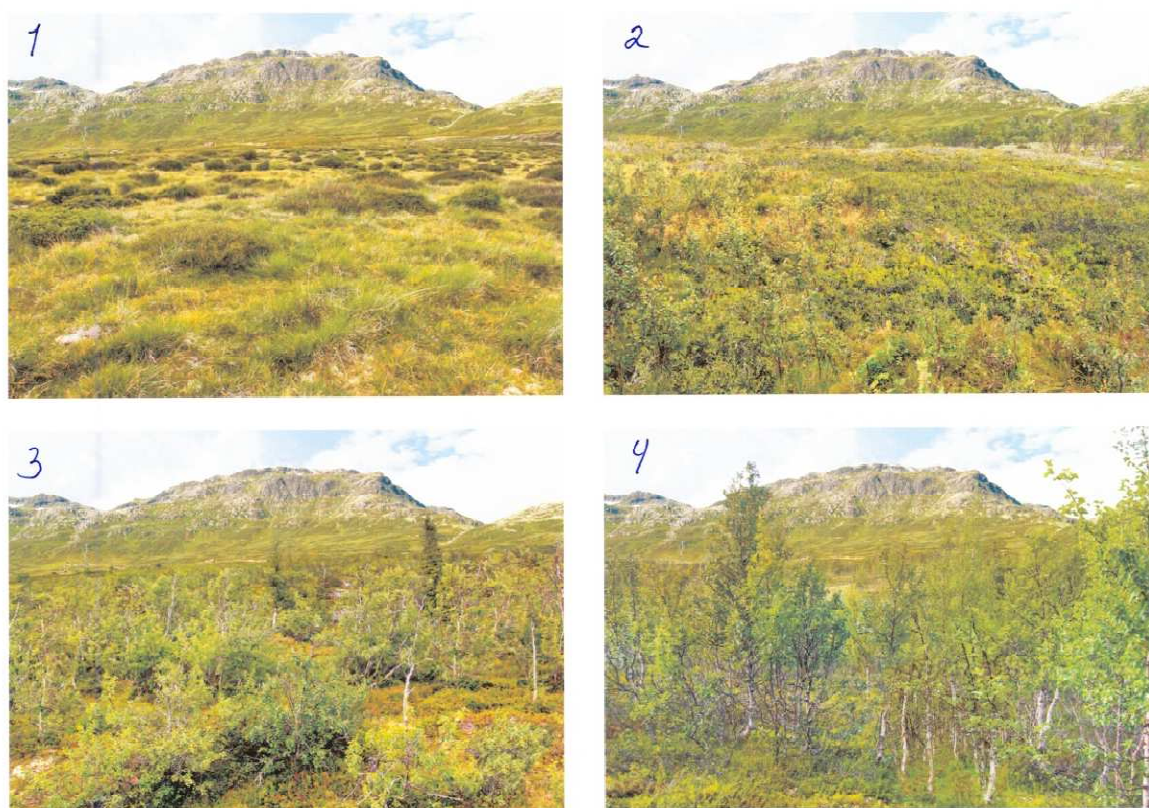
7.1.2 Ser du landbruksendringer i utmark?

Jeg vil utforske dimensjonene fra forrigere kapittel ytterligere ved å se nærmere på hvordan turistene så landbruk i bildeserie tre (Figur 23) som viser utmarksareal, og hvorfor de så landbruk i disse bildene. På forhånd hadde jeg en antagelse om at bare de norske turistene med relativt sterke relasjoner til landbruket ville se landbruksdrift i bilde nr. 1 øverst til venstre, som bærer størst preg av ekstensivt landbruk hvor utmarka utnyttes til blant annet beiting. For noen som ikke kjenner til landbrukshistorien og våre forfedres utstrakte bruk av utmarka (se kapittel 2.3.1), kan dette like gjerne være et uberørt fjellområde.

Seterlandskap og beitedyr

Johan kaller bilde nr. 1 for "*seterlandskapet*". Han er tidligere bonde. Videre ser han utviklingen mot at landskapet i Norge i dag nærmer seg bilde nr. 4. "*Setringa holdt vegetasjonen nede, nå er den sannsynligvis borte, da det gror igjen, og det er synd*", mener

han. Hyttebruker Ola, kaller også landskapet i bilde nr. 1 for seterterreng. Han er født og oppvokst på gård. Implisitt her ligger en forståelse for at beitedyr har formet landskapet på fjellet – altså ser Johan og Ola landbruket i utmarksbildene. Günter fra Tyskland tenker også i

Figur 23: Bildeserie av utmarksareal i Valdresregionen.

retning beitedyr, og da spesielt sauer, når han ser på bildeserie tre. Det samme gjør Katja og Julie fra Nederland. Felles for disse er at de nevnte beitedyr før de ble spurt spesifikt om det.

Andre informanter så beitedyr i bildene først da de ble spurt om muligheten for det. Det kan være enten fordi de ikke tenkte på beitedyr som landbruk, eller fordi de rett og slett ikke tenkte på beitedyr når de så på bildene før vi satte de på riktig spor. Jeg presiserer at vi spurte

om det kunne være landbruksdrift i bildene, før vi spesifikt spurte om muligheter for beitedyr, og da spesielt i bilde 1.

Svenskene tror det kan ha vært beitedyr i de øverste bildene. Oscar utdyper: *"også har man tatt bort dyrene og da har trærne kommet tilbake"*. Det siste ordet *"tilbake"* forteller meg også at han tror det er beitedyrene som har formet landskapet slik vi ser det i det første bilde, og følgelig ser han landbruk i landskapet. Jens drømmer seg tilbake til barndommen når han ser på bildet nr. 1. *"Det var å fly på tustene rundt omkring på fjellet"*, sier han. Sammen med kona Gerd ser han automatisk riktig rekkefølge i bildene og undres om det er fravær av dyr eller klima, eller begge deler som har skapt endringene.

Det er flere turister som ikke ser landbruk i bildene. Hyttebrukeren Magne fra Oslo påpeker at det i så fall *"måtte være noen veldig lite krevende sauer som gikk der"*. Sören og Maria mener det er altfor høyt oppe på fjellet til at landbruk er mulig. De anslår det til å være på 1200 m.o.h. Når vi spør de om litt mer utdypende svar tror Sören at det muligens kan gå sauer der noen måneder, men ikke mer. Frederik og Sofie er litt usikker på rekkefølgen i bildene, men de snakker om *"naturpleie"* og ikke landbruk. De ser det første bildet som opprinnelig, men tror kanskje at det har vokst igjen, for deretter å ha blitt ryddet tilbake. Umiddelbart ser de ikke noe landbruk i det, men når vi gir de stikkordene beitedyr så ser de muligheten for det for *"å holde visse vekster nede"*, som Sofie sier. Egbert og Jasmina fra Nederland utmerker seg spesielt ved å verken se landbruk eller muligheter for beitedyr i noen av bildene når de blir spurt spesifikt om det.

Landbruksbegrepets innhold

Min antagelse om at turister med nær relasjon til landbruket ville se mer landbrukslandskap i bildeserie tre (se Figur 23), og fortrinnsvis bilde nr. 1, ga ikke de store utslagene. Det som imidlertid ble tydelig underveis i analysen var at begrepet landbruk omfatter forskjellige ting for de enkelte turistene. Dette er tydelig fordi da vi først spurte *"Ser du noe landbruk i bildene?"* var det mange som sa *"nei"*. De samme turistene sa derimot *"ja"* eller *"kanskje"* da vi spurte mer spesifikt: *"Ser du beitedyr i bildene?"*. Dette underbygger Daugstads (1999; 2006b) poeng om at begrepene vi omgir oss med ikke uten videre må antas å inneha samme betydning for andre. Det framgår tydelig i det empiriske materialet her at begrepet landbruk innehar ulik betydning for turistene. Noen turister har et landbruksbegrep som inkluderer beitedyr mens andre turister ikke har det. Derfor er det utrolig viktig å spørre hva turistene mener med det de sier. Dette kan også relateres til diskusjonen om bruk av bilder i en

intervjusituasjon og dets fordeler og ulemper. Som det framgår her så turistene forskjellige ting i bildene, og det er derfor viktig at jeg hele tiden er bevisst på dette dilemmaet - at bilder kan igangsette refleksjon og diskusjon i et intervju samtidig som bilder kan lede informantene mot visse typer refleksjon.

7.2 Norsk landbruk i norske turisternes øyne

De norske turistenes perspektiv på landbrukets rolle i samfunnet inneholdt både en rekke fellesgoder og en stor diskusjon om hvor mye staten egentlig skal subsidiere næringen økonomisk. Flere av de norske turistene snakket om både fellesgodene landbruket produserer og at de ikke ønsker at skattepengene deres skal subsidiere landbruket i så stor grad som det gjøres i dag. Jeg presenterer først fellesgodene turistene nevnte, før jeg tar for meg synspunktene som kom fram i debatten omkring subsidiering av landbruket. Det presiseres at alle nevnte ulike fellesgoder, mens ikke alle snakket om subsidiering. For de som har et nært forhold til landbruk, var det vanskelig og sårt å diskutere subsidiering av landbruket. Det er et vanskelig tema ingen har noen gode svar på. Mange vil at landbruket skal klare seg selv, men flere spør seg hvordan det er mulig og eventuelt hva slags landbruk vi vil få i Norge da. Jones (1993) sin kategorisering landskapsverdier sees også her som et viktig fundament, i tillegg til teoretiske perspektiver på hva det gode liv på bygda er og våre oppfatninger om småskalalandbruk med fokus på dyrevelferd, samt økologisk og kortreist mat.

7.2.1 Selvforsyning av mat og levende bygder

Hyttebruker Gerd mener det er viktig å beholde norsk landbruk. Ektemannen Jens sier seg enig. Han verdsetter gode produkter som melk, oster og kjøtt. Anders er også med på denne tanken. For han det er i tillegg viktig *"med en forsvarlig produksjon av mat"*. Hyttebrukeren Rolf har et litt annet perspektiv. *"Selvforsyningsgraden er situasjonsbetinget, og den dagen det trengs mer mat kan man jo bare pløye opp golfbanene"*, sier han. Her er det altså snakk om hvorvidt Norge skal være selvforsynt med mat og i hvilken grad. For Jens er selvforsyningsgraden en viktig grunn til å beholde det norske landbruket. Rolf på sin side mener selvforsyningsgraden er situasjonsbetinget. I hans perspektiv er det viktigere å ha tilstrekkelig areal som kan dyrkes opp relativt fort hvis behovet for selvforsyning av mat oppstår. Det er dog ikke snakk om at alle må dyrke jorda for å overleve i Norge lenger, men noen bør dyrke den eller være klar for å dyrke den om nødvendig.

For Johan og Kari fra Trøndelag er det i tillegg en uheldig utvikling at maten fraktes over større avstander. De tror det må importeres en økende mengde matprodukter i takt med

nedgangen i landbruket. I tillegg sentraliseres absolutt alt *"og da fraktes maten over halve landet før den foredles"*, sier Johan, noe han og Kari er sterkt imot. Dette har også hyttebrukerne Anders og Rolf meninger om. *"Vi må ha et kulturlandskap, og for å ha et godt kulturlandskap så må vi ha et levende bondesamfunn"*, påpeker Anders. Han har en personlig egeninteresse i dette, da han ønsker å nyte et vakkert landbrukslandskap når han kjører opp til hytta. Det kan gjerne ligge små utsalgssteder med økologisk kortreist mat langs veien. *"Hvis det er fint og ryddig der vil jeg tenke at her kunne jeg tenke meg å kjøpe mat"*, sier han. Rolf nevner et annet beslektet element: *"Det er flott at vi driver såpass aktivt med landbruk i Norge. Det blir et aktivt samfunn i distrikts-Norge med primærnæringene"*.

Johan sikter til sentraliseringen av foredlingen av mat i Norge når han påpeker at han ikke liker at maten skal fraktes over så store avstander. Sentralisering av matforedlingsindustrien har pågått en stund. For eksempel var antall meierier i Norge på topp i 1900 med 845 anlegg. I dag er det ca. 50 produksjonsanlegg på landsbasis (Store norske leksikon, 2013a). Dette gir mindre arbeidsplasser i distrikts-Norge og en økt frakt av meieriprodukter over større avstander. Johan er selv fra et mindre tettsted som merker negative ringvirkninger av sentraliseringen. Det blir mindre arbeidsplasser i distriktene, og følgelig mindre potensial for et levende distrikts-Norge. Rolf nevner dette eksplisitt som en positiv faktor; landbruket er medvirkende til et fortsatt aktivt distrikts-Norge med stabil bosetning og sysselsetting. Anders ser også denne vekselvirkningen da han påpeker at kulturlandskap og bondesamfunn er gjensidig avhengig av hverandre. Det som Naustalslid (1991) og Villa (2005) karakteriserer som det gode liv på bygda, kan med andre ord trues av sentralisering og nedlegging i landbruksnæringen. I tillegg ser vi at utviklingen går mot stadig lengre og mer kompliserte ledd mellom naturens råvarer og de ferdige produktene forbrukerne får (Frykman og Løfgren, 1994). Johan liker som sagt ikke at *"maten fraktes over halve landet før den foredles"*. Sentralisering og nedgang i landbruksdrift kan også true Norges selvforsyningsgrad av mat. I henhold til den siste landbruksmeldingen er økt matvaresikkerhet et av de mest sentrale punktene ved norsk landbruk (Rønningen, 2013).

7.2.2 Småskala-landbruk

Norsk landbruk oppfattes av mange som småskala-landbruk, og med dette følger en rekke fellesgoder de norske informantene verdsetter, som dyrevelferd, økologisk mat og kortreist mat.

Trine snakker varmt for dyrevelferden i Norge og relaterer det raskt til økologisk matproduksjon og småskalalandbruk. *"Det er viktig å ivareta dyr som produksjonsdyr"*, sier hun. Som tidligere veterinærstudent har hun erfart at dyr kan holdes inne i trange små lokaler hele året, og dette er uheldig da dyrene har det bedre ute på beiter enn i trange produksjonslokaler. Videre poengterer hun at dyrevelferden ikke nødvendigvis forutsetter et økologisk landbruk, men hun tror vi bør holde landbruket på et småskalanivå. Derfor ønsker hun heller ikke et storskala industrialisert landbruk. Hun er litt engasjert i økologisk landbruk, men *"skjønner ikke hvorfor det skal være så innmari stor prisforskjell på økologisk og ikke-økologiske matvarer"*. Hun opplever at det er dobbelt så dyrt. Samtidig ser hun at et ikke-økologisk landbruk i Norge kan være økologisk i praktisk forstand om det drives i småskala. De kjøper gris av en bonde og hans griser spiser det samme som grisene til "Arvid", den økologiske bonden de kjenner.

For noen andre turister er et småskala og tilnærmet økologisk landbruk også tett knyttet til kortreist mat og gårdsturisme. *"Jeg har trua på kortreist mat og gårdsturisme og synes vi er for dårlig til å utnytte det landet vi lever i, som renner over av ren natur og stillhet"*, sier hyttebrukeren Anders. Når vi spør om han har besøkt noen som driver med gårdsturisme og utsalg av kortreiste landbruksprodukter langs veien opp til Beitostølen (for de finnes) blir han imidlertid svar skyldig. Noen som sier det, og faktisk gjennomfører det, er ekteparet Turid og Magne. *"Vi kjøper opp årsforbruket på storfekjøtt, kalvekjøtt og lammekjøtt"*, sier Turid, og henviser til et bondeektepar i Valdres de har kjent over lengre tid. De ser det positive i å få nærmaten fra hytteområdet.

En interessant dimensjon er altså at hvis landbruket i Norge holdes på et småskalanivå, så er det i praksis ganske nært økologisk. Dette stemmer overens med Storstad (2007) som sier at norsk konvensjonelt landbruk er såpass bred i sin produksjonsmåte at i den ene ytterskalaen er det tilnærmet økologisk landbruk, mens det i den andre ytterskalaen nærmer seg industrialisert landbruk. Daugstad og Rønningen (2004) påpeker dessuten at nordmenns interesse for kortreist mat, økologisk mat, rurale tradisjoner og kulturlandskap kan se ut til å være økende. Turid og Magne verdsetter bondeekteparet som selger kortreist økologisk mat til dem, men tror samtidig at ekteparet er såkalte dobbeltarbeidere som drives av en god porsjon idealisme. Med denne kommentaren er vi raskt over i neste delkapittel.

7.2.3 Subsidier - ikke landbruk for enhver pris

Nordmenn snakker altså om fellesgoder som gode matprodukter, levende kulturlandskap, et levedyktig distrikts-Norge og kortreist økologisk mat. Baksiden av medaljen er subsidiering og hvor mye regjeringen egentlig skal bruke av skattepengene på å opprettholde de fellesgodene som er listet opp. Med dette som utgangspunkt er vi raskt inne på et brennhett tema i landbrukspolitikken. Jeg vil presisere at ikke alle de norske turistene er utelukkende negative til subsidiering av landbruket, men de som nevner ordet subsidier relaterer det fort til skattepenger i negative ordlag. De andre snakker heller om godene landbruket gir oss som jeg har analysert i kapittel 7.3.1 og 7.3.2.

Å være bonde i dag er ikke spesielt lukrativt økonomisk sett¹⁸. Turistene har allerede antydnet at de som velger å drive med økologisk og kortreist mat må være i besittelse av en god porsjon idealisme. I tillegg tror mange av turistene at bønder baserer seg vel så mye på binæringer som selve landbruksdriften. *"Den typiske bonden er helt sikkert ikke heltidsbonde"*, sier Magne og hentyder til Valdres. Han tror en stor binæring her er hyttebygging. *"Jeg tror ikke det er liv laga å være bonde i dag, når de fleste bøndene må ha jobb utenom"*, sier kona Gerd.

Samtidig som de ønsker seg et kulturlandskap som holdes vedlike av et aktivt landbruk, ønsker de ikke at deres skattepenger skal subsidiere landbruksnæringen. Jens ønsker ikke et landskap slik det er i Sverige der gårdene er nedlagt og man kjører gjennom øde områder. Han vil gjerne ha et levende kulturlandskap, *"men hvis du skal spørre litt om landbruksoppgjørene og så videre som faller ned på skattebetalingene, så er det en annen skål"*, påpeker han bestemt, og fortsetter: *"Det må være mulig å drive gård i Norge uten subsidier. Jeg lurte på om det kan være noe å hente på bedre maskiner, rasjonalisering av drift og så videre, men jeg vet for lite om det til å gi noe bedre svar"*, sier han. Eva synes også at landbruket i Norge er for dyrt i drift. *"Jeg synes det er flott og idyllisk på alle måter med kuer løst på beite i fjellheimen, men det er dyrt å drive et sånt landbruk. Er det da det vi vil? Skal vi subsidiere for at vi fortsatt skal ha et sånt type landbruk eller skal vi la det bli store gårder med masseproduksjon?"* spør hun og lar spørsmålet henge.

"Jeg ønsker nok at vi skal fortsette å ha et kulturlandskap med et levende bondesamfunn, men jeg er nok mer tvilende til om det skal være det for enhver pris på enhver plass", sier Anders.

¹⁸ Bonden får stadig lavere inntekt på sine råvarer som korn, melk og kjøtt, samtidig som han får høyere driftskostnader på maskiner og annet nødvendig utstyr (Hageberg & Smedshaug, 2013; Tufte, 2012).

Han innrømmer senere paradokset i at han aldri kjøpte kortreiste produkter av budeia nedenfor hytta som nå har gått konkurs, og at han reiser til Sverige for å kjøpe kylling på grunn av prisnivået i Norge. Kylling holder dessuten ikke landskapet åpent. Oppsummert står ren mat fra ren natur på Anders sin ønskeliste. Han tror Norge kan tilby dette, men det er samtidig vanskelig å kombinere med en levelig pris. Produktene må bli mer spennende og prisen må senkes på kortreist mat. I butikken er han villig til å strekke seg noe, men han er usikker på hvor grensa går. *"Jeg hører det paradokset jeg sjøl gir uttrykk for, fordi jeg ikke er villig til å betale nok for å beholde det (...) er villig til å betale mer for godt norsk produserte varer, men hva grensa er vet jeg ikke"*, sier han.

Hyttebrukerne Turid og Magne oppsummerer debatten godt. *"Jeg ønsker meg et levende kulturlandskap, men er det realistisk å bevare hver av disse små gårdene?"* spør Turid seg, og innrømmer at hun er ganske nostalgisk. Hun legger til at når landsbygda i Norge selges og promoteres som den gjør så er det også det turistene ønsker seg, men igjen kommer spørsmålet; er det realistisk? Ektemannen Magne tror det er realistisk hvis landbruksnæringen finner måter å drive på som er bærekraftig. *"Å basere seg på at hovedinntektskilden skal være støtte blir feil over tid. Det er viktig for bøndernes selvfølelse også. Da får de stolthet også blir de ikke så uglesett og utsatt som de er nå"*, sier han.

Anders' handletur til Sverige for å kjøpe billig kylling stemmer godt overens med Storstads (2003) poeng om at nordmenns "harryturer" til Sverige signaliserer manglende interesse og verdsetting av norsk landbruk. Samtidig påpeker Anders at han gjerne vil ha norsk landbruk, men ikke for enhver pris, og hvis matproduktene skal koste mer enn de gjør nå må kvaliteten være deretter. I likhet med Magne, Turid og Eva stiller han spørsmålstegn ved subsidieringen av norsk landbruk. I henhold til Løwe (2006) problematiseres bondens kontroversielle inntektsgrunnlag i økende grad. Politisk var det lenge akseptabelt å subsidiere landbruket (Blekesaune, 1999), men turistene er ikke i utakt med den øvrige samfunnsdebatten når de stiller spørsmålstegn ved dagens norske landbrukspolitik.

7.2.4 Grad av tilknytning påvirker forståelsen av landbrukets rolle

Samtlige norske turister ser de økonomisk vanskelige tidene innenfor landbruksnæringen, men de er ikke nødvendigvis enig i hvordan vi skal oppnå et økonomisk levedyktig landbruk i Norge. Noen ønsker ikke at deres skattepenger skal bidra til subsidiering av landbruket, mens andre ønsker å bevare så mye kulturlandskap som mulig. Her sees et sprikende verdisyn blant turistene, og jeg vil argumentere for at det kan forklares med hva landskapet og landbruket

representerer for de enkelte. Med et fokus på landskap som representasjon innebærer det i henhold til Cosgrove (1984) at landskapet sees som en ideologisk konstruksjon av den virkelige verden. I teorikapitlet har jeg knyttet dette perspektivet til nasjonalromantiske strømninger og idealiseringen av dagens landbrukslandskap som er med å gi føringer for en debatt om subsidiering eller ikke (se kapittel 3.4). For noen turister representerer landbruket i landskapet et levende landskap og en kulturarv som må tas vare på. For mange representerer også landbruket i landskapet gode matprodukter, levende bygder, kortreist økologisk mat og dyrevelferd. For andre turister representerer landbruket i landskapet endel av de samme fellesgodene, men det representerer også et lite økonomisk driveverdig landbruk. De etterlyser andre løsninger enn at deres skattepenger brukes til subsidiering av landbruket.

Et interessant perspektiv er at dess mindre personlig tilknytning turistene har til landskapet, dess mer skepsis viser vedkommende til at skattepengene hans/hennes skal gå til subsidiering av landbruket. Jeg kan ikke generalisere på funnene, men det er et interessant perspektiv som med fordel kan utforskes nærmere. For hvis det stemmer, kan det bety at den norske befolkningen i økende grad vil bli skeptisk til subsidiering av landbruket fordi færre har personlige relasjoner til landskapet/landbruket, da flere vokser opp i sentrale strøk i dag enn for noen tiår siden. Jeg henviser her til delkapittel 2.3.2, hvor jeg forklarte landbrukets endringer det siste århundret og relaterte det til økt sentralisering. Vi kan få en befolkning som i økende grad fjerner seg fra innenfraperspektivet i landbruket og landskapet (Christensen, 2002; Daugstad et al., 2002), og det kan bety en synkende forståelse for vekselvirkningene mellom gjengroing av landskap og nedgang i landbruket.

7.3 Norsk landbruk i utenlandske turisters øyne

Blant de utenlandske turistene er det andre dimensjoner som dominerer mer, fortrinnsvis miljøagendaen og tanker omkring landbruk som storskaladrift og industri. Før jeg tar for meg turistene fra kontinentet ser jeg på naboenes perspektiv.

7.3.1 Pass dere for sentralisering

Svenskene ser ikke den helt store forskjellen på det norske og svenske landbruket, annet enn at det er flatere hjemme i Sverige. De har imidlertid et klart budskap til oss. *"Det er helt galt med sentraliseringen hjemme,"* sier Lars. Oscar fortsetter: *"I dag har Sverige bare to store meierier og all melk kjøres dit. Kunne vi valgt ville vi foretrukket at det ble litt mindre sentralisert. Da hadde det vært mye triveligere. Jeg tror ikke det er like mye sentralisering i Norge, og det er bra",* sier Oscar. Svenskenes budskap til nordmennene er altså at gjengroing

er akseptabelt, men ikke sentralisering. Her vil jeg også støtte meg på teoretiske perspektiver i henhold til hva landskapet representerer for de enkelte (Cosgrove, 1984). For svenskene representerer gjengroing noe annet enn for flere av de norske turistene og hyttebrukerne jeg snakket med. For svenskene representerer sentralisering mye av det samme som gjengroing representerer for norske turister og hyttebrukere; forfall i landbruk og en ulempe for distriktene.

7.3.2 Regional selvforsyning og miljøbevissthet

Når vi spør om landbruket i hjemlandet lurer Günter på hva som er koblingen til norsk turisme, etterfulgt av latter. Selv om han ikke umiddelbart forstår hvorfor vi spør, har han likevel sterke meninger om landbruket hjemme i Tyskland. *"Jeg tror ikke det er relevant at Tyskland produserer all mat selv. Det vil si, jeg tror ikke det er så viktig at selvforsyningsgraden er nasjonal, men jeg tror på selvstendig matproduksjon innad i regionene, altså kortreist mat"*, sier han. Sammenlignet med Norge tror han forøvrig at landbruket i Norge subsidieres i høyere grad enn hjemme i Sør-Tyskland. Günter kommer fra et område i Tyskland hvor det ikke drives storskala-landbruk, slik de gjør på flatene i sentrale deler av Tyskland og i Nederland. Dette merkes på svarene, da han virker å ha en større forståelse og innsikt i dynamikken mellom gjengrodd landskap og landbruksendringer.

De andre turistene snakker raskt om miljø når vi ber dem sammenligne landbruket i hjemlandet med det de ser her i Norge. Det danske ekteparet Frederik og Sofie mener det blir mindre og mindre landbruksjord i Danmark. *"Det kan godt være at effektiviseringen har gjort at det produseres mer, men det blir færre og færre gårder, og det er ikke så bra"*, sier Sofie. Vi spør hvorfor og ektemannen Frederik svarer: *"Vi har behov for mel,"* og videre kommer han raskt inn på miljøelementer, og negative følger av effektivisering som sprøytemidler, høy bruk av penicillin i dyreholdet og lignende. Videre poengterer Frederik at det hersker en dobbeltmoral i Danmark: *"Å drive et miljøvennlig landbruk koster. Det vil danskene betale for når de blir spurt på gata, men når de går inn i butikken for å handle etterpå vil de at varene skal være så billig som mulig"*. Dobbeltmoraldimensjon kan også relateres til nordmenn som ønsker seg et levende landbruk som tilbyr gode produkter, men samtidig ikke ønsker å subsidiere næringen med egne skattepenger slik vi har sett i delkapittel 7.2.3. Når det gjelder norsk landbruk vet ikke Sofie og Frederik så mye om det annet enn at de ser kuer på beitemarkene. De undres forresten over at de ikke ser noen svin. *"Kanskje de er innendørs eller importerer dere fra Danmark?"* spør Sofie.

Miljøagendaen er tydelig hos danskene, men enda tydeligere hos nederlenderne. Dette kan nok relateres til at landbruket i Nederland drives i enda større skala enn i Danmark (Muirhead & Almås, 2012). Jan og Caroline snakker mye om god vannkvalitet når vi spør om landbruket i hjemlandet. *"For noen tiår siden var vannkvaliteten i jordbruket dårlig. Nå er den mye bedre, men jeg har likevel blitt overrasket over vannet i Norge. Det er så klart"*, sier Caroline. I Nederland kan man ikke se hånda si om man putter den nedi vannet.

7.3.3 Industrielt landbruk hjemme, tradisjonelt landbruk i Norge.

Venninnene Katja og Julie fra Nederland ser generelt mye landbruk i Norge, blant annet *"løper kuene på jordene"*, sier Julie. De har lagt merke til at kjøttet er dyrt, men vet ikke om bonden lever av landbruket. De liker småskalalandbruket de ser i Norge bedre enn storindustrien i hjemlandet. Resultatet av storindustrien er dårlig kjøtt. Derfor foretrekker de alternativer som biodynamisk drift, selv om det er kostbart. Av den grunn spiser de generelt lite kjøtt, og når de først gjør det betaler de for det. De synes imidlertid ikke at landbruket i Norge og hjemme i Nederland kan sammenlignes, da topografien er så forskjellig. De tror landbruksdrift hjemme er enklere enn i Norge.

Egbert og Jasmina fra Nederland kjenner ikke landbruket i hjemlandet personlig, men har inntrykk av at det er veldig organisert og ligner nærmest på fabrikker. Jasmina legger til at i østlige deler av Nederland, hvor de bor, er det fortsatt *"noe landbruk i mindre skala"*. De synes det er vanskelig å sammenligne norsk og nederlandsk landbruk, men det ser ut som det drives i en mindre skala her i små rurale samfunn. Günter fra Tyskland lurer på hvordan bøndene finansierer alle de store maskinene og traktorene de har. Han ser moderne landbruk blandet med tradisjonelt eldre landbruk, som små jordlapper og beitedyr.

Sören og Maria fra Nederland er såpass gamle at de husker krigens dager i Nederland og har derfor sett at landbruket har utviklet seg fra småskalaproduksjon til storindustrien i hjemlandet i dag. De forteller at de husker tiden da det nederlandske landbruket var lite. Nå skal alt være stort og de tidligere små gårdshusene skal kun være boliger for innbyggerne. Det er hele veien snakk om penger, noe de ikke liker. Sören jobbet selv på gård under krigen for å få mat på bordet, men etter krigen har han ikke hatt noen nærkontakt med landbruket. Han undres likevel over dagens utvikling. *"Barna i dag vet ikke en gang hva en hest er. De tror hestekrefter er noe som måler kraften i en moped"*, sier han opprørt. Kona Maria er aldeles enig. *"Barna tror melken kommer fra fabrikken"*, sier hun. De ser altså noen negative konsekvenser av industrialiseringen av landbruket.

Katja, Julie, Sören og Maria ser ut til å verdsette det småskalalandbruket de ser i Norge, sammenlignet med det mer industrialiserte landbruket de kjenner til fra Nederland. Katja og Julie verdsetter det fordi de tror det blir matprodukter av bedre kvalitet. Sören og Maria på sin side kommuniserer et savn etter det som var før; et mindre landbruk hvor økonomi ikke var i hovedfokus hele tiden. Egbert, Jasmina og Günter legger også merke til forskjellene i landbruk, men de snakker ikke like negativt om landbruket hjemmefra. Det kan være fordi de bor i mer rurale områder hvor landbruket fortsatt ikke er blitt like industrialisert som i nærmiljøene til Katja, Julie, Sören og Maria. Alle de utenlandske turistene ser at landbruksdrift i Norge kan være vanskeligere enn på kontinentet på grunn av topografien her, som også Rønningen et al. (2012) skriver om. I tillegg poengterer Rønningen et al. (ibid.), samt Storstad (2007) og Berg (2000) at befolkningen på kontinentet jevnt over har et mer negativt forhold til landbruk enn nordmenn grunnet miljøskandaler, sykdomsutbrudd og en generell lavere tro på at næringen leverer gode og trygge produkter (ibid.). Dette sees i svarene til de utenlandske turistene her også.

7.3.4 Hvor er den norske bonden og hva lever bonden av?

Jan og Caroline fra Nederland har også lagt merke til at landbruket i Norge ikke er så stort som hjemme, eller det ser tilsynelatende ikke slik ut i hvert fall. Melkebønder har ikke Jan og Caroline sett i Norge og lurer på om vi har det. Hjemme har de venner som driver melkeproduksjon. De besøker dem ofte og hjelper gjerne til. *"Her ser man ikke kuer på jordene slik man gjør i Nederland. Det eneste man ser er små jordbrukslapper og røde hus overalt"*, sier Jan. Han vet ikke hva husene brukes til, men har lagt merke til låvebrua på noen av dem og lurer på hva den brukes til. *"Vi tror ikke er mulig å leve kun av landbruket her, slik som de kan i Nederland. Det er for smått her"*, sier Caroline. Dessuten er landskapet småkupert, i motsetning til hjemme hvor det er flatt. Dette gjør det også enklere for landbruksmaskinene. De undres om det kan være en sammenheng. Sören og Maria fra Nederland ser lite landbruk. De har lagt merke til noen poteter, frukt og epler. De har også sett noen kuer, men sammenlignet med gårdene hjemmefra med 200 kuer, ser de ikke at det går an å leve av det her. *"Hjemme kryr det av kuer på jordene"*, sier Sören.

Som påpekt hele veien i denne analysen, ser turistene landskap og landbruk under påvirkning av egne minner, erfaringer og kunnskap (Meinig (1979b)). De tilfører landskap og landbruk mening utifra egen bakgrunn (Greider & Garkovich (1994)). Det er også derfor enkelte utenlandske turister ikke ser hva den norske bonden lever av, og enkelte ser overhodet ikke bonden i landskapet. De kommer fra et landbrukslandskap som er annerledes enn det vi har i

Norge. I henhold til Muirhead og Almås (2012) har landbruksdriften på kontinentet fått et industrialisert preg, som følge av EUs regelverk og andre politiske, økonomiske og topografiske forhold, som nevnt av Rønningen et al. (2012).

7.3.5 Norsk landbruk med utenlandske øyne

Oppsummert ser mange av de utenlandske informantene enkeltelementer som minner dem om landbruk slik de kjenner det eller kjente til det før. Noen ser en rød låve, noen ser låvebrua, noen ser sauer på beite og andre lurer på hvor melkekuene er. Men samtlige lurer på hvordan norsk landbruk drives og hva man faktisk lever av. De ser ikke at bøndene kan leve av dette, sammenlignet med landbruket de kjenner hjemmefra. De ser norsk landskap og landbruk med egne øyne, farget av egne erfaringer og minner, samt kunnskap om de samme temaene fra hjemlandet (Meninig, 1979b). Det ville gått utover oppgavens omfang å gå spesifikt inn på landbrukspolitikken i informantenes hjemland, men noen dimensjoner bør løftes fram i denne sammenheng. Det er ikke tilfeldig at de utenlandske turistene ser et småskala-landbruk i Norge sammenlignet med landbruket de kjenner hjemmefra. I henhold til Rønningen et al. (2012) er det historiske, politiske og topografiske forklaringer på dagens forskjeller i landbruket mellom Norge og større land på kontinentet. Storstad (2007) og Berg (2000) skriver også at den norske forbruker har høyere tillitt til matproduksjon enn i andre europeiske land, og dette kan forklares med færre miljøskandaler og alvorlige sykdomsutbrudd her til lands. I den sammenheng ser jeg det ikke som tilfeldig at utenlandske turister later til å være svært opptatt av miljøaspektet i landbruket sammenlignet med norske turister.

7.4 Landskapet representerer ulike verdier

Samlet sett for turistene fra inn- og utland, representerer landskapet et mangfold av ulike verdier som gir seg utslag i deres meninger og engasjement knyttet til landskapet de beveger seg i. Oppsummert representerer landbruk en rekke fellesgoder, en dyr og lite økonomisk næring som må subsidieres, videre påpekes landbruket som en miljøtrussel og det snakkes om industrialisert landbruk. Underveis har jeg analysert disse tendensene ut fra relevant teori. Som en oppsummering for hele delproblemstilling tre, vil jeg peke på noen hovednyanser.

Landbruk er både sett som viktig for å opprettholde et landskap vi ønsker, og på den annen side sett som en trussel mot det landskapet vi ønsker. Daugstad, Rønningen & Skar (2006) poengterer at landbrukets rolle som opprettholder av kulturlandskap er markedsført som en mye viktigere faktor enn miljøtrusselen i Norge. Dette støtter opp under mine empiriske funn som viser at norske turister snakker langt mer om kulturlandskap enn utenlandske turister.

Utenlandske turister snakker heller om miljøaspektet. Målet er ikke å generalisere på grunnlag av dette, men det jeg ønsker å framheve, er at selv om de utenlandske turistene ikke snakker om umiddelbart om kulturlandskap, og heller ikke kjenner til debatten om gjengroing i Norge så ønsker de fleste seg likevel et åpent landskap med et levende landbruk. Flere snakker om gjengroing som negativt, og flere nevner også fraflyttings- og nedleggingsdebatten. Dette er interessant sammenlignet med Vinge og Flø (2012) som finner at turister fra særlig Nederland, Tyskland og USA ikke tar gjengroingsdebatten, men tror at landbruket vil ekspandere til industrilandbruk på samme måte som i hjemlandet deres, og at skogen er i fare for å forsvinne. De konkluderer, som jeg, med at variasjon i landskapet er viktig for turistene, men en viktig forskjell sees altså blant informantene. Alle turistene i Valdres ser gjengroing, landskap og landbruk, dog i ulik skala og med ulike meninger omkring dette.

Hva som er riktig og ikke riktig utvikling i landskapet kommer an på mennesket som ser og personens landskapsverdier. Flere turister drømmer og snakker om den tradisjonelle landbruksdriften som opprettholder det de omtaler som et levende kulturlandskap. Dette kan sees som et stabilt landskap siden det har vært slik uten gjennomgripende store endringer over flere tiår, kanskje hundreår, vil noen si. Som sagt er et stabilt landskap ofte ansett som mer verdifullt enn landskap som endrer seg raskt (Rennes, 2011). Hvis vi i tillegg tar i betraktning at flere av turistene har sterke relasjoner til landbruket, enten fordi de har slekt innenfor næringen eller selv har vokst opp og drevet innenfor næringen, blir dimensjonen enda tydeligere. Jones (1993) påpeker at endring i landskapet som kan kobles til identitetsverdier er mye vanskeligere å fordøye enn endringer som dreier seg om landskapets økonomiske verdi. I tillegg vil sannsynligvis endringer som foregår raskt, være mer problematiske enn de langsomme endringene (Antrop, 2005; Jones, 1993). Landskapet har alltid, og vil alltid, endre seg fordi dette er selve dynamikken mellom natur og kultur (Bürgi et al., 2004). Det er imidlertid problematisk når det tradisjonelle landskapet nærmest blir overkjørt, til fordel for industrialisering og urbanisering. I motsetning til tidligere er det altfor mange og altfor raske landskapsendringer (Antrop, 2005; Jones, 1993). Kanskje vi ikke får tid til å fordøye utviklingen vi selv er med på å skape? Det kan ikke generaliseres svar her, nettopp fordi endring i landskapet, i henhold til Meinig (1979b), er sterkt knyttet til symboler, meninger og verdier hos den enkelte turist.

8 Konklusjon og avsluttende betraktninger

Som følge av et stadig mer gjengrodd landskap i Norge, på grunn av landbruksendringer og en oppfatning om at denne landskapsutviklingen ville påvirke norsk reiseliv negativt, ble det behov for forskning på tematikken. Prosjektet "Cultour" søkte å finne svar og dimensjoner innenfor denne tematikken. For å kunne si noe om turistens eventuelle uteblivelse fra et gjengrodd landskap, måtte vi nødvendigvis spørre hvordan de oppfattet landskapet, landbruk i landskapet og gjengroing i landskapet. Prosjektet er det første store forskningsprosjektet som forsøker å si noe om gjengroingens konsekvenser for reiselivsnæringen. "Cultour" ble avsluttet i 2012, og i oppsummeringsrapporten fra prosjektet står det blant annet at *"norske og svenske turister forstår endringene i landskapet til å gå i retning mer gjengroing, mens flere av de andre utenlandske turistene ser et landskap der skogen er truet av jordbruket og menneskelig utbygging"* (Bryn et al., 2012:3). Dette sitatet oppsummerer turistenes meninger i sin helhet, fra henholdsvis Vesterålen, Vik i Sogn og Valdres. I masteroppgaven min har jeg imidlertid valgt å se spesifikt på intervjuene som ble gjort i Valdres, fordi svarene vi fikk var annerledes her. I tillegg intervjuet vi noen hyttebrukere i Valdres, hvilket vi ikke gjorde på de to andre stedene.

I dette siste kapitlet starter jeg med å sammenfatte masteroppgavens analytiske funn i sin helhet ved å svare på hovedproblemstillingen. Videre skisserer jeg svarene turistene ga da jeg mot slutten av intervjuet spurte dem om gjengroing vil påvirke turismen i Norge. Til slutt antyder jeg videre behov for forskning på dette temaet.

8.1 Hvordan påvirker turistenes bakgrunn deres forståelse og verdsetting av landbrukslandskapet i Valdres?

Oppgavens tre delproblemstillinger har gitt grunnlag for å svare på oppgavens hovedproblemstilling, som er å forstå hvordan turistenes bakgrunn påvirker deres forståelse og verdsetting av landbrukslandskapet i Valdres. Underveis har jeg vist til tre forskjellige bildeserier som ble brukt i intervjuene. Figur 24 viser to ulike landskapssituasjoner fra Valdres, Figur 25 viser innmarksareal og Figur 26 viser utmarksareal.

Den første delproblemstillingen søkte å finne ut hvordan turistenes beskriver landskapet i Valdres og endring relatert til landbruk. Jeg fant at turistene beskriver landskapet de ser og opplever i Valdres ut fra sine egne bakgrunnsrammer. Landskapet de ser sammenlignes med landskap de kjenner til fra hjemlandet, og mer spesifikt fra hjemplassen. Således kan turistenes landskap være en blanding av landskapet de faktisk ser, som for eksempel i

Valdres, og landskapet de har med seg i minnene sine. I tillegg opplever de landskapet multisensorisk i større eller mindre grad. Svarene fra de utenlandske turistene tyder dessuten på at de i større grad foretrekker et åpent landskap enn de utenlandske turistene som ble intervjuet i Vesterålen og Vik i Sogn. Jeg fant også at turistenes landskapsforståelse kan knyttes til hva de verdsetter i landskapet. Det var spesielt ikke-økonomiske landskapsverdier, som estetikk- og rekreasjonsverdi, samt orienterings- og identitetsverdier som utmerket seg blant turistene. En landskapsverdi utelukker ikke nødvendigvis en annen, og de kan variere over tid da de relateres til turistenes bruk av landskapet, som for eksempel en fisketur eller en biltur. Jeg eksemplifiserte estetikk- og rekreasjonsverdien (som jeg har kalt bruksverdi som en samlebetegnelse) ved hjelp av bildeserie tre (Figur 26), og viste med dette at

Figur 24: Bildeserie én.

svarene på hvilket landskapsbilde turistene ønsket varierte ut fra om det gjaldt å ha bilde av landskap i ramme på veggen eller å gå tur i det. Svarene jeg fikk var nokså entydige når det gjaldt aktiviteten turgåing. De fleste ønsket et åpent landskap å gå tur i, fordi det ble sett må som lettere og mer tilgjengelig å gå i. Sett i sammenheng med trenden om at turistene i økende grad vil oppleve landskapet og gå inn i landskapet, ikke bare se på det, er dette et viktig perspektiv i gjengroingsdebatten. Videre ble landskapsverdier sett i sammenheng med landskapsendring. Flere av turistene, i hovedsak de norske turistene, relaterte raskt landskapsendringene til gjengroing og landbruksendringer. For mange av dem var endringene utelukkende negative og enkelte følte seg så nært knyttet til landskapet og historien i det, at det for dem

Figur 25: Bildeserie to.

Figur 26: Bildeserie tre.

var snakk om at forfedrenes aktivitetslandskap nå gror igjen. Andre snakket om gjengroing uten å nevne landbruk i en direkte årsakssammenheng, men gjengroing var uansett negativt. Motsatsen var da et åpent landskap, men som flere turister påpekte; et åpent landskap er ikke hva som helst. Det måtte være velpleid, helhetlig og fint. For noen turister, fortrinnsvis de

med nære relasjoner til landbruket, måtte det dessuten være et aktivt landbruk som holder det åpne landskapet i hevd.

Svarene til delproblemstilling én leder opp til *den andre delproblemstillingen*, som søkte å finne ut hvordan tilknytning til landskapet innvirker på turistenes forståelse og verdsetting av landskapet. Mitt utgangspunkt var at turistenes meninger om landskap, landbruk og gjengroing kan knyttet til deres tilknytning og tilhørighet til landskapet. Her brukte jeg i hovedsak det analytiske utgangspunktet innenfra- og utenfraperspektiv på landskapet i tillegg til annen relevant teori. Jeg antok at hyttebrukerne hadde en større mulighet enn turistene på gjennomreise, til å knytte seg til landskapet, fordi disse kom tilbake til hyttelandskapet sitt med jevne mellomrom over flere år. Forskjellen på hyttebrukere og turister på gjennomreise er at hyttebrukerne i større grad bekymrer seg for nærområdets framtid. De bekymrer seg for gjengroing og et økende antall hyttenaboer som de ikke ønsker for tett inntil egen hyttedør. På grunn av de nye hyttenaboene er paradoksalt nok litt gjengroing velkomment, fordi det skjærer dem mot de andre hyttenaboene. Hyttebrukernes forståelse og verdisyn er i stor grad påvirket av deres tilknytning og tilhørighet til landskapet, fordi de bekymrer seg for hyttas nærområde og landskapsendringer i form av gjengroing og et økende antall hytter i området. Hyttebrukerne er mer opptatt av det spesifikke nærområdet enn turistene på gjennomreise, noe som ikke er overraskende. De oppholder seg i større grad i landskapet over et lengre tidsrom, noe som gir potensiale for større tilknytning og tilhørighet. Turistene på gjennomreise kan også være tilknyttet landskapet de reiser gjennom via barndomsminner fra lignende landskap. Dette blir likevel en mer generell tilhørighet til landskapet mens hyttebrukerne er direkte knyttet til akkurat det landskapet de har omkring hytta. Uansett har de som opplever en større tilknytning til landskapet også en større omsorg for landskapet. De er opptatt av hvordan det skal være og bekymret for eventuelle landskapsendringer de ikke vil ha.

Den tredje delproblemstillingen søkte å finne ut hvordan turistene forstår landbruket i landskapet og landbrukets rolle i samfunnet. Jeg har allerede nevnt landbruksfaktoren, men herunder har jeg samlet sett på svarene jeg fikk da informantene ble spurt direkte om landbruk i landskapet. Det analytiske utgangspunktet var fortsatt innenfra- og utenfraperspektivet, men i tillegg var fokuset i større grad på et nasjonalt nivå under problemstilling tre, enn under problemstilling to. Det betyr at jeg her har bedt turistene reflektere utifra et mer overordnet samfunnsnivå, framfor egen personlig interesse. Det er likevel deres egne individuelle betraktninger jeg får, som jeg har prøvd å analysere med tanke på hva landskapet og landbruket representerer for de ulike turistene. Ved hjelp av bildeserie to (se Figur 25)

forklarte de hva slags landskapsendringer de så i bildene og hvorvidt landbruksendringene kunne relateres til landskapsendringene eller ikke. Følgelig kom det også fram hva slags landbruk og landbruksendringer de så i bildene. For noen var det overhodet ikke tvil; bildeserien viste landbruksendringer i form av gjengroing som følge av endret landbruksdrift og nedlegging av gårdsdrift. Det ble samtidig påpekt at dette var en trussel mot et levende distrikts-Norge. Andre informanter så at landskapet gror igjen, men de begrunnet det helt eller delvis med andre faktorer enn landbruksendringer. Det var blant annet snakk om klimaendringer eller en manglende skjøtsel av landskapet. Ved hjelp av bildeserie tre (se Figur 26) så jeg nærmere på hvordan turistene så landbruket i landskapet i form av beitedyr i utmarksareal. Noen gjorde det, og kalte det seterlandskap, som det tradisjonelt er. Andre så beitedyrene eller muligheten for beitedyr i landskapet, men kalte det ikke direkte landbruk. Begrepet og bildenes innhold og mening for den enkelte er hele tiden viktig, og spesielt her ble det tydelig. For enkelte turister var ikke beitedyr en del av landbruksnæringen. Det er vanskelig å oppsummere hva som gjør at noen ser landbruk i landskapet her og ikke, men de informantene som så et seterlandskap og beitedyr som landbruk i landskapet hadde alle en nær tilhørighet og tilknytning til landskapet i form av barndomsminner og kunnskap om hvordan landbruket var før.

Videre ble det spurt hva norsk landbruk er på godt og vondt. For de norske turistene er svarene kort oppsummert at norsk landbruk er en rekke fellesgoder som selvforsyning av mat, levende bygder og småskala-landbruk, herunder dyrevelferd, økologisk mat og kortreist mat. Flere av turistene nevnte samtidig det problematiske ved å subsidiere et landbruk som ikke er økonomisk drivverdig i seg selv. Her var det et sprikende syn da flere ikke ønsket å betale skatt for et levende landbruk mens andre gjerne ville bevare så mye landbrukslandskap som mulig. Mønsteret jeg fant er at dess mindre personlig tilknytning informanten har til landskapet, dess mer skepsis viser vedkommende til at hans/hennes skattepenger skal være med å subsidiere bonden. Det er interessante funn i den større sammenheng da stadig færre er personlig knyttet til landbruket på grunn av økt sentralisering av befolkningen, samt færre aktive bønder. For de utenlandske turistene ble spørsmålene om norsk landbruk nærmest som en sammenligning med landbruket de kjenner hjemmefra. For flere av dem var spørsmålene omkring miljø og storskaladrift og industri viktig, og de snakket ikke om landbruket i hjemlandet som utelukkende positivt. På ferie i Norge ser de landbruk i mye mindre skala, og noen ser lite landbruk overhodet. Det vil si, de ser enkeltelementer som dyr og små driftsbygninger som tyder på landbruksdrift, men de ser ikke at det går an å leve av det.

Med grunnlag i disse svarene argumenterer jeg for at turistenes bakgrunn påvirker deres forståelse og verdsetting av landbrukslandskapet i Valdres, fordi de alltid vil ha med seg sine egne minner, erfaringer og meninger når de ser og opplever et landskap. Måten turistene opplever endringene i det fysiske landskapet på er nært knyttet til forestillingene om landskapet de har med seg fra tidligere. De bærer med seg en egen personlig identitet og en nasjonal/kollektiv identitet. Den første omfatter minner fra barndommen og senere, samt erfaringer vedkommende har opparbeidet seg gjennom livet og ikke minst meninger informantene har. Den personlige identiteten er trolig også knyttet til den nasjonale/kollektive identiteten, og noe klart skille er verken ønskelig eller nødvendig å sette mellom disse. Den nasjonale/kollektive identiteten omfatter også hjemlandets landbrukshistorie- og politikk. Det landskapet og landbruket representerer for dem, påvirker i stor grad hvordan de ser på gjengroing som landskapsendring, og også hvilke verdier de har i landskapet.

8.2 Tror du gjengroing vil påvirke norsk turisme og i så fall hvordan?

Denne oppgaven beskriver hvordan turistenes bakgrunn farger deres forståelse og verdsetting av landbrukslandskapet, her avgrenset til Valdres, men sannsynligvis overførbart til flere steder i landet. Oppgaven gir imidlertid ingen tydelige svar på hvorvidt dagens gjengroing i landskapet vil påvirke turismen, men jeg vil likevel ta med svarene informantene ga meg da jeg stilte dette spørsmålet: *"Tror du gjengroing vil påvirke norsk turisme og i så fall hvordan?"*. Denne delproblemstillingen sees altså ikke på linje med de tre andre delproblemstillingene, men heller som en avrunding av oppgaven min. Jeg ser det som interessant å oppsummere turistenes svar på dette punktet, fordi det kan antyde konsekvensene av gjengroing for utviklingen av norsk reiseliv, og i tillegg kan det underbygge behov for videre forskning, noe jeg gjør nærmere greie for i kapittel 8.3.

8.1.1 Ja, gjengroing vil påvirke turismen negativt

Her presenterer jeg synspunktene til de turistene og hyttebrukerne som tror gjengroing vil påvirke norsk reiseliv negativt. Flere forklarer hvorfor de tror det. Det første som nevnes er en manglende eller utilstrekkelig landskapsutsikt. *"Ja, det tror jeg fordi turistene vil se noe"*, sier Gerd fra Trøndelag. Liv og Eva fra Østlandet snakker også om manglende utsikt, og da spesielt når de kjører gjennom landskapet i Norge. Dessuten beskriver Liv landskapet som kjedelig når utsikten blir borte. Hun sammenligner Norge, og da spesielt skogene i Nord-Østerdalen med ørkenområdene i Las Vegas. *"Bytter du ut trærne med sand så blir det akkurat det samme"*, sier hun, og begge deler er uten tvil kjedelige å kjøre gjennom.

I tillegg til tap av utsikt nevnes også andre negative effekter av et landskap i gjengroing. Katja og Julie fra Nederland poengterer viktigheten av vedlikehold av turstier og øvrig turterreng. Ved gjengroing vil det bli færre tilgjengelige steder for turistene. De har allerede erfart at turstien ble borte i kratt og skog tidligere på Norgesturen sin. Sören og Maria, også fra Nederland, ønsker seg et variert landskap. *"Hvis alt er gjengrodd da er det ikke noe som er interessant lenger. Da er du ferdig med å se landet iløpet av en dag. Det er ingen forskjell mellom de stedene du ser"*, sier Sören. Günter fra Tyskland foretrekker et åpent landskap med et ikke-industrialisert landbruk som holder det i hevd. Han ønsker ikke å se storskalalandbruk som turist.

8.1.2 Noen er usikker eller tror på den gylne middelvei

Her presenterer jeg synspunktene til de turistene og hyttebrukerne som er usikker eller tror på en mellomting når det gjelder gjengroing av landskap. Jasmina og Egbert fra Nederland snakker også om tap av utsikt i landskapet ved gjengroing, men slik jeg forstår deres resonnement er de ikke utelukkende negativ til gjengroing. Deres viktigste budskap er at *"landskapet må være variert"* som Egbert sier. Resten av turistene snakker i større grad om bruk av landskapet snarere enn konsumering av utsikt alene. Hyttebrukeren Anders fra Oslo sier gjengroing ikke vil påvirke hans bruk av landskapet, utover at han må flytte seg oppover i fjellheimen i takt med tregrensa. Han vil være på høyfjellet hvor det er lite vegetasjon som trær og høye busker, men innover i Jotunheimen gror det ikke igjen med det første uansett. Han vil derimot få en mindre estetisk kjøretur opp til hytta si på Beitostølen, noe som ville være *"fryktelig trist"*, men han slutter nok ikke å reise til hytta av den grunn. Trine og Kristian fra Østlandet tror heller ikke turistene kommer til å trekke vekk fra fjellet selv om tregrensa kryper oppover. De fleiper også med at det kan bygges golfbane på gamle jorder nede i lavlandet, så kan turistene spille golf i tillegg til å oppleve landskapet. Trine tror forøvrig det kan være et visst turismepotensial i det å ivareta både gamle bygninger, kulturlandskap og seterdrift. Her snakker hun om helhetsopplevelsen i landskapet. Det gjør også Sofie fra Danmark: *"Jeg vet ikke om det har effekt på de reisende, men jeg tror man skal passe på at landet ikke mister sitt særpreg, og hvis det er sånn at dette er Norge så skal man selvfølgelig sørge for at det landskapet blir bevart"*.

Frederik fra Danmark tror ikke gjengroing har noen betydning for turisten i dag, men han avslutter med et interessant element: *"Hvis du kikker hundre år fram i tid så har det kanskje en betydning og da er det allerede for sent å opprettholde det landskapet som engang var"*. Frederik sitt poeng, samt kommentaren til Oscar fra Sverige kan etter min mening være en fin

avrunding: *"Gjengroing spiller ingen rolle så lenge vi ser fjellet og fjordene, men vi vil ikke se en masse nedlagte tomme gårder og sånt"*. Her ligger mye av problemets kjerne. Et eventuelt gjengrodd landskap er uløselig knyttet sammen med et landbruk og distrikts-Norge i endring. Hvis utviklingen innen landbruket fortsetter vil Oscar se masse nedlagte tomme gårder i framtiden, og her har nok Frederik et viktig poeng. Det kan være for sent den dagen vi oppdager at et levende landskap og landbruk var verdifullt. Da kan den praktiske kunnskapen om landbruksdrift ha gått tapt med tidligere generasjoner.

8.3 Forskningsbehov

Konklusjonen og svarene turistene ga da jeg spurte om gjengroing vil påvirke turismen eller ikke, tyder på at det ikke er likegyldig hvordan landskapet og landbruket bør utvikle seg for turistene i årene framover. Samtidig er ikke oppgavens funn i nærheten av å kunne svare på hvorvidt turistene blir borte eller ikke, hvis landskapet gror igjen som følge av strukturendringer og nedlegging i landbruksnæringen. "Cultour"-prosjektet i sin helhet konkluderte med at nordmenn og svensker foretrekker et åpent landskap mens utlendingene like gjerne kan feriere i et skogkledd landskap, men disse ønsker i likhet med nordmenn og svensker, å se kontraster i landskapet og spor etter forfedrene (Bryn et al., 2012). Denne oppgaven sier i tillegg at de utenlandske turistene som ble intervjuet i Valdres også foretrekker et åpent landskap. Hva en verdsetter og ønsker avhenger av turistenes erfaringer, minner og tilknytning til landskapet, og til landbruket i landskapet. Kort oppsummert er det ikke en heldig situasjon for norsk reiseliv at landskapet gror igjen og landbruket legges ned, men i hvilken grad det vil påvirke norsk reiseliv trengs det mer forskning for å si noe om. Generelt er det et større behov for forskning angående turistenes opplevelse og verdsetting av landskapene de reiser i, og velger å reise i. Geografifaget bør absolutt utnytte dette potensialet, også fordi dette kan etter min mening bidra til nyere teoriutvikling innenfor landskapsforskning.

9. Litteraturliste/referanseliste

- Alm, J. M. (1982). *Vest-Oppland og Valdres*. Oslo: Gyldendal Norske Forlag.
- Almås, R. (1993). European Restructuring and Changing Agriculture Policies. Rural Self-Identity and Modes of Life in Late Modernity. *Agriculture and Human Values*, 10(4), 2-12.
- Almås, R. (1999). *How to secure a multifunctional agriculture in Norway?* Rapport 11/99. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Almås, R. (2002). *Norges landbrukshistorie IV 1920-2000. Frå bondesamfunn til bioindustri*. Oslo: Det norske samlaget.
- Almås, R. (2004). From State-driven modernization to green liberalism 1920-2000. I: Almås, R. (Red.) *Norwegian Agricultural History* (s. 322-358). Trondheim: Tapir Academic Press.
- Andersen, P. T. (2001). *Norsk litteraturhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Antrop, M. (2005). Why landscapes of the past are important for the future. *Landscape and Urban Planning*, 70, 21-34.
- Ariansen, P. (1992). *Miljøfilosofi*. En innføring. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Arnesen, T., Ericsson B & Flygind, S. (2002). Fritidsboliger I Norge: Lokaliseringsmønster 1970-2002. *Utmark*, 3.
- Arnesen, T. & Skjeggedal, T. (2003). Rekreasjon og fritidshus. Spekulasjoner om å bo, utmark og urbanitet. *Plan 2*, 10-15.
- Auno, A. M. & Sørensen, K. Ø. (2009). *Norsk reiselivs økonomiske rolle. En analyse basert på satellittregnskapet for turisme*. Rapport 32, Oslo-Kongsvinger: Statistisk Sentralbyrå.
- Barnes, T. J. & Duncan, J. S. (1992). Introduction. Writing worlds. I T. Barnes & J. S. Duncan (Red.), *Writing worlds. Discourse, text and metaphor in the representation of landscape* (s. 1-17). London, New York: Routledge.

- Barstad, H. (2006). Milliard-landskapet. Landbruket hevder at reiselivet er avhengig av et vakkert kulturlandskap. Men ingen har sjekket om det er sant. Artikkel i *Magasinet Helga, Nationen*, 12.05.2012.
- Berg, L. (2000). *Tillit til mat i kugalskapens tid: en komparativ kartlegging, med fokus på forbrukertillit og matsikkerhet i Norge, England og Belgia*. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Berger, P. & Luckmann, T. (1967). *The social construction of reality*. New York: Penguin.
- Blekesaune, A. (1999). *Agriculture's Importance for the Viability of Rural Norway*. Rapport 8/99. Trondheim: Centre for rural research.
- Bloy, D. (2000). An assessment of tourist motivations within a multiple holiday taking context. I: P. Robinson, N. Long, R. Evans, R. Sharpley & J. Swarbrooke (Red.), *Motivations, behaviour and tourist types* (s. 27-44). Sunderland: Business Education Publishers.
- Broch, H. B. (2004). Barndommens grønne dal. Om betydningen av barns naturopplevelser. *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, nr 01-02.
- Bryn, A. (2008a). *Gjengroing har store konsekvenser*. Fagartikkel. Norsk Institutt for Skog og Landskap. Hentet 27.11.2012 fra http://www.skogoglandskap.no/fagartikler/2008/Gjengroing_har_store_konsekvenser
- Bryn, A. (2008b). Recent forest limit changes in south-east Norway: Effects of climate change or regrowth after abandoned utilisation? *Norwegian Journal of Geography*, 62(4), 251-270.
- Bryn, A. (2009). *Vegetation mapping and landscape changes. GIS-modelling and analysis of vegetation transitions, forest limits and expected future forest expansion* (Doktoravhandling, Universitet i Bergen). Bergen: Universitetet i Bergen.
- Bryn, A. & Eiter, B. (2010). Gjengroing i Norge: årsaker og konsekvenser. *PLAN*, 03-04, 24-29.
- Bryn, A. & Flø, B. E. (2011). *Gjengroing i kulturlandskapet*. Hentet 13.11.2012 fra http://www.skogoglandskap.no/filearchive/gjengroing_i_kulturlandskapet.pdf

- Bryn, A., Flø, B. E., Daugstad, K., Dybedal, P. & Vinge, H. (2012). *Cultour – et forskningsprosjekt om reiseliv, kulturminner og gjengroing*. Rapport til konferansen "Cultour- konferanse om kulturlandskap, kulturminner og reiseliv", 22. November 2012, Bristoll Hotell, Oslo.
- Bryn, A. & Hemsing, L.Ø. (2012). Impacts of land use on the vegetation in three rural landscapes of Norway. *International Journal of Biodiversity Science, Ecosystem Services & Management.*, 1-12. Hentet 13.11.2012 fra <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21513732.2012.737373>
- Buhalis, D. (2001). The tourism phenomenon: the new tourist and consumer, I: S. Wahab & C. Coppers (Red.), *Tourism in the age of globalization* (s. 69-96). London & New York: Routledge.
- Bunce, M. (1994). *The countryside ideal. Anglo-American images of landscape*. London, New York: Routledge.
- Bürgi, M., Herpsperger, A. M. & Schneeberger, N. (2004). Driving forces of landscape change - current and new directions. *Landscape Ecology*, 19, 857-868.
- Christensen, A. L. (2002). *Det norske landskapet*. Oslo: Pax forlag as.
- Cohen, E. (1974). Who is a tourist? a conceptual clarification. *Sociological Review*, 22(4), 527-555.
- Collier, J. Jr. (1957). Photography in anthropology: a report on two experiments. *American Anthropologist, New Series*, 59 (5), 843-859.
- Cosgrove, D. (1984). *Social Formation and Symbolic Landscape. With a new introduction*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Cosgrove, D. (1997). Prospect, Perspective and the Evolution of the Landscape Idea. I: T. Barnes & D. Gregory (Red.), *Reading Human Geography. The poetics and Politics of Inquiry* (s. 324-342). London: Edward Arnold.
- Crang, M. & Cook, I. (2007). *Doing Ethnographies*. Los Angeles, London, New Dehli, Singapore, Washington DC: Sage.

- Cultour, (2009). Cultural Landscapes of Tourism and Hospitality: Character, Management and Perception of the Tourism-related Cultural Landscapes. Prosjektleder: A. Bryn. Prosjektperiode: 01.04.2009-31.12.2012. Prosjektnummer: 189977. Hentet 19.04.2013, fra <http://www.forskningsradet.no/servlet/Satellite?c=Prosjekt&cid=1234130413485&pageName=ForskningsradetNorsk/Hovedsidemal&p=1181730334233>
- Daugstad, K. (1999). *Mellom romantikk og realisme. Om seterlandskapet som ideal og realitet* (Doktoravhandling, NTNU). Utgitt som Rapport nr. 16/99, Norsk senter for bygdeforskning. Trondheim: Tapir Trykk.
- Daugstad, K. (2005). *When the farmer becomes a provider of landscapes and agri-tourism and the tourist wants to be part of "real rural life". A story of insiders and outsiders in the Norwegian landscape*. Norsk Senter for bygdeforskning, Paper 8/05. Trondheim.
- Daugstad, K. (2006a). Jordbrukets rolle som kulturbærer i et europeisk perspektiv. I: Daugstad, K. (Red.) *Jordbrukets rolle som kulturbærer*, (s. 81-92). Rapport 8/06. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Daugstad, K. (2006b). *Meningsløst kulturlandskap?* I Nationen. 17.07.2006. Hentet 06.12.2012 fra <http://www.nationen.no/meninger/Kronikk/article2353541.ece>
- Daugstad, K. (2008). Negotiating landscape in rural tourism. *Annals of Tourism Research*, 35 (2), 402-426.
- Daugstad, K., Ringdal, S., Rønningen, K. & Skar, B. (2002). *Agriculture and cultural heritage. A state of the art report on research based knowlegde*. Rapport 7/02. Trondheim: Centre for Rural Research.
- Daugstad, K. & Rønningen, K. (2004). Landskap som felles gode og privat ressurs. I: G. Setten (Red.), *Det levende landskapet. Festskrift til Michael Jones* (s.11-129). Trondheim: Tapir akademiske forlag.
- Daugstad, K., Rønningen, K. & Skar, B. (2006a). Agriculture as an upholder of cultural heritage? Conceptualizations and value judgements – A Norwegian perspective in international context. *Journal of Rural Studies* (22), 67-81.

- Daugstad, K., Rønningen, K. & Skar, B. (2006b). Innledning. I: K. Daugstad (Red.), *Jordbrukets rolle som kulturbærer* (Kap. 1, s 3-6). Rapport 8/06. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Daugstad, K., Rønningen, K. & Skar, B. (2006c). Jordbrukets kulturarv sett fra nasjonale og internasjonale premissgivere. En analyse av "kulturarv", "aktivt jordbruk" og "verdiskaping". I: K. Daugstad (Red.) *Jordbrukets rolle som kulturbærer* (Kap. 2, s 7-20). Rapport 8/06. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Dowling, R. (2000) Power, subjectivity and ethics in qualitative research. I: I. Hay (Red.), *Qualitative research in human geography* (s. 23-36). Oxford University Press.
- Ericsson, B., Hagen, S. E. & Overvåg, K. (2004). Reiselivet I Valdres og Innlandet. I: Johnstad, T. (Red.), *Klynger, nettverk og verdiskaping I Innlandet* (s. 243-277), NIBR-rapport, 4(8).
- Everett, S. (2008). Beyond the visual gaze? : The pursuit of an embodied experience through food tourism. *Tourist Studies*, 8, 337-358.
- Farstad, M., Rye, J. F. & Almås, R. (2008). Fritidsboligfenomenet i Norge. Fagnotat om utvikling i bruk av fritidsboliger, utarbeidet på oppdrag fra Kommunal- og regionaldepartementet. *Notat* 11/8.
- Farstad, M., Rye, J. F. & Almås, R. (2009). *By, bygd og fritidsboliger 2008. Kommentert frekvensrapport*. Rapport 8/09. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Farstad, M. & Rye, J. F. (2013). Second home owners, locals and their perspectives on rural development. *Journal of Rural Studies*, 30, 41-51
- Figenschau, B. (2012). *Utvikling av en vinterdestinasjon: hvilke turister bidrar til vekst, og hva er deres viktigste motivasjon for å velge Tromsø som reisemål om vinteren?* (Mastergradsoppgave). Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Fineart (2012). *J.C. Dahl: Fra Stalheim*. Hentet 21.02.2012 fra <http://www.fineart.no/doc/mesterverk/stalheim>
- Flemsæter, F. (2009). From "Home" to "Second Home": Emotional Dilemmas on Norwegian Smallholdings. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 9(4), 406-423.

- Flemsæter, F., Storstad, O. & Krokan, A. (2011). *Det handler om følelser. En utredning om ubebodde landbrukseiendommer*. Rapport 3/11. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Franklin, A. (2001). The tourist Gaze and Beyond. An Interview with John Urry, *Tourist Studies* 1(2), 115-131.
- Franklin, A. & Crang, M. (2001). The trouble with tourism and travel theory? *Tourist Studies*, 1(5). 6-22.
- Frykman, J. & Löfgren, O. (1994). *Det kultiverte mennesket*. Norsk utgave. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Førde, A. & Magnussen, T. (2012). Når hundekjeksen tar over - opplevingar av stad gjennom landskap, I: M. B. Bringslid (Red.), *Bygdeutviklingas paradoks* (s. 91-117). Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Gibson, H. & Yiannakis, A. (2002). Tourist roles: Needs and Lifecourse. *Annals of Tourism Research*, 29(2), 358-383.
- Gjerdåker, B. (2002). *Norges landbrukshistorie III 1814-1950. Kontinuitet og modernitet*. Oslo: Det norske samlaget.
- Globalis (2012). *Norge*. Hentet 19.11.2012 fra <http://globalis.no/Land/Norge>
- Graham, B., Ashworth, G. J. & Tunbridge, J. E. (2000). *A geography of heritage. Power, culture & economy*. London: Arnold.
- Greider, T. & Garkovich, L. (1994). Landscapes: the social construction of nature and the environment. *Rural Sociology* 59 (1), 1-24.
- Grønolen, G. (2013). *Setertilskudd fom 2000*. Tilsendt per e-post fra Grønolen, Overingeniør, Landbruksavdelingen ved Fylkesmannen i Oppland.
- Gåsvatn, K. (2013). Kommentar: Ubegrenset tollfri adgang. *Nationen*. 17.04.2013. Hentet 18.04.2013, fra <http://www.nationen.no/2013/04/15/landbruk/kommentar/tollfri/adgang/berlin/804164>
4/

- Hageberg, E. & Smedshaug, Chr. A. (2013). Korn og krise. Hvorfor Norge bør starte kornlagring. *Rapport 2. Agrianalyse*.
- Hallan, M. H. (2010). "Hytta er der sjelen hører til" – En undersøkelse av verdier I fritidslandskapet og hyttefolks landskapssyn (Masteroppgave, Universitetet for Miljø- og biovitenskap). Ås: Universitetet for Miljø- og biovitenskap.
- Hall, C. M., Müller, D. K. & Saarinen, J. (2009). *Nordic Tourism. Issues and cases*. Toronto: Channel View Publications.
- Hansen, B. L. (1998). *Values, Ideology and Power Relations in Cultural Landscape Evaluations* (Dissertation for the Dr. Polit Degree, University of Bergen). Bergen: Universitas.
- Hegrenes, A. (2009). Avgang og tilvekst på norske gardsbruk. Kjennetegnet ved bruk som avviklar, og bruk som veks. I: A. Barstad & K. Skrede (Red.), *Levekår i landbruket 1995-2004; livsformer og rammebetingelser i endring* (s. 13-29). Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Helgesen, M & J. (2011). *På tur i Valdres*. Skrautvål: Glittertind Forlag AS.
- Hubbard, P., Kitchin, R., Bartley B. & Fuller, D. (2002). *Thinking Geographically*. New York: Continuum.
- Hunziker, M., Felber, P., Gehring, K., Buchecker, M., Bauer, N. & Kienast, F. (2008). Evaluation of Landscape Change by Different Social Groups. *Mountain Research and Development*, 28(2), 140-147. DOI: <http://dx.doi.org/10.1659/mrd.0952>
- Ingold, T. (1993) The temporality of the landscape. *World Archaeology* 25(2), 152-174, DOI: 10.1080/00438243.1993.9980235
- Ingold, T. (2000). *The perception of the environment. Essays in livelihood, dwelling and skills*. London, New York: Routledge.
- Ingold, T. (2004). Culture on the Ground: The world Perceived Through the Feet. *Journal of Material Culture*. 9, 315-340
- Innovasjon Norge (2010). *Nøkkeltall 2010. Reiseliv*. Visitnorway.com. Hentet 12.12.2012 fra <http://www.e-pages.dk/visitnorway/303>

- Innovasjon Norge (2012). *Nøkkeltall for norsk turisme 2012*. Visitnorway.com. Hentet 20.05.2013 fra <http://www.e-pages.dk/visitnorway/418/>
- Jaakson, R. (1986). Second-home domestic tourism. *Annals of Tourism Research*. 13, 367-391
- Jacobsen, J. K. S. (2008). Feriereiser: drivkrefter og omfang I: J. K. S. Jacobsen & A. Viken. (Red.), *Turisme. Fenomen og næring* (s. 134-151). Oslo: Gyldendal Norske Forlag AS.
- Jacobsen, J. K. S. & Viken, A. (2008). Introduksjon til turisme. I: J. K. S. Jacobsen & A. Viken. (Red.), *Turisme. Fenomen og næring* (s. 14-37). Oslo: Gyldendal Norske Forlag AS.
- Jean-Hansen, V. (1997). *Reiseliv og kvinnearbeidsplasser i et regionalt perspektiv*. Rapport 357. Oslo: Transportøkonomisk institutt.
- Johansen, A. (1995). *Den store misforståelsen. "Kulturarv og "nasjonal egenart" i Norgesreklamen og politisk kultur. En advarsel*. Oslo: Tiden norsk forlag A/S.
- Johnston, R. J. (1997). *Geography and geographers*. London: Arnold.
- Jones, M. (1979). Change in a Norwegian Rural Landscape. Concepts and Case Study. *Arbeider fra Geografisk institutt*. Nr. 9. Universitetet i Trondheim.
- Jones, M. (1991). The elusive reality of landscape. Concepts and approaches in landscape research. *Norsk Geografisk Tidsskrift* 45, 229-244.
- Jones, M. (1993). Landscape as a resource and the problem of landscape values. I: C. Rusten & H. Wøien, *The Politics of Environmental Conservation. Proceedings from a Workshop in Trondheim March 26*. The University of Trondheim, Centre for Environment and Development (SMU), Report 6(93), 17-23.
- Jones, M. (2003). The concept of "cultural landscape": discourse and narratives. I: H. Palang & G. Fry, (Red.), *Landscape Interfaces. Cultural heritage in changing landscape* (s. 21-51). Dordrech: Kluwer Academic Publishers.

- Jones, M. (2008). Analysing landscape values expressed in planning conflicts over change in the landscape. I: V. Van Eetvelde, M. Sevenant & L. Van De Velde (Red.), *Re-Marc-able Landscapes – Marc-ante Landshappen* (s. 193-205). Gent: Academia Press.
- Jørgensen, M. W. & Phillips, L. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag/Samfundslitteratur.
- Karjalainen, E. & Komulainen, M. (1998). Field afforestation preferences: A case study in northeastern Finland. *Landscape and Urban Planning*, 43, 79-90.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. 2. utg. Oslo: Gyldendal akademiske.
- Linton, D. L. (1968). The assessment of scenery as a natural resource. *Scottish Geographical Magazine*, 84(3), 219-238.
- Longhurst, R. (2010). Semi-structured Interviews and Focus Groups. I: N. Clifford, S. French & G. Valentine (Red.), *Key Methods in Geography* (s. 103-115, 2. utg.). Los Angeles, London, New Dehli, Singapore, Washington DC: Sage.
- Lowenthal, D. (1985). *The past is a foreign country*. USA, Australia: Cambridge.
- Lowenthal, D. (1994). European and English Landscapes as National Symbols, I: D. Hooson, (Red.), *Geography and national identity* (s 15-38). Cambridge Mass: Blackwell.
- Lowenthal, D. (2007). Living with and looking at landscape. *Landscape Research*, 32(5), 635-656.
- Løwe, T. (2006). Bondens kontroversielle inntekstgrunnlag. *Samfunnsspeilet* 1.
- MacCannel, D. (1999). *The Tourist. A new Theory of the leisure class*. California: University of California Press Berkeley and Los Angeles.
- MacCannel, D. (2001). The Commodification of Culture. I: V. L. Smith, & M. Brent (Red.), *Hosts and Guests Revisited: Tourism Issues of the 21st. century* (s. 380-390). USA: Cognizant communication corporation.
- Madsen, K. B. (1981). *Abraham Maslow. Personlighedens psykologi*. Oslo: Dreyer.
- McCabe, S. (2005). Who is a Tourist? A Critical review. *Tourist Studies*, 5(1), 85-106.

- Mehmetoglu, M. (2007). *Naturbasert turisme*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Meinig, D. W. (1979a). Reading the landscape. I: D. W. Meinig (Red), *The interpretation of ordinary landscapes* (s. 195-244). New York: Oxford University Press.
- Meinig, D. W. (1979b). The beholding eye. Ten version of the same scene. I: D. W. Meinig (Red), *The interpretation of ordinary landscapes* (s. 33-48). New York: Oxford University Press.
- Meld. St. 9 (2011-2012). *Landbruks- og matpolitikken. Velkommen til bords*. Oslo: Landbruks- og matdepartementet. Hentet 13.12.2012 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/dok/regpubl/stmeld/2011-2012/meld-st-9-20112012/9/8/4.html?id=665174>
- Mitchell, D. (2004). Landscape. I: D. Atkinson, P. Jackson, D. Sibley & N. Washborne (Red.), *Cultural Geography. A critical Dictionary of Key Concepts* (s. 49-56). New York: I. B. Tauris.
- Moe, O. H. (1994). *Sangen om Norge. Natur og naturfølelse i norsk malerkunst fra 1814 til i dag*. 2.utgave. Oslo: Grøndahl og Dreyers Forlag A/S.
- Moeran, B. (1983). The language of Japanese tourism. *Annals of Tourism Research*, 10(1), 93-108.
- Morin, K. M. (2009). Landscape: Representing and Interpreting the World. I: Clifford N. J., Holloway, S. L., Stephen, P. R. & Valentine, G. (Red.), *Key concepts in geography*. (2.utg. s. 286-299). London: SAGE Publications.
- Muir, R. (1999). *Approaches to Landscapes*. USA: Barnes and Nobles.
- Muirhead, B. & Almås, R. (2012). The evolution of western agricultural policy since 1945. I: R. Almås & H. Campbell (Red.), *Rethinking agricultural policy regimes. Food security, climate change and the future resilience of global agriculture. Research in Rural Sociology and Development. Volume 18* (s. 23-50). United Kingdom: Emerald Group Publishing Limited.
- Müller, D. K. (2006). The Attractiveness of Second Home Areas in Sweden: A Quantitative Analysis. *Current Issues in Tourism*, 9(4&5), 335-349

- Müller, D. K. (2007). Second Homes in the Nordic Countries: Between Common Heritage and Exclusive Commodity. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*. 7(3), 193-201.
- Myhre, B. (2002). Landbruk, landskap og samfunn 4000 f.Kr – 800 e.Kr. I: B. Myhre & I. Øye (Red.), *Norges landbrukshistorie 1. Jorda blir levevei* (s.11-214). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Naustalslid, J. (1991). Bygdesamfunnet i norsk politikk: Fra makt til avmakt. I: R. Almås (Red.), *Åtte perspektiver på bygdetutvikling*. Oslo: NLVF.
- Neumann, I. B. (2001). *Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Norges Forskningsråd (2012). Cultural Landscapes of Tourism and Hospitality: Character, Management and Perception of the Tourism-related Cultural Landscapes. Hentet 06.12.2012 fra <http://www.forskningsradet.no/servlet/Satellite?c=Prosjekt&cid=1234130413485&pageName=naturognaering/Hovedsidemal&p=1222932066582>
- Norsk institutt for skog og landskap (2007). Tilbakeblikk i bilder. *Tilbakeblikk - norske landskap i endring*. Hentet 23.05.2013, fra <http://www.skogoglandskap.no/artikler/2007/tilbakeblikk>
- Norwegian Forest and Landscape Institute & Centre for Rural Research, (2009). *Application to the Research Council of Norway Programme: Natur og næring*. Project title: Cultural Landscapes of Tourism and Hospitality: Character, Management and Perception of the Tourism-related Cultural Landscapes.
- Nrk (2004). *Slindebjørka*. Historia i Sogndal. Fylkesleksikon. Hentet 23.03.2013 fra http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_sogn_og_fjordane/fylkesleksikon/2674569.htm
1
- Nrk (2012a). *Der ingen skulle tru at nokon kunne bu*. Hentet 19.11.2012 fra <http://tv.nrk.no/serie/der-ingen-skulle-tru-at-nokon-kunne-bu/dkmr50000111/28-10-2012>

- Nrk (2012b). *Utenlandske turister svikter Norge*. Hentet 19.11.2012 fra <http://www.nrk.no/okonomi/utenlandske-turister-svikter-norge-1.8311627>
- Nymoens, H. (2005). *Landskap, kunst og identitet - historier om hvordan Mannen fra havet ble bøffjerdning* (Hovedfagsoppgave i geografi, NTNU). Trondheim: NTNU.
- Nærings- og handelsdepartementet (2007). *Verdifulle opplevelser. Nasjonal strategi for reiselivsnæringen*. Regjeringens reiselivsstrategi. Oslo: Nærings- og handelsdepartementet. Hentet 22.04.2013 fra http://www.regjeringen.no/upload/NHD/Vedlegg/strategier2007/nhd_reiselivsstrategi%20-%20endelig%20utgave.pdf
- Nærings- og handelsdepartementet (2012). *Destinasjon Norge. Nasjonal strategi for reiselivsnæringen*. Regjeringens reiselivsstrategi. Oslo: Nærings- og handelsdepartementet. Hentet 22.04.2013, fra http://www.regjeringen.no/upload/NHD/Vedlegg/Rapporter_2012/reiselivsstrategien_april2012.pdf
- Olsson, G. A. & Rønningen, K. (1999). *Environmental values in Norwegian agricultural Landscapes*. Rapport 10/99. Trondheim: Department of Botany, NTNU og Centre for Rural Research.
- Olwig, K. (1996). Recovering the substantive nature of Landscape. *Annals of the Association of American Geographers*. 86(4), 630-653.
- Olwig, K. (2002). *Landscape nature and the body politics. From Britain`s Renaissance to America`s New World*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Overvåg, K. (2007). Fritidsboliger i omlandene til Oslo, Trondheim og Tromsø. Lokalisering og arealbruk. *Utmark* (1). Østlandsforskning.
- Palka, E. J. (1995). Coming to grips with the concept of landscape. *Landscape Journal*, 14, 63-73.
- Porteous, J. D. (1990). *Landscapes of the mind. Worlds of sense and metaphor*. London: University of Toronto Press.

- Rekdal, Y. & Bryn, A. (2010). Mapping of vegetation in Norway. I A. Bryn, W. Dramstad og W. Fjellstad (Red.), Mapping and monitoring of nordic vegetation and landscape. Conference proceeding. *Viten fra Skog og Landskap* 1, 93-96.
- Rennes, J. (2011). European Landscapes: Continuity and Change. I: Roca, Z., Claval, P. & Agnew, J. (Red.), *Landscapes, Identities and Development* (s.117-136). England: Ashgate Publishing Limited.
- Rognstad, O. (2009). *Ett av tre gårdsbruk lagt ned siden 1999*. Valgaktuelt 2009. Statistisk Sentralbyrå. Hentet 02.05.2013 fra <http://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/artikler-og-publikasjoner/ett-av-tre-gaardsbruk-lagt-ned-siden-1999>
- Rye, J. F. & Farstad, M. (2011). Idyll i hyttebygda? Lokalbefolkningens perspektiver. I: Haugen, M. S. & Stræte, E. P. (Red.), *Rurale brytninger* (s. 141-160). Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Rønningen, K. (1999). *Agricultural policies and countryside management. A comparative European study*. Rapport 18/99. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Rønningen, K. (2013). Endringer i arealbruk - drivkrefter og trender. I: E. Fløistad & M. Günther (Red.), *Bioforsk-koneferansen 2013. Fokus* 8(2), 34-35.
- Rønningen, K., Fjeldavli, E. & Flø, B. E. (2005). *Multifunksjonelt landbruk - hva slags legitimitet har fellesgodeproduksjon innad i landbrukssektoren?* Rapport 8/05. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Rønningen, K., Renwick, A. & Burton, R. J. F. (2012). Western European approaches to and interpretations of multifunctional agriculture - and some implications of a possible neo-productivist turn. I: R. Almås & H. Campel (Red.), *Rethinking agricultural policy regimes. Food security, climate change and the future resilience of global agriculture. Research in Rural Sociology and Development*. 18 (s 73-79). UK: Emerald Group Publishin Limited.
- Sauer, C. (1925). The morphology of landscape. *University of California Publications in Geography*, 2(2) 19-54.

- Setten, G. (2002). *Bonden og landskapet. Historier om natursyn, praksis og moral i det jærskje landskapet* (Doktoravhandling, Geografisk institutt, NTNU, Trondheim). Trondheim: NTNU.
- Setten, G. (2003). Landscapes of gaze and practice. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 57, 134-144. Oslo.
- Setten, G. (2004). The habitus, the rule and the moral landscape. *Cultural Geographies* 11(389), 389-415.
- Short, J. R. (1991). *Imagined country. Environment, culture and society*. London, New York: Routledge.
- Skar, B. & Rønningen, K. (2006). "Kulturarvkartet": En analyse av forholdet mellom kulturlandskapsmidler og status for den fysiske kulturarven. Innledning. I: K. Daugstad, (Red.), *Jordbrukets rolle som kulturbærer*, (Kap 5, s 59-80). Rapport 8/06. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Skattebu, I. (2011). Snart flere hytter enn innbyggere. *Oppland Arbeiderblad*. Publisert 05.05.2011. Hentet 19.05.2013 fra <http://www.oa.no/arkiv/article5601910.ece>
- Skjeggedal, T., Overvåg, K., Arnesen, T. & Ericsson, B. (2009): Hytteliv I endring. *PLAN*, 06, 42-49.
- Skofteland film AS (2010). *Episodene i Hyttedrømmen*. Hentet 19.05.2013 fra <http://www.skoftelandfilm.no/prosjekter/hyttedroemmen/episodene-i-hyttedr%C3%B8mmen/>
- Sletvold, O. (2010): *Reiseliv i historien: En historisk introduksjon til reiselivskunnskap*. (2.utg.) Høgskolen i Finnmark, avdeling for reiselivs- og hotellfag. Alta: Høgskolen i Finnmark.
- Soliva, R. & Hunziker, M. (2009). Beyond the visual dimensjon: Using ideal type narratives to analyse people's assessments of landscape scenarios. *Land Use Policy*, 26, 284-294.
- Sooväli, H., Palang, H. & Külvik, M. (2000). The Role of Rural Landscapes in Shaping Estonian National Identity. I: T. Unwin & T Spek, (Red.), *European Landscapes: From Mountain to Sea. Proceedings of the Permanent European Conference for the Study of the Rural Landscape* (s. 114-121). London and Aberystwyth.

- Statens kartverk (2009). *Norgeskart. Statens kartverk*. Ndla. Publisert: 17.10.2009. Hentet 19.04.2013 fra <http://ndla.no/nb/node/89248>
- Statistisk Sentralbyrå (2012). 9. *Reiseliv og samferdsel*. Minifakta om Norge 2012. Hentet 12.12.2012, fra http://www.ssb.no/minifakta/main_09.html
- St.meld. nr 15 (1999-2000). Kap. 2.1. Reiselivets betydning i distrikt og byer. *Lønnsomme og konkurransedyktige reiselivsnæringer*. Oslo: Nærings- og handelsdepartementet. Hentet 12.12.2012, fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/nhd/dok/regpubl/stmeld/19992000/stmeld-nr-15-1999-2000-/2/3.html?id=192669>
- St.meld. nr. 26 (2006). Kap. 5.3.7. En nasjonal hyttepolitikk som sikrer miljø og omgivelser. *Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand*. Oslo: Miljøverndepartementet. Hentet 19.05.2013 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/dok/regpubl/stmeld/2006-2007/Stmeld-nr-26-2006-2007-/5/3/7.html?id=465350>
- St.meld. nr. 25 (2008-2009). Kap. 7.6.1. Reiseliv. *Lokal vekstkraft og framtidstru. Om distrikts- og regionalpolitikken*. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet. Hentet 12.12.2012 fra <http://www.regjeringen.no/nn/dep/krd/Dokument/proposisjonarogmeldingar/stortingsmeldinar/2008-2009/stmeld-nr-25-2008-2009-/7/6/1.html?id=554690>
- Store norske leksikon (2012a). *Reiseliv* Hentet 13.11.2012 fra <http://snl.no/reiseliv>
- Store norske leksikon (2012b). *Fritidshus*. Hentet 22.03.2012 fra <http://snl.no/fritidshus>
- Store norske leksikon (2012c). *Hytte –Mindre hus (særlig til fjells)*. Hentet 22.03.2012 fra http://snl.no/hytte/Mindre_hus_%28s%C3%A6rlig_til_fjells
- Store norske leksikon (2013a). *Meieri*. Hentet 09.04.2013 fra <http://snl.no/meieri>
- Store norske leksikon (2013b). *Skogbruk*. Hentet 04.05.2013 fra http://snl.no/Skogbruk_i_Norge
- Storstad, O. (2003). *Grensehandel - forbrukerfest eller politisk protest?* Rapport 3/03. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.

- Storstad, O. (2007). *Naturlig, nært og trygt. En studie av hvordan forbrukertillit til mat påvirkes av produksjonsmåte og matskandaler*. Rapport 8/07. Trondheim: Norsk Senter for bygdeforskning.
- Støre, J. G., Singsaas, H., Brunstad, B., Ibenholt, K. & Røtnes, R. A. (2003). *Norge 2015 – en reise verdt? Scenarioer for turisme-Norge*. Oslo: Kagge Forlag.
- Thagaard, T. (2002). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. 2.utg. Bergen: Fagbokforlaget.
- Tjora, A. (2010). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Tourist Destinations (2012). *Norway - Travel Guide and Travel Info*. Hentet 23.03.2013 fra <http://www.tourist-destinations.com/2012/01/norway.html>
- Tress, B. & Tress, G. (2003a). Communicating landscape development plans through scenario visualization techniques. I: H. Palang & G. Fry (Red.), *Landscape Interfaces*.(s. 185-209). Nederland: Kluwer Academic Publishers.
- Tress, B. & Tress, G. (2003b). Scenario visualisation for participatory landscape planning – a study from Denmark. *Landscape and Urban Planning*, 64, 161-178.
- Tuan, Y. F. (1974). *Topophilia. A study of environmental perception, attitudes and values*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Tuan, Y. F. (1993). *Passing strange and wonderful: aesthetics, nature and culture*. Washington D. C.: Island Press.
- Tufte, T. (2012). Stagnasjon i norsk produksjon - importvolum i vekst. *Rapport 4. Agrianalyse*.
- Undheim, B. A. & Aurbakken, C. (2006). "Men ingen har sjekket". *Nationen*. Publisert: 22.05.2006. Hentet 19.04.2013 fra <http://www.nationen.no/meninger/leserbrev/article2110611.ece>
- Urry, J. (2002). *The tourist gaze. Second edition*. London: Sage publications.
- Urry, J. & Larsen, J. (2011). *The tourist gaze 3.0*. 2.utg. London, California, New Delhi og Singapore: SAGE Publications Ltd

- Valdres (2012). *Opplev sanserike Valdres*. Hentet 26.11.2012 fra <http://www.valdres.com/no/Artikler1/Opplev-Valdres/>
- Valdres (2013a). *Velkommen til Vaset*. Hentet 19.05.2013 fra <http://www.valdres.com/no/Vaset/>
- Valdres (2013b). *Velkommen til Beitostølen*. Hentet 19.05.2013 fra <http://www.valdres.com/no/Beitostolen/>
- Valdres – grepa stolt bloggen (2012). *Grepa stolt tå Valdres*. Blogg. Hentet 10.12.2012, frå <http://www.valdres.no/grepastolt/>
- Valdres Natur- og kulturpark (2012a). *Flytt til Valdres og få livskvalitet!* Hentet 06.12.2012 fra <http://www.valdres.no/no/bu-og-jobb-i-valdres/arbeid-og-bustad.html>
- Valdres Natur- og kulturpark (2012b). *Valdres Natur- og kulturpark – skjerper sansene*. Hentet 06.12.2012 fra <http://www.valdres.no/no/om-oss.html>
- Valdres Natur- og kulturpark (2012c). *Hytte i Valdres*. Hentet 06.12.2012 fra <http://www.valdres.no/no/hytte-i-valdres.html>
- Valdres Natur- og kulturpark (2012d). *Valdreskommunane*. Hentet 16.12.2012 fra <http://www.valdres.no/mobil/no/bu-og-jobb-i-valdres/kommunar.html>
- Valdres Natur- og kulturpark (2012d). *Kulturlandskapet*. Hentet 16.12.2012 fra http://www.valdres.no/mobil/index.php?option=com_content&view=article&id=10&Itemid=108&lang=no
- Van Auken, P. M, Frisvoll S. J. & Stewart, S. I. (2010). Visualising community: using participant-driven photo-elicitation for research and application. *Local Environment: The International Journal of Justice and Sustainability*, 15(4), 373-388.
- Villa, M. (2005). *Bygda som bustad*. Rapport 1/05. Norsk senter for bygdeforskning. Trondheim: Tapir trykk.
- Vinge, H. & Flø, B. E. (2012). På gjengrodde stier. Turisters forståelse av et landskap i endring. I: M. Rønningen & T. Slåtten (Red.), *Innovasjon og næringsutvikling i en reiselivskontekst* (s. 279-296). Bergen: Fagbokforlaget.

- Visitnorway (2012). *Reisemål*. Hentet 26.11.2012 fra <http://www.visitnorway.com/no/Reisemal/>
- Visitnorway (2013). *Kongebjørka og Fredslunden*. Bilde. Molde: Glomstua. Hentet 29.04.2013 fra <http://www.visitnorway.com/no/Product/?pid=32946>
- Vistad, O. I., Eide, N. E., Nellemann, C. & Kaltenborn, B. P. (2003). Hyttebygging i utmark – fritidssamfunnets stormløp i naturen. *Plan*, 02, 4-9.
- Wehn, S., Olsson, G. & Hanssen, S. (2012). Forest line changes after 1960 in a Norwegian mountain region – implications for the future. *Norsk Geografisk Tidsskrift*. 66(1), 2-10
- Wiborg, A. (1996). "Naboskap uten fellesskap?" I: K. Aasbrenn (Red.), *Opp og stå, gamle Norge. 16 artikler om distriktpolitikk og lokalt utviklingsarbeid* (s.19-31). Oslo: Landbruksforlaget A/S.
- Witoszek, N. (1998). *Norske naturmytologier. Fra Edda til økofilosofi*. Oslo: Pax forlag AS.
- Wollan, G. (2004). "Landskap som praksis". I: Setten, G. (Red.), *Det levende landskapet. Festskrift til Michael Jones* (49-66). Trondheim: Tapir akademiske forlag.
- World Tourism Organization (2012). *Historical perspective of world tourism*. Hentet: 12.12.2012 fra <http://www.unwto.org/facts/menu.html>
- Yeoman, I. (2008). *Tomorrow's Tourist. Scenarios & Trends*. 1. Utg. Nederland: Elsevier.
- Zimmerman, E. W., Peach, W. N. & Constantin, J. A. (1972). *World resources and industries*. 3.utg. New York: Harper and Row.
- Øye, I. (2002). Landbruk under press 800-1350. I: B. Myhre & I. Øye (Red.), *Norges landbrukshistorie 1. Jorda blir levevei*.(s. 215-414). Oslo: Det Norske Samlaget.

Vedlegg 1: Intervjuguide

INTERVJUGUIDE CULTOUR, VALDRES

Presentasjon

Om deg sjølv

Namn

Inst. tilknytning

Notater beregnet på
samtlige informanter
er notert i blått mens
notater kun beregnet
på hyttebrukeren er i
rødt og notater kun
beregnet på turister er i
grønt.

EG ARBEIDAR MED EIT FORSKINGSPROSJEKT OM SAMANHENGEN MELLOM LANDSKAP OG REISEOPPLEVINGAR OG VIL GJERNE SPØRJE OM Å FÅ INTERVJU DEG OM DET.

I AM/WE ARE UNDERTAKING A RESEARCH PROJECT FOCUSING ON TOURISM AND LANDSCAPE AND WOULD LIKE TO ASK YOU SOME QUESTIONS IN THAT RESPECT

Anonymitet

Den vi intervjuar vil bli halden anonym

Om prosjektet

Tittel: Turistlandskapet, Cultural Landscapes of Tourism and Hospitality

Formål: Landskapets betydning for reiselivet How landscape is part of the tourism experience

Finansiering: Norges Forskingsråd, Bondelaget, Innovasjon Norge,

Presenter informanten

KAN DU SEIE NOKRE ORD OM DEG SJØLV?

CAN YOU PLEASE SAY A FEW WORDS ABOUT YOURSELF?

Kjønn
Alder
Nasjonalitet
Utdanning / yrke

Oppvekst – by – land
Forholdet til landbruk

Alle: Spesielt viktig å vite hvor informanten har vokst opp, hvor han/hun bor i dag og hva han/hun jobber med.

Syn på landbruk og miljø

KVA ER DITT SYN PÅ JORDBRUK, ELLER PÅ LANDBRUKET GENERELT?

WHAT IS YOUR VIEW ON FARMING OR AGRICULTURE I GENERAL?

(NB! CLARIFY IF THE IO REFERS TO AGRICULTURE AND/OR FORESTRY)

Landbruket sin rolle i samfunnet (landbrukets funksjonar)
Landbrukets funksjonar: økonomiske funksjonen, matvareberedskap, matvaresikkerheit, lokalsamfunn, dyrevelferd, miljø

KORLEIS VIL DU KARAKTERISERE DET LANDBRUKET DU KJENNER FRÅ DIT EIGE HEIMLAND?

HOW WOULD YOU CHARACTERISE AGRICULTURE/THE AGRARIAN LANDSCAPE IN YOUR HOME COUNTRY?

Utenlandske turister: kan du sammenligne perspektiver fra eget hjemland med Norge med tanke på jordbrukspolitik?

Norsk turist og hyttebruker: Hva synes du om norsk landbrukspolitik? Sammenlignet med hva du vet om andre land?

KORLEIS VIL DU SAMANLIKNE DITT HEIMLEGE LANDBRUK MED DET DU SER HER?

COMPARE THE AGRICULTURE/AGRARIAN LANDSCAPE YOU SEE HERE WITH THE ONE OF YOUR HOME COUNTRY?

Alle: Har du kjennskap til landbruk via venner, familie osv?

bruk dette spørsmålet til å få IO til å vere meir konkret om sitt heimlege landbruk. Be IO om å reflektere kring spørsmål som:
skala - [scale](#)
miljøeffekt - [environmental impact](#)
kulturhistorie - [cultural history](#)

Om reisa så lang

KAN DU BESKRIVE REISA DI SÅ LANGT?

CAN YOU DESCRIBE YOUR JOURNEY SO FARE?

Reiserute
Varighet
Reisemåte
Individuell / Gruppereise
Føremålet med reisa
Det endelege målet

Hyttebruker: Hvor ofte bruker du hytta?

Tidlegare reiserfaring

ER DETTE EI SPESIELL TYPE FERIE FOR DEG, ELLER ER DETTE DEN MÅTEN DU VANLEGVIS REISER NÅR DU REISER PÅ FERIE?

IS THIS A TYPICAL HOLIDAY FOR YOU – A NORMAL WAY OF TRAVELING WHEN YOU ARE ON HOLIDAY?

Grunngjeving for reisa og reisemålet

KVIFOR VALGTE DU/DOKKE DETTE REISEMÅLET?

WAY DID YOU CHOOSE TO TRAVEL HERE?

Har IO vore her før?
Forventningar til reisa?

Hyttebruker: Hvor lenge har du hatt hytte her? Og hvorfor valgte du Valdres?

*Turist: 1) Er det første gangen du er her? → hvorfor kom dere hit?
2) Har du vært her før? → hvor mange ganger? Hvor ofte? Hvorfor kommer du tilbake? Har landskapet forandret seg?*

Informantens oppfatning av landskapet

KAN DU GROVT BESKRIVE DET LANDSKAPET SOM OMGIR DEG HER?

CAN YOU BRIEFLY DESCRIBE THE LANDSCAPE SURROUNDING YOU?

Alle: Lat som jeg er blind når du beskriver det (da fikk vi veldig detaljerte og fine beskrivelser).

Kva legg IO vekt på?

Natur

Bygningar/arkitektur - Buildings/built structures?

Jordbruks-/kulturelementa i landskapet - Agrarian influence/elements of agriculture

Utmarka - Outlying land/not the in-fenced areas

SKAPER LANDSKAPET NOKON MINNER HJÅ DEG?

DOES THE LANDSCAPE EVOKE ANY MEMORIES?

Alle: Kan landskapet sammenlignes med landskap på eget hjemsted/ i eget hjemland? Eventuelt hvorfor?

Stadar du har vore før

Oppveksten

Heimlandet

Forteljingar (film, bøker og liknande)

*Hyttebruker:
Hvordan bruker du landskapet rundt hytta? Har dette forandret seg eller vil det forandre seg?*

KVA FORVENTNINGAR HADDE DU OM LANDSKAPET HER FØR DU KOM HIT?

DID YOU HAVE ANY EXPECTATIONS ABOUT THE PRESENT LANDSCAPE BEFOREHAND?

{ Kva har skapt desse forventningane
kvar har IO henta sin forkunnskap og oppfatningar frå }

KVA VEIT DU OM LANDSKAPETS HISTORIE?

WHAT CAN YOU TELL ME ABOUT THE HISTORY OF THIS LANDSCAPE?

(Sjølv om du ikkje kjenner historia vil eg likevel at du prøver å svare meg ved å bruke fantasien; korleis kan du tenke deg at dette landskapet har blitt slik det er i dag?

Even if you do not know the history, try to use your imagination: how/through which processes has this landscape reached its present form?)

{ Kva posisjon får menneskelig påverknad
Landbruk
Skogbruk
Anna næringsliv
Utmarka }

Persepsjonar av bilete

EG VIL NO VISE DEG NOKRE BILETE AV ULIKE LANDSKAP OG VIL AT DU TEK STILLING TIL KVA BILETE DU FØRETREKKER.

**I WILL NOW PRESENT A FEW PHOTOS OF DIFFERENT LANDSCAPES:
WHICH DO YOU PREFER?**

NÅR DU HAR GJORT DET VIL EG AT ME DRØFTAR KVA DET ER MED BILETA SOM GJER AT DU FØRETREKKER DET EINE FRAMOM DET ANDRE.

**WHEN YOU HAVE MADE YOUR CHOICE I WOULD LIKE FOR US TO
DISCUSS YOUR CHOICE**

Alle: kan du anslå tidslinjene i bildene? Hva er før og nå? Hvorfor tror du det er slik?

Serie 1: OVERSIKT LOKALSAMFUNN / JORDBRUKSLANDSKAP

Serie 2: INNMARK

Serie 3: UTMARK

Alle: Hvilket landskap vil du gå tur i og hvilket vil du ha i ramme på veggen? (gjelder for begge bildeseriene).

Siste spørsmål:

GJENGRØING ER EIT STORT TEMA I DEN NORSKE LANDSKAPS- OG REISELIVSDEBATTEN. ETTER Å HA REIST LITT KRING I LANDET, KVA ER DI OPPFATNING OM DET?

BUSH ENCROACHMENT OR BUSHES AND FOREST INVADING FORMER OPEN PASTURE LAND OR MOWED AREAS IS PRESENTLY A HOT TOPIC IN THE NORWEGIAN PUBLIC DEBATE ON LANDSCAPE AND TOURISM. AFTER TRAVELLING IN NORWAY, WHAT IS YOUR OPINION ON THIS MATTER?

Ser IO at det skjer ei gjengroing?

Can you see the changes?

Er det viktig å sjå jordbrukslandskap i drift?

Is it important for you to see farmed land actually being farmed/in use?

Opplever IO å ha god utsikt frå vegen?

Do you have the impression of a good view from the roads you travel?

Er utsikt frå vegen viktig?

Is a view from the road/from the car important to you?

Sy fram Oskar sitt refoto (10 år etter)

KVA ER DINE REFLEKSJONAR NÅR DU SER PÅ DESSE TO BILETA?

WHAT'S YOUR REFLECTIONS WHEN YOU SEE THESE TWO PICTURES?

OBS: I starten ble en av disse bildeseriene vist. Etter hvert opplevde vi bildene som lite tilfredsstillende og valgte å ta opp igjen de manipulerte bildeseriene som allerede var vist.

Avslutningsspørsmål til alle: tror dere landskapsendringene vil påvirke turismen?

Vedlegg 2: Setertilskudd fom 2000

	2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		Endring 2004-2011				
	Enkelt	Felles	Enkelt	Felles	Enkelt	Felles	Enkelt	Felles	Enkelt	Felles	Enkelt	Felles	Enkelt	Felles	Enkelt	Felles	Enkelt	Felles	Enkelt	Felles	Enkelt	Felles	Enkelt	Felles					
Lillehammer																									0.0 %				
Gjøvik																									50.0 %				
Dovre																									0.0 %				
Lesja																									0.1 %				
Skjåk																									9.1 %				
Lom																									12.5 %				
Vågå																									-12.5 %				
Nord-Fron																									20.7 %				
Sel																									17.8 %				
Sør-Fron																									63.6 %				
Ringebu																									22.2 %				
Øyer																									28.9 %				
Gausdal																									50.0 %				
Østre Toten																									52.2 %				
Vestre Toten																									100.0 %				
Jevnaker																													
Lunner																													
Gran																													
Søndre Land																													
Nordre Land																									12.5 %				
Sør-Aurdal																									25.0 %				
Etnedal																									27.3 %				
Nord-Aurdal																									20.3 %				
Vestre Slidre																									30.7 %				
Østre Slidre																									18.1 %				
Vang																									23.8 %				
SUM	600	45	568	45	543	42	523	42	523	42	514	46	86	395	486	43	81	384	470	41	436	37	419	34	417	33	401	33	
Prosentvis nedgang			3.5 %		5.3 %				3.7 %						5.4 %					3.3 %		7.2 %		3.9 %		0.5 %		3.8 %	
Nedgang på 5 år																													18.9 %
Antall mjølkeprod.	2477	2371	2216	2109	1898						1895			1778		1664		1535		1466		1535		1411		1365		1365	
Antall gettemjølkeprod.	70	67	64	57	54						54			52		53		49		48		49		43		43		43	
Totalt antall	2547	2438	2280	2168	1949						1949			1830		1717		1584		1514		1584		1454		1398		1398	
Prosentvis nedgang			4.3 %		6.5 %				4.9 %		4.7 %			6.1 %		6.2 %		7.7 %		4.4 %		7.7 %		4.0 %		4.0 %		3.9 %	
Nedgang på 5 år											23.5 %																		25.4 %

